

ЈЕДНАКОСТ

Кабинет министара без портфеља задужен за координацију
политике у области равноправности, социјална правда,
недискриминација и социјалног осигурања жена

EQUALITY

Office of the Minister without Portfolio for Coordinating Activities
in Gender Equality, Minority Violence Against Women and
Economic and Public Administration of Women

GERONTOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE
ГЕРОНТОЛОШКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
GERONTOLOGICAL SOCIETY OF SERBIA
www.gds.org.rs; office@gds.org.rs

NASILJE NAD STARIJIM ŽENAMA - POSLEDNJI TABU

**Nataša Todorović
Milutin Vračević
Jelena Stojilković Gnjatović
Dejana Stanisavljević
Nataša Milić**

NASILJE NAD STARIJIM ŽENAMA POSLEDNJI TABU

Nataša Todorović, Milutin Vračević, Jelena Stojilković Gnjatović, Dejana Stanisavljević, Nataša Milić

GERONTOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE
NASILJE NAD STARIJIM ŽENAMA POSLEDNJI TABU

Izdavač
Gerontološko društvo Srbije

Za Izdavača
Nataša Todorović

Dizajn korica
Vladimir Ošmjanski

Štampa
Print&Gift

Tiraž
200

ISBN-978-86-915731-9-5

Beograd, februar 2025

“Ovaj projekat podržan je od strane Kabineta ministarke bez portfelja zadužene za koordinaciju aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, sprečavanja nasilja nad ženama i ekonomskog i političkog osnaživanja žena. Mišljenje koje je izneto u ovoj publikaciji/ članku/studiji/radu je mišljenje autora i ne predstavlja nužno i mišljenje Kabineta.”

Izjave zahvalnosti

Zahvaljujemo se svim starijim ženama koje su učestvovala u fokus grupnim diskusijama iz Beograda, Babušnice, Bele Palanke, Bogatića i Čačka. Zahvaljujemo im na hrabrosti da otvoreno govore o nasilju nad starijim ženama i da sa nama podele neka svoja iskustva koja su poslužila za pisanje preporuka za donosiocice odluka.

Zahvalnost dugujemo i Lucie Vidovićová, sociologu i socijalnom gerontologu na Masarik univerzitetu u Brnu, Češka, glavnom istraživaču projekta RESTABUS: Inovativni načini definisanja, merenja prevalencije i rešavanja zlostavljanja starijih osoba u Češkoj.

Posebnu zahvalnost upućujemo Kabinetu ministarke bez portfelja zadužene za koordinaciju aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, sprečavanja nasilja nad ženama i ekonomskog i političkog osnaživanja žena koja je prepoznala značaj ove teme i omogućila da se ovaj projekat sprovede i da se prepoznaju problemi sa kojima se starije žene suočavaju.

Sadržaj:

1. Uvod	7
2. Ko je starija žena?.....	10
3. Definicije nasilja nad starijim ženama	12
4. Teorijski okviri rodno zasnovanog nasilja nad starijim ženama.....	14
4.1. Feminističke teorije (moć i kontrola).....	15
4.2. Teorija stresa negovatelja.....	15
4.3. Teorija socijalne razmene	15
4.4. Teorija socijalnog učenja	16
4.5. Okvir generacijske inteligencije.....	16
4.6. Ekološka teorija.....	16
5. Učestalost nasilja nad starijim ženama.....	17
6. Vrste nasilja nad starijim ženama.....	22
6.1. Tipovi nasilja nad starijim ženama	22
6.2 Vrste nasilja nad starijim ženama u odnosu na interpersonalne odnose	25
7. Faktori rizika od nasilja.....	27
8. Barijere u prijavljivanju ili otkrivanju nasilja i traženju pomoći	30
9. Kako bi prevencija trebala da izgleda	33
9.1. Koraci za prevenciju i zaštitu od nasilja.....	33
9.2. Rodna nejednakost kao osnov nasilja nad ženama.....	35
9.3. Specifičnosti kod starijih žena	35
10. Međunarodni pravni okvir	36
10.1. UN konvencije i drugi međunarodni dokumenti.....	37
10.2. Evropski zakonski i strateški okvir.....	45
10.3. Nacionalni zakonodavni i strateški okvir.....	52

11. Istraživanje o nasilju nad starijim ženama u Srbiji.....	58
11.1. Rezultati kvantitativnog istraživanja	59
Opšte informacije	59
Dobrobit i kvalitet života	63
Kontekst	66
Potreba za pomoći u svakodnevnom životu	68
Finansijsko nasilje.....	71
Emocionalno i psihološko nasilje	73
Fizičko nasilje	74
Seksualno nasilje	75
Kršenje ličnih prava.....	77
Prevara.....	79
Nasilje van kuće.....	80
Svedočenje nasilju	82
Potrebna podrška i pomoć.....	87
Sociodemografske karakteristike, nasilje i ishodi u populaciji žena starih 65 godina i više.....	92
11.2. Rezultati kvalitativnog istraživanja.....	94
Prepoznavanje nasilja nad starijim ženama iskustva starijih žena	94
Tipovi nasiljama nad starijim ženama.....	95
Diskriminacija i nasilje u institucijama.....	97
Promene društvenih trendova i njihov uticaj na učestalost i tipove izloženosti nasilju	99
Zašto starije žene ne prijavljuju nasilje i njihovo poznavanje procedura prijavljivanja	101
11.3. Glavni nalazi o učestalosti nasilja nad starijim ženama	102
12. Zaključci.....	105
13. Preporuke.....	107
Prilog 1	115
Prilog 2	136
Bibliografija.....	139

1. Uvod

Nasilje nad ženama je društveni problem, globalni javnozdravstveni problem, ozbiljno kršenje ljudskih prava, problem rodne nejednakosti i razvoja (WHO, 2024). Iako starije žene predstavljaju posebnu grupu žena u riziku od nasilja, nasilje nad starijim ženama prvi put se spominje tek 1975. godine u istraživanju u Velikoj Britaniji pod nazivom “zlostavljanje bakica” (granny battering) (WHO, 2002). U svakom slučaju možemo reći da i nakon 50 godina od ovog istraživanja nasilje nad starijim osobama, a posebno nasilje nad starijim ženama ostaje i dalje tabu tema i nedovoljno istražen fenomen. Ove činjenice posebno zabrinjavaju u situaciji kada sa demografskim promenama imamo situaciju da je već duži niz godina prisutna „feminizacija starenja“, da žene žive duže, ali u lošijem zdravlju i većem siromaštvu i da se postojeće nejednakosti tokom života akumuliraju i povećavaju u starosti.

Nedovoljan broj empirijskih istraživanja i „uporna oskudica“ podataka o nasilju nad starijim ženama, često dovodi do zaključka da nedovoljno podataka znači nepostojanje problema (WHO, 2002). U svakom slučaju nasilje nad ženama utiče na njihovu sigurnost, zdravlje i dobrobit bez obzira na uzrast. Iako se iskustva, odnosi i potrebe žena menjaju kroz život, starije žene su takođe često zanemarene u prevenciji i odgovoru na nasilje koje doživljavaju od strane partnera. Novija istraživanja pokazuju da kod starijih žena nasilje često nastaje kao rezultat preplitanja ejdžizma i rodne nejednakosti. Ovi faktori mogu oblikovati stavove koji umanjuju ozbiljnost nasilja nad starijim ženama, otežavajući njegovo prepoznavanje i prijavljivanje. Zato je vrlo važno bolje razumeti kako starije žene doživljavaju nasilje i kako

rodni i ejdžistički stavovi utiču na nasilje, kako bi rad na prevenciji i odgovoru bio efikasniji i time bi se ostvarila sigurnost, poštovanje i inkluzija za devojčice i žene svih uzrasta (Our Watch, 2022).

Pored ejdžizma, za mnoge starije žene, njihova iskustva oblikovana su i preplitanjem različitih oblika diskriminacije, koje doživljavaju zbog različitih svojstava i okolnosti. Starije žene mogu biti izložene nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju zbog niza faktora, koji uključuju godine starosti, ali i druge faktore kao što su pol, invaliditet, mesto porekla, bračni status, društveni položaj ili seksualnu orijentaciju. Pa tako imamo preplitanje rodne nejednakosti i abilizma, rasizama, klasizma i homofobije ili transfobija (Our Watch, 2022):

- Starije žene sa invaliditetom suočavaju se sa diskriminacijom na osnovu pola, invaliditeta i godina starosti, i čest je slučaj da se u odgovoru na nasilje neka svojstva zanemaruju i time se njihova iskustva minimizirana ili odbačena. Pristup uslugama zbog nedostatka mobilnosti je takođe za njih oblik sistemskog nasilja i prepreka u ostvarivanju prava. Na primer, zanemarivanje ili nedostatak delovanja u vezi sa nasiljem u intimnom partnerskom odnosu kada bilo žrtva ili počiniac ima demenciju (Our Watch, 2022). Demencija predstavlja veliki rizik od nasilja sa jedne strane, ali sa druge strane ona je i veliki “problem” prilikom prikupljanja dokaza, jer se dešava da se ovoj grupi starijih žena “nedovoljno” veruje.
- Starije Romkinje ili žene iz manjinskih zajednica posebno u slučaju ako ne znaju dobro jezik, iako mogu brinuti o partnerima, deci, unucima i proširenoj porodici, i mogu biti žrtve nasilja na osnovu pola, etničke pripadnosti i godina starosti. Okolnosti u kojima ove žene žive mogu dovesti do toga da budu nesklone da prijave nasilje i da koriste usluge prevencije zbog istorije diskriminacije i marginalizacije tokom celog života.
- Starije žene iz ruralnih i udaljenih područja koje žive u siromaštvu, mogu biti izolovane i “odsečene” od usluga zbog udaljenosti, zbog nedostatka transporta i ograničenog pristupa internetu. Takođe one su dodatno ugrožene, jer zbog života u patrijahalnoj sredini imaju strah od gubitka poverljivosti u malim zajednicama i stid da njihova “muka” postane javna.
- Starije LGBTIQ žene možda nisu priznale svoj identitet pred porodicom i prijateljima ili se mogu osećati isključene iz usluga, kao posledica homofobije i kriminalizacije istopolnih veza (Our Watch, 2022).

Cilj održivog razvoja 5, koji promoviše rodnu ravnopravnost, ukinuo je starosne granice u indikatorima za nasilje nad ženama. Ipak, žene starije od 49 godina i dalje su često isključene iz prikupljanja podataka, iako čine četvrtinu globalne ženske populacije (Yon et al, 2019). Važno je prepoznati specifične potrebe starijih žena, koje se često zanemaruju, kako u prikupljanju podataka i njihovom praćenju, tako i pri dizajniranju usluga. Rešavanje problema nasilja nad starijim ženama treba da bude prioritet javnog zdravlja do 2030. godine, uz dalja istraživanja za razvoj efikasnih strategija, s posebnim naglaskom na žene koje su fizički zavisne ili imaju kognitivne probleme (Yon et al., 2019; Todorović i dr., 2021).

Rešenje ovog problema krije se i u rešenju na nivou teorije i prakse, jer "izvor" problema može biti u činjenici da različiti naučnici, kreatori politika i profesionalci koriste različite definicije i pristupe u istraživanju (Luoma et al., 2011).

Starije žene koje su doživele nasilje od strane intimnog partnera često su zaboravljene u sektorima koji se bave nasiljem nad starijim osobama ili porodičnim nasiljem. Nije retko da su starije žene nevidljive i u sektoru porodičnog nasilja, dok je u sektoru nasilja nad starijim osobama tradicionalno bio prisutan snažan fokus na međugeneracijsko nasilje i ograničen rodni pristup (Crockett, Brandl & Dabby, 2015).

Važan korak je i promena javnog diskursa o starijim ženama koje kada pređu određene godine postaju "babe", izraz koji se koristi u negativnoj konotaciji u cilju uvrede i nipodaštavanja dostojanstva. Važno je promovisati uloge koje starija žena ima u društvu, pre svega kao najvažniji "pršljen u kičmenom stubu" porodice, ona predstavlja par ruku koje neguju ostarele roditelje, partnera i nekim slučajevima decu i unučiće.

Takođe, rešavanje ovog problema zavisi i od "izgradnje" tesnije partnerske saradnje sa ženskim pokretom i ženskim organizacijama kako starije žene ne bi bile izostavljene i zaboravljene kada je zaštita od zlostavljanja, nasilja i zanemarivanja u pitanju i kako bi im se omogućilo puno uživanje ljudskih prava čiji "rok" ne ističe sa godinama.

2. Ko je starija žena?

Ne postoji globalni konsenzus o tome kada počinje „starost“, uglavnom zato što percepcija starenja varira u zavisnosti od pojedinca, zajednice i društvenog konteksta. Žene se smatraju „starim“ kada dožive tretman od strane društva koji ih razlikuje kao starije. Takođe moramo biti svesni da globalna populacija doseže „starost“ u znatno različitim brzinama. Na primer, žene u Somaliji imaju najkraći prosečan životni vek na svetu, 56 godina, dok žene u Španiji imaju najduži prosečan životni vek od 86 godina (Crockett et al., 2016). U Srbiji je prosečan životni vek za žene 75,6 godina (RZS, 2023), ali je značajno naglasiti da je očekivano trajanje života u starosti od 65 godina u 2022. godini iznosilo „samo“ 16,37 godina (RZS, 2024), što je i dalje osetno niže u odnosu na druge razvijene evropske zemlje (Stojilković Gnjatović, 2018).

Sa druge strane starije žene nisu homogena grupa, one se među sobom razlikuju po različitim karakteristikama počev od etničke pripadnosti, kulture, obrazovanja, invalidnosti, ekonomskog statusa, bračnog statusa, seksualne orijentacije kao i broja godina, pa prema tome i njihova iskustva tokom života i starosti mogu biti različita.

Nije jednostavno tačno definisati pojam „stariji“ jer on može da znači različite stvari za različite ljude i različite odnose, a problem je otežan i situacijom da definicije „starijeg

životnog doba" variraju u različitim naučnim oblastima i različitim sektorima. Različita istraživanja ne koriste dosledan opseg godina u različitim studijama, u nekim istraživanjima to je na pimer 50 godina i više, u drugim istraživanjima to je 60 godina i više, a u najvećem broju slučajeva to je 65 i više godina i to je tipična starost za odlazak u penziju. Takođe, bitna je činjenica i da žene u proseku žive duže od muškaraca, pa je poželjno izbegavati proglašavanje unoforme starosti u kojoj počinje "starost", već pristupiti rodno senzitivnom određenju.

Iako odredimo granicu i kažemo "ko je starija žena", ta granica nije čvrsta, jer postoji varijabilnost u zdravstvenom statusu, ranjivosti, zavisnosti i životnim iskustvima i okolnostima u kojima je starija žena živela. Primera radi žena od 65 godina može biti sličnija ženi od 45 godina koja ne spada u kategoriju "starijih žena" nego ženi od 85 godina koja na osnovu ove podele spada u istu grupu.

Iako je važno izbegavati stereotipe o starijim ženama, istraživanja pokazuju da neke starije žene mogu imati poteškoća u pristupu uslugama podrške. Mogu biti manje upoznate sa opcijama koje im stoje na raspolaganju ili mogu misliti da su usluge namenjene samo mlađim ženama ili onima sa malom decom. Takođe, starije žene sa niskim obrazovanjem često su ranjivije i mogu biti finansijski zavisne od svog zlostavljača. One su možda trpele zlostavljanje mnogo godina u dugotrajnim vezama, normalizovale ovo ponašanje ili osećaju sram, stid ili nelagodnost zbog godina prihvatanja zlostavljanja bez očiglednih pritužbi. Nekim starijim ženama može biti veoma teško da prihvate pomoć – možda će im biti potrebno više vremena, više utehe i više poverenja u to šta bi moglo da se desi i koje su usluge dostupne, pre nego što otkriju zlostavljanje i prihvate pomoć da krenu napred.

3. Definicije nasilja nad starijim ženama

U cilju da se što tačnije definiše nasilje nad starijim ženama, a u nedostatku definicije koja bi se odnosila samo na ovu grupu žena, potrebno je istaći nekoliko značajnih definicija koje obuhvataju i rodno zasnovano nasilje i nasilje nad starijim osobama.

„**Rodno zasnovano nasilje nad ženama** je jedno od temeljnih društvenih, političkih i ekonomskih sredstava kojima se stalno iznova nastavlja podređena pozicija žena uz poštovanje muškaraca i njihovih stereotipnih uloga... to nasilje je kritična prepreka postizanju suštinske jednakosti između žena i muškaraca, kao i uživanja od strane žena ljudskih prava i temeljnih sloboda...Rodno-zasnovano nasilje pogađa žene tokom celog njihovog životnog ciklusa...Ovo nasilje uzima višestruke oblike, uključujući dela ili propuste, smišljene ili koji verovatno mogu izazvati ili rezultovati smrću ili fizičkom, seksualnom, psihološkom ili ekonomskom štetom ili patnjom žene, pretnje takvim delima, uznemiravanje, prisilu i proizvoljno lišenje slobode... Rodno zasnovano nasilje nad ženama je pod uticajem i često pogoršano kulturnim,

ekonomskim, ideološkim, tehnološkim, političkim, verskim, socijalnim i faktorima životne sredine...” (Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, 2017).

„**Nasilje nad ženama** označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu da dovedu do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede, odnosno patnje za žene obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu odnosno arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu” (Savet Evrope, 2011).

Nasilje nad starijim ženama. Ovaj izraz obično se odnosi na zlostavljanje ili eksploataciju (fizičko, seksualno, psihološko ili finansijsko), zanemarivanje ili napuštanje žena starosti 60 i više godina. Ovde se praktično priznaje da, iako je hronološka granica proizvoljna, kako starimo, veća je verovatnoća da će se obrasci i dinamika nasilja promeniti usled kontekstualnih i bioloških promena – zbog čega je naglasak na nasilju prema ženama od 60 godina i starijim (WHO, 2024).

„**Zlostavljanje starijih osoba** je pojedinačno ili ponovljeno ponašanje, ili uzdržavanja od delovanja, koje se događa u međuljudskom odnosu zasnovanom na poverenju, a koji izaziva bol ili uznemirenje starije osobe” (WHO, 2002).

Definicija nasilja nad starijim osobama Svetske zdravstvene organizacije (WHO) i Međunarodne mreže za prevenciju nasilja nad starijim osobama je definicija koja se najčešće koristi, međutim i ona ima jedan nedostatak, a to je da „se događa u međuljudskom odnosu zasnovanom na poverenju” to je svakako delimično tačno, jer se nasilje dešava i van tog odnosa.

4. Teorijski okviri rodno zasnovanog nasilja nad starijim ženama

Preplitanje roda i starosti stvara jedinstvenu ranjivost za starije žene, čineći ih nesrazmerno izloženim nasilju koje proizilazi iz patrijarhalnih normi i ejdžističkih struktura. Sledeći teorijski okviri objašnjavaju međusobni odnos roda i starosti u razumevanju zlostavljanja starijih žena:

4.1. Feminističke teorije (moć i kontrola)

Feministički pristupi naglašavaju da je nasilje nad ženama, uključujući starije žene, sistemski alat za održavanje muške dominacije u patrijarhalnim društvima. Starije žene su u dodatnom riziku zbog ekonomske deprivacije, društvene marginalizacije i kulturnih normi koje potcenjuju njihov doprinos. Na primer, u mnogim društvima starije žene ekonomski zavise od članova porodice, što povećava njihovu podložnost kontroli i zlostavljanju. Feminističke teorije kritikuju normalizaciju takvog nasilja kao izraz duboko ukorenjenih rodni nejednakosti, posebno u kontekstima gde je autonomija starijih žena dodatno ugrožena diskriminacijom na osnovu starosti (npr. niži nivo obrazovanja, veća stopa siromaštva) (Momtaz, Hamid & Ibrahim, 2013; Roberto, & Teaster, 2017).

4.2. Teorija stresa negovatelja

Ova teorija sugerise da negovatelji-koji su često žene zbog rodno definisanih uloga ne mogu postati počinioци zlostavljanja zbog stresa izazvanog dugotrajnim i neadekvatno podržanim obavezama nege. Starije žene, koje češće zahtevaju dugotrajnu negu zbog hroničnih bolesti ili invaliditeta, postaju ranjive na zanemarivanje ili nasilje. Kritičari tvrde da ova teorija može prebaciti odgovornost na žrtvu, jer zlostavljanje prikazuje kao rezultat „prekomernih zahteva“ žrtve, umesto da drži počinioce odgovornima. Teorija naglašava kako se rodna očekivanja u vezi sa negom preklapaju sa starosnom zavisnošću, stvarajući okruženje pogodno za eksploataciju (Jackson, 2018; B. Brandl & Raymond, 2015).

4.3. Teorija socijalne razmene

Ova teorija se zasniva na neravnoteži moći i resursa, sugerisući da smanjeni društveni status i ekonomska zavisnost starijih žena (npr. oslanjanje na penzije ili podršku porodice) povećavaju njihovu ranjivost na transakcijsku eksploataciju. Na primer, odrasla deca mogu opravdavati finansijsko zlostavljanje tvrdeći da im „pripada nadoknada“ za pruženu negu. Ova teorija ističe kako starenje pogoršava rodne nejednakosti, jer starije žene često nemaju pregovaračku moć u porodičnim ili društvenim odnosima (Cook & Rice, 2003).

4.4. Teorija socijalnog učenja

Ovaj teorija povezuje nasilno ponašanje sa naučenim obrascima iz ranijih životnih iskustava, poput svedočenja o nasilju u porodici (Burnight & Mosqueda, 2011). Rodno uslovljeni procesi socijalizacije (npr. normalizacija muške kontrole) mogu perpetuirati cikluse zlostavljanja, gde starije žene u zavisnim ulogama postaju mete odmazde od strane partnera ili rođaka. Međutim, dokazi o međugeneracijskom prenosu zlostavljanja starijih osoba su ograničeni, što ukazuje na potrebu za analizama koje uzimaju u obzir i rodne i starosne specifičnosti (Jackson, 2018).

4.5. Okvir generacijske inteligencije

Ovaj okvir ispituje kako ejdžistički stavovi u društvu legitimizuju nasilje nad starijim osobama (Biggs & Lowenstein, 2011). Negativni stereotipi o starenju—kombinovani sa rodним predrasudama—stvaraju okruženje u kojem se zlostavljanje starijih žena prećutno toleriše. Na primer, kulturno potcenjivanje doprinosa starijih žena dodatno ih marginalizuje u porodicama i zajednicama, normalizujući zanemarivanje ili emocionalno zlostavljanje.

4.6. Ekološka teorija

Ekološki model analizira nasilje na četiri nivoa:

Mikrosistem: Rodna dinamika moći unutar porodica (npr. muška kontrola nad resursima).

Mezosistem: Ejdzizam na nivou zajednice i nedostatak usluga podrške za starije žene.

Egzosistem: Institucionalni propusti (npr. neadekvatne politike socijalne i zdravstvene zaštite).

Makrosistem: Patrijarhalne i ejdžističke kulturne norme koje potcenjuju starije žene.

Ovaj sveobuhvatni pristup pokazuje kako sistemska rodna i starosna diskriminacija povećavaju rizik od zlostavljanja.

Teorijski okviri ukazuju na to da nasilje nad starijim ženama nije samo individualni čin, već strukturni problem oblikovan preklapanjem rodnih i starosnih nejednakosti. Patrijarhalne norme, ekonomske razlike i ejdzizam ograničavaju autonomiju starijih žena, čineći ih podložnim različitim oblicima zlostavljanja. Efikasne intervencije moraju se baviti i rodним neravnotežama moći i marginalizacijom starijih osoba, osiguravajući da prava starijih žena budu prioritet u politici i praksi (Krug et al., 2002).

5. Učestalost nasilja nad starijim ženama

Iako savremeno društvo karakteriše ubrzana digitalizacija, razvoj veštačke inteligencije i mogućnost prikupljanja kvalitetnih podataka, ipak smo svedoci da nasilje nad starijim ženama ostaje "crna rupa" u pogledu podataka o učestalosti fenomena i tipova nasilja koji pogađaju starije žene. Jedan od glavnih razloga zašto su podaci o nasilju nad starijim ženama nedovoljni jeste to što su postojeći istraživački alati fokusirani uglavnom na žene reproduktivnog uzrasta, dok je stariji uzrast često zanemaren, posebno u zemljama u razvoju. Nedostatak podataka o starijim ženama može dovesti do podcenjivanja prevalencije i razmera nasilja prema ovoj grupi (Mayer, Lasater & García-Moreno, 2020; Mikton et al., 2022; DHS, 2023).

Iako postoji rastuća svest o potrebi za boljim podacima, još uvek je potrebno više istraživanja u vezi sa faktorima rizika, posledicama nasilja i barijerama koje žene starije od 60 godina imaju kada je u pitanju prijavljivanje nasilja i traženje pomoći.

U svakom slučaju kod nekih, starijih žena nasilje je prisutno već godinama, često kroz zlostavljanje od strane partnera. Kod drugih, nasilje može biti karakteristika novog odnosa koji su započeli u starijem dobu. Takođe, starije žene mogu biti zlostavljane od strane članova porodice, a u nekim slučajevima nasilje počinje kako ljudi stare i postaju fizički slabi ili mentalno oštećeni.

Na globalnom nivou postoje poražavajuće procene iz 2018. godine, koje govore o velikoj učestalosti nasilja nad ženama, uprkos činjenici da se zakonski okviri kontinuirano unapređuju, da kaznena politika postaje oštrija i usluge podrške pristupačnije. Ove procene pokazuju da je gotovo svaka treća žena (30%) starija od 15 godina bila izložena nekom obliku nasilja tokom svog života, bilo da se radi o fizičkom i/ili seksualnom nasilju od strane intimnog partnera ili nasilju od strane osoba koje nisu partnerski povezane (WHO, 2018). Ove vrste nasilja bilo da se radi o partnerskom ili ne-partnerskom nasilju imaju ozbiljan i dugotrajan uticaj na zdravlje žena, kako na fizičko, tako i na mentalno i seksualno zdravlje (WHO, 2013). Podaci pokazuju da intimno partnersko nasilje pogađa 26% žena koje su ikada bile u partnerskoj vezi, što znači da su nasilje najčešće počinili intimni partneri muškog pola (WHO, 2018). Kada se razmatra starosna grupa žena između 50 i 59 godina, prevalencija fizičkog i/ili intimnog nasilja u toku života iznosi 24%, dok kod žena starijih od 60 godina taj procenat iznosi 23% (WHO, 2024).

Iako su žene u reproduktivnom uzrastu (15–49 godina) podložnije svim vrstama intimnog partnerskog nasilja, žene starije od 50 godina i dalje trpe nasilje. U ovom periodu života, međutim, može doći do promene tipova i dinamike nasilja, jer kako starimo, tako i naši partneri često menjaju svoje ponašanje. U tom kontekstu, iako su mlađe žene više izložene seksualnom nasilju, starije žene, takođe, nisu imune na ovu vrstu nasilja, što uključuje seksualne napade i uznemiravanje. Osim toga, žene starije od 60 godina suočavaju se s dodatnim rizicima, uključujući povećanu verovatnoću da budu izložene zanemarivanju i drugim oblicima nasilja, koji su specifični za ovu starosnu grupu. Pored seksualnog nasilja, starije žene mogu trpeti i specifične oblike ekonomskog nasilja ili kontrole, kao što su fizičke ili hemijske restrikcije, gde partneri ili drugi nasilnici pokušavaju ograničiti njihovu slobodu ili neadekvatno postupaju sa njihovim potrebama (WHO, 2018, 2024; Meyer, Lasater & García-Moreno, 2020).

Ovi specifični oblici nasilja nad starijim ženama često nisu obuhvaćeni postojećim istraživanjima koja mere prevalenciju nasilja nad ženama, jer mnoga istraživanja uglavnom analiziraju žene u reproduktivnom uzrastu, zanemarujući specifičnosti starijih žena. Na globalnom nivou, podaci o nasilju prema starijim ženama još uvek su oskudni, a nasilje nad starijim ženama nije dovoljno istraženo, naročito u zemljama u razvoju. Posebno su ograničeni podaci o nasilju nad starijim ženama koje pripadaju marginalizovanim ili ranjivim grupama. Nedostatak sveobuhvatnih istraživanja i specifičnih statističkih podataka znači da stvarna učestalost i razmere nasilja nad starijim ženama mogu biti mnogo veće nego što trenutne procene pokazuju.

Studija "Nasilje nad starijim ženama na Zapadnom Balkanu, u Moldaviji i Ukrajini" istražuje prevalenciju, karakteristike i posledice nasilja zasnovanog na rodu prema starijim ženama, kao i meru u kojoj one traže pomoć od sistema podrške u zajednici, kao i kako ti sistemi odgovaraju na njihove zahteve za pomoći. Istraživanje koristi kvantitativne i kvalitativne metode, a zasniva se na podacima iz 2018. godine prikupljenim kroz studiju prevalencije nasilja nad ženama od strane intimnih partnera i ne-partnera koju je sprovedla Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE). Istraživanje o dobrobiti i bezbednosti žena sprovedeno je u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji, Srbiji, Moldaviji, Ukrajini i Kosovu*, sa ciljem da pruži uporedive podatke o različitim oblicima nasilja s kojima se žene suočavaju tokom svog života. Istraživanje je obuhvatilo reprezentativne uzorke žena uzrasta 18-74 godine pa je za potrebe ove studije uzrast od 65 godina izabran kao početak starosti jer je to zakonska granica za penziju u zemljama iz kojih je uzorkovana studija (Babović et al., 2022).

Studija na kojoj je izveštaj zasnovan obuhvatila je najnovija iskustva nasilja (u poslednjih 12 meseci od intervjua) prema starijim ženama (uzrasta 65-74 godine), kao i njihova životna iskustva o nasilju tokom života od strane intimnih partnera i ne-partnera, i to kako u odrasлом životu, tako i u detinjstvu. Akumulirane nejednakosti, uključujući iskustva nasilja tokom života, snažno utiču na opšte zdravlje i dobrobit starijih žena, naročito kada se razumeju u kontekstu ovog životnog perioda. Rezultati istraživanja pokazuju da je 16,7% žena starijih od 65 godina doživelo nasilje u poslednjih 12 meseci. Za mnoge od njih, ovo je nastavak nasilja koje su trpele tokom svog života, jer istraživanje takođe

* Ovaj naziv je bez prejedniciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova

pokazuje da je 56,2% žena starijih od 65 godina iskusilo neki oblik nasilja od svoje 15. godine (Babović et al., 2022).

Međutim, treba naglasiti da je ovo jedno od retkih istraživanja koje uključuje starije žene, ali ima i svojih nedostataka. Iako pruža značajne podatke, studija nije dizajnirana specifično za identifikovanje prevalencije i karakteristika nasilja prema starijim ženama, zbog čega postoje određene praznine u podacima. Na primer, uzrast ispitanica bio je ograničen na 74 godine, što znači da žene starije od 74 godine, koje mogu biti funkcionalno zavisne i većoj meri zavise od drugih, nisu bile obuhvaćene istraživanjem, a takve žene mogu biti izložene većem riziku od nasilja. Takođe, specifični oblici nasilja koji su povezani sa starijim ženama, poput zanemarivanja i finansijske eksploatacije, nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem, što dodatno ukazuje na nedostatke u dostupnim podacima. Ipak, ovo istraživanje (Babović et al., 2022) pruža značajne uvide u prevalenciju nasilja nad starijim ženama i služi kao osnova za dalja istraživanja i analize.

Nasilje nad starijim ženama takođe može da bude i deo istraživanja o nasilju nad starijim osobama. Prema podacima iz metaanalize koja je obuhvatila 52 studije u 28 država, jedna od šest starijih osoba doživela je neku vrstu nasilja nakon šezdesete godine. Međutim, samo jedan od 24 slučaja nasilja bude prijavljen, što znači da je stvarna učestalost nasilja verovatno mnogo veća (Yon et al., 2017). Prema Globalnom izveštaju Svetske zdravstvene organizacije iz 2014. godine, čak 6% starijih osoba doživelo je ozbiljno zlostavljanje u poslednjem mesecu, pri čemu su osobe sa dijagnozom demencije ili oni smešteni u ustanove za negu pod znatno većim rizikom, a 25% ovih osoba prijavilo je psihološko zlostavljanje (Heffernan, 2006).

U ustanovama za smeštaj starijih osoba, učestalost zlostavljanja je znatno veća. Podaci iz šest zemalja pokazuju da su zaposleni u tim ustanovama, kroz anonimne ankete, priznali da su čak dvoje od troje zaposlenih počinili neku vrstu zlostavljanja u poslednjih 12 meseci. Prema odgovorima samih starijih osoba, najčešći oblici nasilja su psihološko zlostavljanje (11,6%), finansijsko nasilje (6,8%), zanemarivanje (4,2%), fizičko nasilje (2,6%), dok je seksualno zlostavljanje na poslednjem mestu sa 0,9%. S druge strane, istraživanje anonimnih anketa među osobljem doma za starije pokazalo je čak 32,5% zaposlenih koji su priznali psihološko zlostavljanje, 12% zanemarivanje, 9,3% fizičko nasilje, i 0,7% seksualno nasilje (Yon et al., 2019).

Razumevanje ovog fenomena dodatno otežava i činjenica da je većina tih istraživanja realizovano u visoko razvijenim zemljama, pa neke okolnosti i obrasci ne mogu se sa sigurnošću generalizovati. Globalni ziveštaj Svetske zdravstvene organizacije pokazuje da samo 17% država od 133 sistematski prikuplja podatke o nasilju nad starijim osobama, a samo jedna trećina ima sistematski pristup što uključuje zaštitu, podršku i usluge (WHO, 2014). U okviru analize, proučavane su karakteristike studija, instrumenta, konstrukata, stavki i svojstava merenja (validnost i pouzdanost), kao i stepen u kojem su različite stavke korišćene za merenje konstrukata koji su navodno bili isti (npr. kada su označeni sličnim ili istim terminima, kao što je fizičko zlostavljanje). Ukupno je korišćeno 60 različitih instrumenata za merenje zlostavljanja starijih osoba u 89 populacionih studija o prevalenciji u više od 40 zemalja, dok je 13 instrumenata korišćeno za merenje nasilja nad ženama starijim od 50 godina u 26 populacionih studija u 47 zemalja (WHO, 2024). Ova činjenica ukazuje na to da su starije žene u mnogim delovima sveta i dalje nedovoljno prepoznate kao žrtve nasilja, što se često zanemaruje u istraživanjima koja se bave nasiljem nad ženama, ali i nasiljem nad starijim osobama.

Nasilje nad starijim ženama je ozbiljan i često zanemaren društveni problem i nevidljiv javnozdravstveni problem, koji zahteva sistematičan pristup i adekvatnu podršku. Iako su starije žene u mnogim slučajevima ranjive na različite oblike nasilja, podaci o ovoj populaciji i dalje su nedovoljni. Potrebno je uložiti napore u prikupljanje podataka, proširiti istraživanja i pružiti specifičnu zaštitu za starije žene koje trpe nasilje, naročito u zemljama sa nižim prihodima, kako bi se osigurao pravičan odgovor na ovaj fenomen.

6. Vrste nasilja nad starijim ženama

Starije žene mogu biti izložene istim oblicima nasilja kao i mlađe žene. Ponekad se dešava da starije žene trpe nasilje tokom celog života kroz različite veze. U većini slučajeva ne radi se samo o jednom tipu nasilja. Iako se dešava da nasilje možda ne prestaje, tip nasilja koji se doživljava često se menja vremenom (Finfgeld-Connett, 2014).

6.1. Tipovi nasilja nad starijim ženama

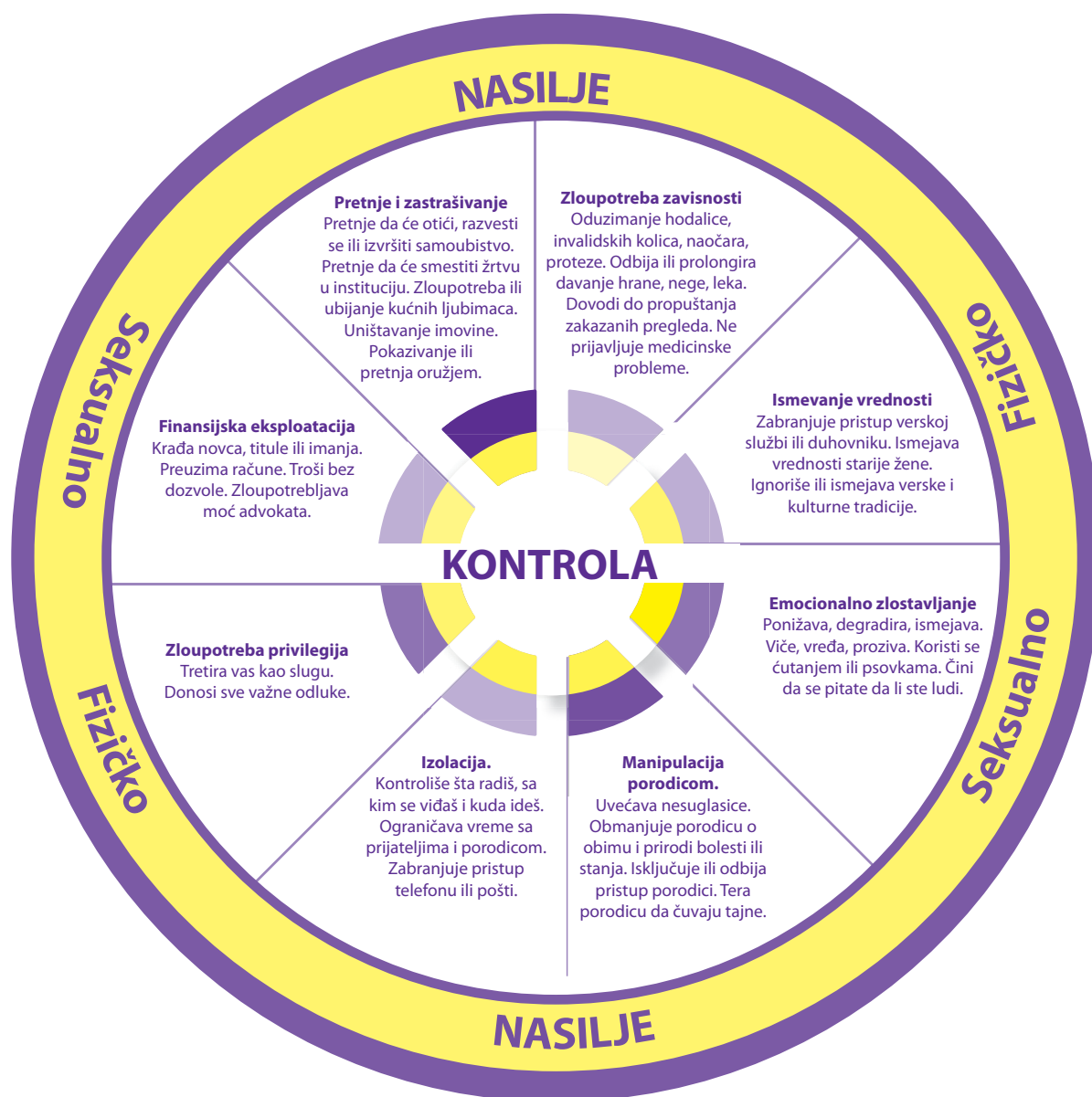
U literaturi se najčešće spominju pet osnovnih tipova nasilja nad starijim osobama: **fizičko, psihološko, finansijsko, seksualno nasilje i zanemarivanje** (Prichard, 1996). Svaki od ovih oblika nasilja ima ozbiljan uticaj na fizičko i mentalno zdravlje starijih žena, kao i na njihovu socijalnu i ekonomsku stabilnost. Važno je razumeti da sve ove forme nasilja nisu izolovane i često se prepliću, stvarajući složene i teške okolnosti za starije žene. Mnoge žrtve se osećaju bespomoćno, stidljivo ili se boje da potraže pomoć, zbog čega ostaju u situacijama koje im ugrožavaju zdravlje i kvalitet života.

Tabela 1. Tipovi nasilja nad starijim ženama

Fizičko nasilje	Predstavlja namerno korišćenje fizičke sile kako bi se osobi naneo bol, povreda ili oštećenje. Primeri uključuju udaranje, šamaranje, pesničenje, čupanje, nanošenje opekotina, guranje ili bacanje predmeta na nekoga, davanje velikih doza lekova za smirenje, kao i upotreba sile da bi se osobi onemogućilo da se kreće, napusti stan, ostavljanje starije osobe na nepoznatom mestu.
Psihološko/ emocionalno nasilje	Uključuje ne-fizička ponašanja koja izazivaju emocionalnu patnju. Primeri su vikanje ili pretnje, uhođenje, nazivanje starije osobe pogrdnim imenom, ponižavanje ili izolacija osobe od društvenih kontakata i aktivnosti, infantilizacija obraćanje starijoj osobi kao da je dete.
Seksualno nasilje	Svaki seksualni kontakt bez pristanka. Primeri uključuju prisiljavanje na gledanje seksualnih činova, dodirivanje bez pristanka ili prisiljavanje na seksualni čin, silovanje, jezik koji sadrži seksualne aluzije.
Finansijska zloupotreba	Neovlašćeno korišćenje finansija ili imovine osobe, ili uskraćivanje pristupa novcu. Na primer, falsifikovanje potpisa, kontrolisanje kupovina ili sprečavanje pristupa porodičnim finansijama. Oduzimanje poslovne sposobnosti, zloupotrebe punomoćja, prevare, nestanak novca ili dobara, vrednih stvari, prodaja stvari bez saglasnosti, nepoštovanje prava na nasleđe.
Zanemarivanje	Neispunjavanje dužnosti negovatelja, namerno ili nenamerno. Uključuje uskraćivanje osnovnih potreba, ignorisanje medicinskih potreba i ograničavanje pristupa prevozu. Neadekvatna higijena starije osobe, senzorna deprivacija – nemanje pristupa naočarima ili aparatu za sluh itd, odsustvo privatnosti i dostojanstva; sprečavanje ili onemogućavanje kontakta starije osobe i profesionalaca i izostanak zaštite od opasnosti.

Izvor: Baker et al. (2016)

Grafikon 1. Krug moći i kontrole (The Duluth Model)

Izvor: Rochira (2017)

6.2 Vrste nasilja nad starijim ženama u odnosu na interpersonalne odnose

Nasilje nad starijim ženama može se klasifikovati na nekoliko načina, a jedan od važnih aspekata je sagledavanje tih oblika nasilja u kontekstu interpersonalnih odnosa. S obzirom na to da nasilje može preklapati različite oblike, važno je razumeti da počinioči često imaju višestruke uloge (npr. intimni partneri koji su istovremeno i negovatelji). Razumevanje ovih složenih odnosa ključno je za pravilno sagledavanje i rešavanje problema nasilja nad starijim ženama. Ovaj tekst izdvaja tri najčešća oblika nasilja prema starijim ženama, pri čemu svaki od njih ima specifične karakteristike:

1. Nasilje od strane trenutnog ili bivšeg intimnog partnera - intimno partnersko nasilje

- Ovo nasilje uključuje fizičko, seksualno, emocionalno ili finansijsko zlostavljanje, kao i proganjanje od strane osobe s kojom je žena u bliskom, intimnom odnosu. Ovi odnosi obuhvataju zajednički identitet kao par, fizičku i seksualnu povezanost i emocionalnu bliskost, bilo da se radi o trenutnim ili bivšim partnerima i supružnicima. Intimno partnersko nasilje može biti posebno teško prepoznati jer često dolazi iz odnosa u kojem postoji ljubav i međusobna zavisnost (CDC, 2016a).

2. Zlostavljanje od strane člana porodice - porodično nasilje

- U ovom slučaju, nasilje se događa unutar porodičnih odnosa zasnovanih na rodbinskim vezama, poverenju ili zavisnosti. Počinioči mogu biti odrasla deca, braća i sestre ili drugi članovi porodice. Porodično nasilje može uključivati fizičko, seksualno, emocionalno ili finansijsko zlostavljanje, ali i zanemarivanje. Ovaj oblik nasilja je često duboko ukorenjen u porodičnim dinamikama i može biti izazvan mnogim faktorima, uključujući stres, ekonomske poteškoće ili međusobnu napetost u porodici (Sinha, 2013).

3. Zlostavljanje od strane negovatelja - zlostavljanje starijih osoba

- Ovaj oblik nasilja odnosi se na situacije u kojima negovatelj, bilo da je to odraslo dete, supružnik ili profesionalni negovatelj, nanosi štetu starijoj osobi ili je izlaže riziku. Zlostavljanje može biti fizičko, seksualno, emocionalno ili finansijsko, a uključuje i zanemarivanje, kao što je nepružanje adekvatne nege ili zanemarivanje osnovnih potreba starije osobe. Negovatelji imaju odgovornost da pružaju sigurnost i negu, a zlostavljanje od strane njih može imati ozbiljne posledice po fizičko i mentalno zdravlje žrtve (CDC, 2016b).

Razumevanje ovih oblika nasilja je od esencijalne važnosti za prepoznavanje problema i pružanje adekvatne pomoći starijim ženama koje su žrtve nasilja. Svaka od ovih situacija zahteva posebnu pažnju i pristup, jer su žene u starijoj životnoj dobi često ranjivije, a njihovo iskustvo nasilja može biti komplikovanije zbog socijalne izolacije, zavisnosti ili straha od stigmatizacije.

7. Faktori rizika od nasilja

Podaci o nasilju nad starijim ženama su veoma ograničeni, ipak, nekoliko studija, uz dodatne opservacije profesionalaca koji rade sa starijim osobama, identifikovali su faktore koji mogu povećati rizik starijih žena od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

Među ključnim faktorima koji doprinose povećanom riziku su: fizičko ili mentalno zdravlje, siromaštvo, socijalna izolacija, zavisnost o tuđoj pomoći, kao i manjak adekvatne podrške u zajednici. Starje žene koje su suočene s hroničnim bolestima, invaliditetom, ili koje žive u ustanovama za negu, često su podložnije nasilju. Osim toga, žene iz marginalizovanih grupa – poput etničkih manjina, izbeglica, ili onih sa niskim socijalno-ekonomskim statusom – suočavaju se s dodatnim izazovima koji povećavaju njihovu ranjivost.

Svakako jedan od velikih faktora rizika je invaliditet, funkcionalna zavisnost i potreba za negom. Ovaj rizik može se posmatrati u vremenskom kontinuitetu, jer su žene i devojčice sa invaliditetom, svih uzrasta, izložene nasilju i zlostavljanju, čak do 80% tokom života, što predstavlja vrlo veliki i "alrmantni" rizik od nasilja (Acierno et al., 2009). Invaliditet takođe može nastati kasnije tokom života i može biti dodatni faktor rizika za starije žene usled starenja postaju osobe sa invaliditetom. Žene sa invaliditetom postaju još ranjivije kako stare, posebno ukoliko zavise od druge osobe u svakodnevnim aktivnostima nege (UN DESA, 2013).

Kognitivni pad i demencija takođe predstavljaju veliki faktor rizika od nasilja. Statistički podaci pokazuju da žene čine većinu osoba sa demencijom, a oko polovine njih doživi neki oblik zlostavljanja (Crockett et al., 2016). Starije žene sa demencijom posebno su ranjive, jer njihovo stanje može otežati traženje pomoći ili dovesti do sumnje u verodostojnost njihovih izveštaja od strane drugih članova porodice, ali i profesionalaca. Stopa zlostavljanja osoba sa demencijom od strane njihovih negovatelja kreće se u opsegu od 34% do 62%. U regionima gde je verovanje u veštičarenje prisutno, starije žene sa kognitivnim padom ili teškom demencijom ponekad su optuživane da su veštice, te trpe ekstremno fizičko i emocionalno nasilje i/ili socijalnu isključenost (Crockett et al., 2016).

Izolacija i nedostatak socijalnih veza može da dovede do povećanog rizika od nasilja. Starije žene koje žive same i nemaju podršku porodice, prijatelja ili zajednice, imaju tri puta veći rizik od eksploatacije. Osim toga, često nemaju pristup potrebnim uslugama i podršci ako dožive nasilje ili zlostavljanje. Život u samoći, **život u izolovanim** ruralnim predelima naročito uz loše zdravlje, poteškoće u kretanju, siromaštvo dodatno povećava rizik od izolacije, čineći im pristup socijalnim uslugama još težim. Na globalnom nivou, gotovo polovina starijih žena živi bez partnera, bilo zbog toga što su udovice, ili zbog razvoda ili zato **što nisu bile u braku** (Crockett et al., 2016).

Prethodna istorija interpersonalnog nasilja: Žene koje su u prošlosti doživele zlostavljanje u vezama imaju veći rizik da postanu žrtve nasilja i u starijem uzrastu. Takođe, istraživanja pokazuju da prethodni traumatski događaji udvostručuju verovatnoću da starije osobe postanu žrtve zlostavljanja (Crockett et al., 2016).

Neki autori dele faktore rizika na: **Individualni nivo - starija osoba / žrtva; Individualni nivo - počinilac nasilja; Nivo odnosa; Okruženje – zajednica i društvo** (O'Brien et al., 2016).

Individualni nivo - starija osoba / žrtva

1. Kognitivno oštećenje, psihijatrijske bolesti i psihološki problemi u ponašanju;
2. Loše fizičko zdravlje, funkcionalna zavisnost;
3. Niska primanja / penzija;
4. Prošla iskustva od zlostavljanja i srodne trauma.

Individualni nivo - počinitelj nasilja

1. Psihijatrijska bolest ili psihološki problemi, neadekvatne veštine prevazilaženja;
2. Izloženost zlostavljanju u djetinjstvu;
3. Loš kvalitet odnos između negovatelja i starije osoba;
4. Opterećenje pružanjem nege i / ili stres;
5. Preuzimanje odgovornosti za pružanje nege u mladim godinama i neadekvatna priprema za ispunjavanje ovih dužnosti.

Nivo odnosa

1. Porodična disharmonija, loši ili konfliktni odnosi između članovi porodice;
2. Visok nivo finansijske i / ili emocionalne zavisnosti ranjive starije osobe od negovatelja ili obrnuto;
3. Postojeća istorija problematičnog ponašanja starije osobe;
4. Nedostatak odgovarajuće pomoć članovima porodice.

Okruženje – zajednica i društvo

1. Nedostatak socijalne/formalne podrške starijim osobama ili negovateljima ili nedostatak informacija o uslugama podrške;
2. Visok nivo tolerancije na / i prihvatanje agresivnog ponašanja;
3. Visok nivo slobode odlučivanja unutar službi odgovornih za pružanje zdravstvene i socijalne zaštite i nedostatak standarda za pružanje usluga;
4. Ejdzizam i negativni stavovi prema starijima.

Ovi faktori ne samo da povećavaju vjerovatnoću da starije žene postanu žrtve nasilja, već otežavaju i pristup potrebnim uslugama zaštite i podrške. Praksa pokazuje da starije žene u takvim okolnostima često ne prijavljuju nasilje, bilo iz straha, sramote, ili zbog verovanja da neće dobiti odgovarajuću pomoć.

8. Barijere u prijavljivanju ili otkrivanju nasilja i traženju pomoći

Starije žene mogu se suočiti s posebnim izazovima u slučaju prijavljivanja nasilja i otkrivanja nasilja i izazovima koji se odnose na korišćenje usluga, što može biti pojačano postojećim društvenim i kulturnim ograničenjima u pogledu svesti o nasilju u starijoj populaciji.

Starije žene koje trpe nasilje suočavaju se s brojnim preprekama koje otežavaju prijavljivanje nasilja i napuštanje zlostavljača. Među glavnim preprekama su strah od osude, stid, sramota, fizička i finansijska zavisnost od zlostavljača, ali i društvene i kulturne norme koje

favorizuju porodičnu privatnost. Mnoge žene osećaju da bi prijavljivanje nasilja moglo dovesti do gubitka kontakta sa decom, porodicom ili zajednicom. Takođe, starije žene često nemaju pristup informacijama o dostupnoj pomoći, a socijalne i zdravstvene službe nisu uvek adekvatno obučene za prepoznavanje nasilja nad starijim osobama.

Primeri ovih barijera uključuju strah od eskalacije nasilja, socijalnu izolaciju, tradicionalna uverenja i kulturne faktore. Nedostatak odgovarajućih usluga, finansijska ograničenja i nedostatak autonomije ili podrške takođe otežavaju pristup resursima.

Tabela 2. *Barijere u prijavljivanju ili otkrivanju nasilja i traženju pomoći*

Intrapersonalne barijere	Poricanje nasilja u vezama. Percepcija ili stvarne posledice prijavljivanja nasilja (npr. strah da će nasilje rasti u učestalosti i ozbiljnosti). Tradicionalna uverenja i stavovi prema braku, rodnim ulogama i diskusiji o porodičnim pitanjima sa strancima. Strah od gubitka autonomije, prisilnog smeštanja u ustanovu za negu, gubitka prava na donošenje odluka. Kulturni faktori (npr. pokornost žena prema muškarcima, jezičke barijere, društveno "izbegavanje" pri traženju pomoći). Strah od gubitka odnosa sa decom, unucima i drugim članovima porodice ili prijateljima, sramota pri traženju pomoći. Strahovi povezani sa društvenim položajem (npr. seksualna orijentacija, socijalna klasa, sposobnosti), nedostatak informacija o dostupnim uslugama za podršku ženama koje su doživele nasilje i/ili verovanje da su usluge isključivo za mlađe žene.
Interpersonalne prepreke	Zavisnost ili suzavisnost od partnera ili negovatelja (npr. fizička, finansijska i/ili emocionalna zavisnost). Nepodržavajući odgovori od porodice i prijatelja, kao što su sugestije da starija žena ostane u vezi, umanjivanje nasilja ili poricanje da se nasilje desilo, i/ili okrivljavanje žene. Naglašavanje svetosti braka i rodnih uloga od strane verskih lidera. Nedostatak praktične pomoći od društvene mreže (npr. neupućivanje na odgovarajuće usluge, nedostatak prevoza do skloništa).

Fizičke prepreke	Život u udaljenim ili ruralnim područjima koji dovodi do socijalne izolacije, nemogućnosti kontakta ili pristupa uslugama, ili potpuni nedostatak usluga. Nedostatak podrške ili mreže na koju bi se mogla osloniti. Funkcionalna ili fizička ograničenja pokretljivosti. Nedostatak finansijskih sredstava za pristup uslugama ili nedostatak prevoza.
Prepreke povezane sa uslugama	Nedostatak prepoznavanja nasilja nad starijim ženama od strane zdravstvenih radnika. Ograničena istraživanja u oblasti nasilja koja uključuju stariju populaciju. Stereotipni pogled na nasilje, smatrajući da uglavnom pogađa mlađe žene. Nedovoljno prepoznavanje otpora starijih žena da prijave nasilje, te nedostatak "praćenja" ili temeljnih procena rizika. Povezivanje uobičajenih simptoma nasilja sa starenjem (npr. povrede, zdravstveni problemi). Nedostatak objekata i usluga za osobe sa invaliditetom i ograničenom pokretljivošću. Nedostatak specijalizovane podrške za starije žene (npr. podrška ukoliko starija žena želi da napusti násilníka).

Izvor: Izvor: Baker et al. (2016)

Žrtve često ostaju u vezi jer se boje šta bi im zlostavljač mogao učiniti, ili šta bi mogao učiniti drugim članovima porodice, pre svega deci ako pokušaju da odu. Mnoge žrtve nasilja takođe osećaju olakšanje tokom perioda kada nasilje prestane, nadajući se da će se njihove okolnosti popraviti i da će nasilje prestati, da će se partner promeniti. Rizik od smrti je najveći u trenutku kada žrtve pokušaju da napuste zlostavljača i u periodu nakon rastanka.

9. Kako bi prevencija trebala da izgleda

9.1. Koraci za prevenciju i zaštitu od nasilja

Svetska zdravstvena organizacija (SZO) i australijska organizacija "Our Watch" predlažu sledeće korake za prevenciju i zaštitu od nasilja.

Primarna prevencija (osnovni nivo)

Celokupno stanovništvo: Inicijative koje se bave osnovnim uzrocima nasilja nad ženama, kao što su rodna nejednakost i patrijarhalne norme.

Primer: Obrazovne i javne kampanje o ravnopravnosti, promena društvenih normi kroz medije.

Rana intervencija (sekundarna prevencija)

Fokus na rizične grupe: Delovanje usmereno na pojedince/ grupe sa povećanim rizikom da postanu žrtve ili počinioци.

Primer: Obuke za prepoznavanje nasilja za različite kategorije stanovništva i profesionalaca u zajednici, podrška porodicama u krizi.

Odgovor (tercijarna prevencija)

Podrška žrtvama i odgovornost počinilaca:

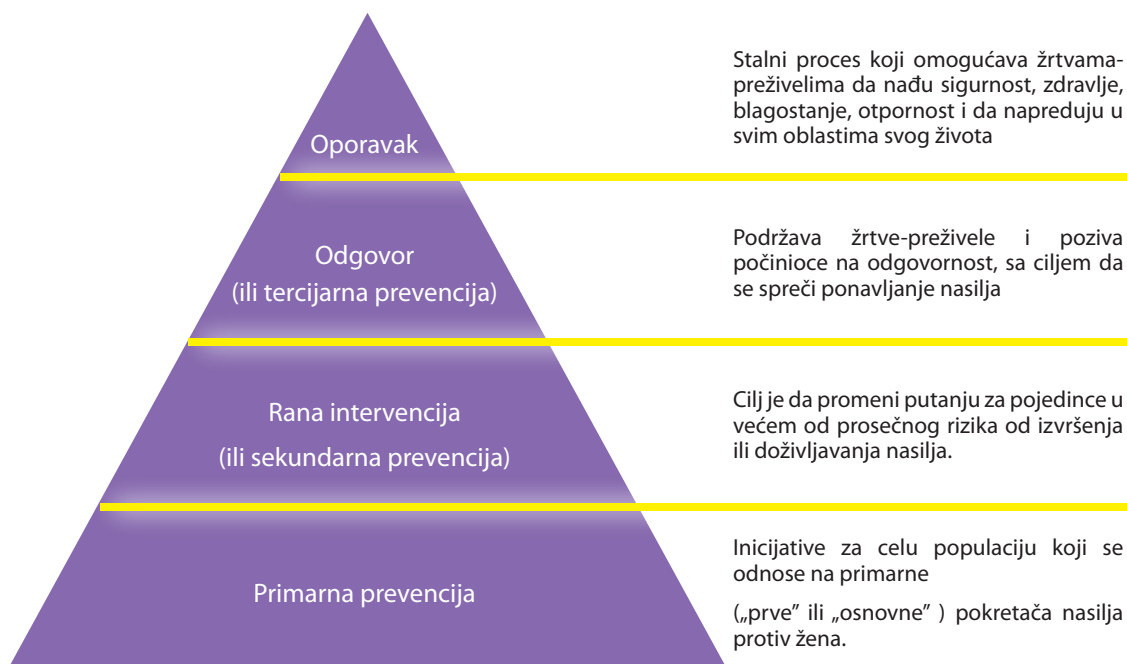
Podrška žrtvama: Sigurni smeštaj, pravna pomoć, psihosocijalne usluge.

Sankcionisanje počinilaca: Kazneni postupci, programi rehabilitacije.

Oporavak

Dugoročni proces: Omogućava žrtvama bezbednost, zdravstvenu i emocionalnu stabilnost, i reintegraciju u društvo.

Grafikon 2. Odnos primarne prevencije i drugi postupci na rešavanju nasilja nad ženama

Izvor: Our Watch (2022)

9.2. Rodna nejednakost kao osnov nasilja nad ženama

Globalni podaci potvrđuju da rodna nejednakost stvara neophodne uslove za nasilje nad ženama. Četiri ključna rodno uslovljena faktora:

- 1. Tolerancija nasilja:** Opravdavanje, trivijalizacija ili okrivljavanje žrtava.
- 2. Muška kontrola i odluka:** Ograničavanje ženske samostalnosti u javnom i privatnom životu.
- 3. Krute rodne uloge:** Dominantne forme maskuliniteta i stereotipi.
- 4. Agresivne muške vršnjačke kulture:** Naglasak na dominaciji i kontroli.

9.3. Specifičnosti kod starijih žena

Kod starijih žena, **ejdžizam se ukršta sa rodnom nejednakošću** (WHO, 2002, Our Watch, 2022, nacionalne strategije za borbu protiv nasilja), što doprinosi:

- Većem riziku od ekonomske zavisnosti i socijalne izolacije.
- Dvostrukim diskriminacijama (zbog pola i godina).
- Nedostatku specifičnih usluga za starije žrtve.

10.

Međunarodni pravni okvir

Posljednjih godina sve više pažnje posvećeno je položaju starijih muškaraca i žena i izazovima s kojima se oni suočavaju. Međutim, i dalje ne postoji sveobuhvatan međunarodni dokument koji bi na sistematičan način uređivao zaštitu prava starijih osoba. Trenutno, prava starijih osoba regulišu se kroz različite međunarodne i domaće dokumente, zakone, podzakonske akte, kao i nacionalne strategije i planove delovanja. Iako postoje brojni pravni okviri, oni nisu dovoljno objedinjeni i ne nude celovit pristup zaštiti starijih osoba.

Nedostatak jedinstvene konvencije koja bi se specifično bavila pravima starijih lica predstavlja ozbiljan problem. Takva konvencija mogla bi da pruži jasne smernice za zaštitu prava ove populacije, sa posebnim fokusom na najugroženije grupe, kao što su starije žene, kojih je značajno više u društvu. Starije žene često se suočavaju sa specifičnim izazovima, kao što su ekonomska nesigurnost, nasilje u porodici i diskriminacija, zbog čega bi specifična zaštita kroz međunarodni okvir bila od ključne važnosti za poboljšanje njihovog položaja i osiguranje njihovih prava na dostojanstven život u starosti.

Koncept rodne ravnopravnosti danas obuhvata formalnu (de iure) i stvarnu (de facto) jednakost. Dok formalna jednakost znači jednakost pred zakonom, stvarna jednakost teži prevazilaženju pravnih prepreka, društvenih nepravdi i kulturnih normi kako bi se postigla prava ravnopravnost. Zakonska regulativa je neophodna kao osnov za promene i podršku ženama u ostvarivanju pune ravnopravnosti, iako sama po sebi nije dovoljna, ali jeste važan korak (Gasmi, Prlja, 2024).

10.1. UN konvencije i drugi međunarodni dokumenti

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 10. decembra 1948. godine (UN, 1948), predstavlja zajednički standard koji treba da postignu svi narodi i nacije kako bi se obezbedila osnovna ljudska prava i slobode za svakog pojedinca. Ova deklaracija predstavlja osnovu za zaštitu ljudskih prava i poziva na globalno priznavanje i poštovanje ljudskih prava i sloboda, pozivajući sve nacije da u svojim zakonodavnim politikama i praksama teže ka obezbeđivanju sloboda i prava svakog pojedinca. Njen osnovni cilj je promovisanje tolerancije, slobode, jednakosti i bratstva među ljudima, čime se doprinosi stvaranju mirnog, pravednog i održivog društva. U tom kontekstu, Deklaracija naglašava da ljudska prava nisu samo pravo pojedinca, već i odgovornost društva i država, koje treba da rade na njihovom stalnom unapređenju, i da ljudska prava integrišu u sve aspekte života kako kroz unutrašnje, tako i kroz međunarodne mere.

U savremenom društvu postoji potreba za proširenjem ljudskih prava, a posebnu pažnju u kontekstu demografskih promena zaslužuje i starija populacija. Naime, 16. decembra 1991. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Rezoluciju 46/91 (UN, 1991), koja je obuhvatila **Načela Ujedinjenih nacija za starije osobe**. Važno je istaći da je ovo prvi put da se u međunarodnom dokumentu specifično posvetila pažnja starijoj populaciji, prepoznajući njihove posebne potrebe i prava. Rezolucija obuhvata različite aspekte života starijih osoba, uključujući pristup zdravlju, socijalnoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju, kao i njihovu sigurnost i učešće u društvenom životu. Ova načela pozivaju države članice UN da prepoznaju starije osobe kao aktivne članove društva i da obezbede uslove koji će im omogućiti da uživaju u punoj slobodi i dostojanstvu. Države su pozvane da razvijaju specifične politike i programe koji će se baviti pitanjima koja se tiču starijih osoba.

Ukratko, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima postavila je temelje za globalno priznavanje i zaštitu prava svih ljudi, dok je Rezolucija 46/91 bila prvi međunarodni korak ka prepoznavanju specifičnih potreba starijih osoba, osiguravajući im jednaku zaštitu i učešće u društvu kao i svim drugim građanima.

Republika Srbija je potpisala i ratifikovala ključne međunarodne ugovore koji je obavezuju na poštovanje ljudskih prava. Neki od najvažnijih ugovora uključuju:

- 1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (PGP)** - Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikaciju i pristup Rezolucijom 2200A(XXI) Generalne skupštine UN od 16. decembra 1966, stupio na snagu 23. marta 1976. Ovaj pakt obuhvata prava na slobodu, zaštitu od mučenja, pravo na pravično suđenje, kao i prava na slobodu okupljanja i izražavanja (ICCPR, 1966).
- 2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima** - Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikaciju i pristup Rezolucijom 2200A(XXI) Generalne skupštine UN od 16. decembra 1966, stupio na snagu 3. januara 1976. Ovaj pakt se fokusira na prava koja se odnose na životni standard, rad, obrazovanje i zdravlje (ICESCR, 1966).
- 3. Konvencija UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije** - Usvojena usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i pristup Rezolucijom 2106A(XX) Generalne skupštine UN od 21. decembra 1965, stupila na snagu 4. januara 1969. godine. Cilj ove konvencije je eliminacija svih oblika rasne diskriminacije i zaštita ljudskih prava za sve, bez obzira na rasu ili etničku pripadnost CERD (1965).
- 4. Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)** kao i **Fakultativni protokol** uz ovu konvenciju od 6. oktobra 1999. godine (Službeni list, 2002) - Ova konvencija, uz prateće protokole i preporuke, traži od država potpisnica da preduzmu mere kako bi eliminisale diskriminaciju prema ženama, posebno u kontekstu nasilja u porodici. Protokol koji ide uz nju, kao i Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (UN. Doc. A/47/38) 1992 (CEDAW, 1981). Iako konvencija direktno ne definiše nasilje nad ženama, obezbeđuje pravni okvir za zaštitu žena od nasilja kroz zabranu svih oblika diskriminacije i praćenje implementacije tih obaveza u zemljama

potpisnicama. Opšta preporuka br. 27 o starijim ženama i zaštiti njihovih ljudskih prava zahteva da države preduzmu sve potrebne mere za eliminisanje diskriminacije prema ženama, kao i za suzbijanje nasilja u porodici. To uključuje donošenje specifične legislacije o nasilju u porodici, uvođenje krivičnih sankcija za počinioce nasilja, kao i pružanje građanskih pravnih lekova, preventivnih i zaštitnih mera¹. Iako ovaj dokument ne definiše direktno nasilje nad ženama, obezbeđuje pravni okvir za zaštitu žena od nasilja kroz zabranu svih oblika diskriminacije i uspostavljanje mehanizama za praćenje primene konvencije u zemljama potpisnicama. Preporuka takođe nalaže da države izmene zakonodavni okvir kako bi obezbedile ravnopravnost i redovno izveštavale Komitet koji prati implementaciju ove konvencije.

5. Konvenciju Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije –

Ova konvencija koja je usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i pristup Rezolucijom 2106A (XX) Generalne UN od 21. decembra 1965. godine, a stupila na snagu 4. januara 1969. godine, takođe, igra značajnu ulogu u zaštiti ljudskih prava (CERD, 1965).

6. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, usvojena 2006. godine, zajedno

sa pratećim Protokolom. Izuzetno važna za položaj starijih građana je i potvrđena. Konvencija u članu 16. propisuje obavezu država da preduzmu mere kako bi sprečile eksploataciju, nasilje i zloupotrebe, vodeći računa o specifičnostima mera u odnosu na starost, pol i invaliditet. Ova konvencija obavezuje države da obezbede zdravstvene usluge sa ciljem prevencije daljeg invaliditeta, uključujući decu i starije, kao i mere zaštite od nasilja i eksploatacije, uz uvažavanje posebnosti potreba i podrške u zavisnosti od pola i starosti (Službeni glasnik, 2009c).

7. Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni i postupaka -

Usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine. UN br. 39/46 od 10. decembra 1984, predstavlja ključni međunarodni instrument u zaštiti ljudskih prava. Konvencija obavezuje države potpisnice da preduzmu odgovarajuće mere kako bi sprečile i kaznile mučenje i slične oblike zlostavljanja (Službeni list, 2003).

¹ CEDAW - Recommendations. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

8. Među najvažnijim dokumentima **Međunarodne organizacije rada (MOR)** u vezi sa unapređenjem socijalnih i ekonomskih prava radnika, ističe se **Konvencija br. 128 o invaliditetu, starosti i porodičnoj penziji** (ILO, 1967), koja reguliše novčana izdvajanja za starije osobe nakon određene starosne granice, koja se preporučuje da ne bude viša od 65 godina. MOR je takođe usvojio **Preporuku br. 162 o starim radnicima** (ILO, 1980), koja se bavi pravima i problemima starijih radnika u vezi sa zapošljavanjem, s naglaskom na obezbeđivanje postepenog prelaska u penziju i prilagođavanje radnog vremena. Državama se preporučuje da uvedu fleksibilne oblike rada, povećanje godišnjih odmora, kao i programe za pripremu radnika za penziju. Iako ove preporuke nisu direktno relevantne za ciljnu grupu ove publikacije, mogu biti značajne za ljude koji žive na selu i nemaju formalni prelaz u status penzionera.

U svetlu zaštite ljudskih prava starijih žena potrebno je spomenuti i sledeće međunarodne dokumente – konvencije, preporuke i deklaracije bave se ljudskim pravima osetljivih grupa, između ostalog i ženskim ljudskim pravima: **Konvencija o jednakoj naknadi muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti** (Službeni vesnik, 1951); **Konvencija o političkim pravima žena** (Službeni list, 1954); **Deklaracija UN o zaštiti žena i dece u vanrednim situacijama i oružanim sukobima** 1974 (Petrušić, 2007); **Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti UN o ženama, miru i bezbednosti** (Security Council, 2000).

Globalno pitanje starenja stanovništva postalo je prepoznato tokom druge polovine 20. veka. U tom kontekstu, **Prva svetska skupština o starenju**, organizovana od strane UN 1982. godine u Beču, rezultirala je usvajanjem **Bečkog međunarodnog akcionog plana za starenje** (VIPAA), koji predstavlja prvi međunarodni okvir politike o starenju. Ovaj dokument sadrži 62 preporuke za akciju u sedam ključnih oblasti, uključujući zdravlje i ishranu, zaštitu starijih potrošača, stanovanje i okolinu, porodicu, socijalnu zaštitu, sigurnost prihoda i radne odnose, kao i obrazovanje (VIPAA, 1982).

Deklaracija usvojena na **Drugom svetskom skupštini o starenju u Madridu** (2002) potvrdila je principe i preporuke iz VIPAA (**Madridski međunarodni akcioni plan za starenje – MIPAA**), koji se sastoji od 239 preporuka usmerenih ka postizanju 35 ciljeva kroz 18 prioriteta pitanja (MIPAA, 2002). MIPAA se fokusira na tri glavna smera: (1) stariji ljudi i razvoj, (2) unapređenje zdravlja i blagostanja u starosti, i (3) stvaranje pogodnog

i podržavajućeg okruženja. Ova dva dokumenta čine osnovu međunarodne politike o starenju i starijim osobama, ali nisu obavezna, što znači da je izveštavanje o njihovoj primeni dobrovoljno za svaku zemlju.

Savet za ljudska prava Ujedinjenih nacija je preduzimao različite aktivnosti kako bi unapredio prava starijih osoba. Usvojene su dve važne rezolucije: **Rezolucija 21/23** iz 2012. godine (HRC, 2012) i **Rezolucija 24/20** iz 2013 (HRC, 2013). godine. Ove rezolucije prvenstveno pozivaju države da u potpunosti implementiraju Madridski međunarodni plan akcije o starenju, kao i relevantne rezolucije Generalne skupštine. Cilj je poboljšanje životnih uslova starijih ljudi i zaštita njihovih prava na globalnom nivou i nacionalnom nivou.

U okviru ljudskih prava starijih osoba, **Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava** (CESCR) i drugi UN organi izdali su specifične komentare i preporuke, uključujući prava na socijalno osiguranje i zabranu diskriminacije koji se bave starijima (Opšti komentar br. 20, Nediskriminacija u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, jun 2009 (UN, 2009), Opšti komentar br. 19, Pravo na socijalno osiguranje (član 9), E/C.12/GC/19, februar 2008 (UN, 2008), Opšti komentar br. 6, Ekonomska, socijalna i kulturna prava starih osoba, avgust 1995 (UN, 1995), MOR, Invaliditet, starije doba i beneficije, Preporuka br. 131 (ILO, 1967). Takođe, važan dokument je **Rezolucija Generalne skupštine A/RES/65/182**, koja se bavi aktivnostima u vezi sa starenjem koja je doneta u decembru 2010 (UN, 2010), kao i **Rezolucija Panameričke zdravstvene organizacije o zdravlju i ljudskim pravima** (PAHO, 2010).

Pored toga, dokumenti koji su važni sa stanovišta prava žena, naročito u kontekstu nasilja nad ženama su: **Deklaracija UN protiv nasilja nad ženama** (A/ Res/48/104) iz 1993. godine (UN, 1993), **Pekinška deklaracija i Platforma za akciju** A/CONF.177/20,110 poglavlje I iz 1995 kao i **Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45**, (E/CN.4/2003/L.11/Add.4). Ovi dokumenti definišu nasilje nad ženama i prepoznaju starije žene kao posebno ranjivu kategoriju. Dokumenti predviđaju preduzimanje zakonodavnih i drugih mera za zaštitu žena, kao i formiranje mehanizama na svim nivoima vlasti za borbu protiv nasilja u porodici, i iskorenjavanje svih oblika nasilja nad ženama i devojčicama (Ignjatović, 2005). Platforma za akciju postavlja konkretne mere za postizanje ciljeva u oblasti ženskih prava, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Republika Srbija je posvećena principima Pekinške deklaracije, Platforme za akciju i Konvencije o eliminaciji diskriminacije žena

(CEDAW), u septembru 2019. godine, podnela je izveštaj o napretku u primeni Pekinške deklaracije i inicijative 25+ (UN Women, 2020).

Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je 25. septembra 2015. godine **Agendu 2030 za održivi razvoj** (UN SGD, 2015), koja obuhvata 17 ciljeva održivog razvoja (SDG) i 169 konkretnih ciljeva. Ova Agenda je stupila na snagu 1. januara 2016. godine i nasljeđuje Milenijumske razvojne ciljeve, ali sa širim pristupom jer se primenjuje na sve zemlje, a ne samo na one u razvoju.

Jedan od ključnih ciljeva je SDG 5 „Postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojaka“, koji se fokusira na postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i devojaka. U periodu od 2016. do 2019. godine (UN DESA, 2019), 143 zemlje su predstavile 158 dobrovoljnih nacionalnih izveštaja (VNRs), od kojih dve trećine sadrže informacije o pitanjima vezanim za starenje. Uprkos naporima, izazovi u punoj implementaciji Agende 2030, posebno u oblasti starenja, i dalje postoje.

Program za akciju usvojen je na Prvoj međunarodnoj konferenciji o stanovništvu i razvoju (ICPD) 1994. godine u Kairu (UNFPA, 1994), i tada je 179 vlada prihvatilo plan delovanja na 20 godina, koji je obnovljen 2010. godine. Ovaj program je postavio ženska prava i reproduktivno-zdravlje žena u središte nacionalnih i globalnih razvojnih napora. Konferencija je definisala novu viziju odnosa između stanovništva, razvoja i blagostanja pojedinaca. U 2019. godini, tokom konferencije u Najrobiju (Kenija), obeležena je 25-godišnjica usvajanja Programa za akciju (UNFPA, 2019), uz poziv za hitnu mobilizaciju političke volje i finansijskih obaveza za potpuno sprovođenje Programa. Realizacija ovog plana predstavlja ključni doprinos u implementaciji Agende 2030 i ciljeva održivog razvoja (SDG).

Od značajnih međunarodnih dokumenata treba pomenuti **Deklaraciju iz Toronta o prevenciji zlostavljanja starijih osoba iz 2002. godine** (WHO, 2002a), u kojoj se prvi put definiše pojam zlostavljanja starijih ljudi. Ovaj dokument je označio važan korak u globalnom prepoznavanju i borbi protiv nasilja nad starijim osobama, postavljajući temelje za kreiranje politika i zakona koji štite starije osobe od svih vrsta zlostavljanja—fizičkog, emocionalnog, psihološkog, ekonomskog i zanemarivanja. Deklaracija iz Toronta naglašava potrebu za saradnjom između vlada, nevladinih organizacija i zajednica u cilju stvaranja bezbednog okruženja za starije osobe, kao i podizanja svesti o ovom pitanju na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Komisija koja nadgleda implementaciju CEDAW (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena) dala je **Opšte preporuke o pravima starijih žena** (UN, 2010), koje predstavljaju okvir za rešavanje specifičnih problema s kojima se starije žene suočavaju, pozivajući države da uključe prava starijih žena u nacionalne strategije i razvojne inicijative. Takođe, **Savetodavni odbor UN** je 2010. godine predstavio preporuke za bolju zaštitu prava starijih osoba.

Svetska zdravstvena organizacija je proglasila **Dekadu zdravog starenja** u periodu od 2021 do 2030 godine². U okviru Dekade zdravog starenja jedna od četiri područja delovanja je i borba protiv starosne diskriminacije (ejdžizma). Jedna od ključnih aktivnosti u okviru ovog područja delovanja je i globalna kampanja borbe protiv ejdžizma³. Negativne stereotipe o starijim osobama, kao što su predstave da su zavisni i teret za porodicu i društvo, zajedno sa raširenim predrasudama i diskriminacijom, dehumanizuju ih i mogu dovesti do toga da nasilje protiv starijih osoba izgleda prihvatljivije (WHO, 2021). Istraživanja pokazuju značajnu povezanost između određenih grupa ljudi i slučajeva nasilja nad starijim osobama. U tim situacijama, nasilje nad starijima često se prepliće s drugim oblicima diskriminacije, zbog čega se koristi termin „interseksionalno nasilje nad starijima“ (Merodio et al., 2024).

Prepoznajući značaj unapređenja položaja starijih osoba i njihovih ljudskih prava, kao i podizanja svesti o implementaciji Madridskog međunarodnog plana akcije o starenju, Generalna skupština UN je 2010. godine usvojila **Rezoluciju 65/182** (UN, 2011) kojom je osnovana **Otvorena radna grupa za starije**⁴. Njena glavna svrha je jačanje zaštite ljudskih prava starijih osoba i identifikovanje nedostataka u međunarodnom pravnom okviru. Ova radna grupa je jedini međunarodni mehanizam UN koji se bavi unapređenjem prava starijih. **Rezolucijom Generalne skupštine UN 67/449** (UN, 2013) daje joj se mandat da razradi mogućnosti izrade holističkog pristupa u izradi međunarodnog pravnog instrumenta za zaštitu njihovih prava, zasnovanog na principima ljudskih prava, nediskriminacije i društvenog razvoja.

Radna grupa razmatra teme kao što su diskriminacija na osnovu starosti, nasilje i zlostavljanje, socijalna zaštita, zdravlje, obrazovanje, i pristup pravdi, pitanjima socijalne isključenosti, autonomije i dostojanstva starijih osoba, pristup radu, obrazovanju i svim

2 <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>

3 <https://www.who.int/publications/m/item/campaigning-to-tackle-ageism>

4 *Open-ended Working Group on Ageing for the purpose of strengthening the protection of the human rights of older persons*, UNDESA. Dostupno na: <https://social.un.org/ageing-working-group/index.shtml>

ostalim pitanjima značajnim za starije muškarce i žene. Na globalnom nivou, posebno je naglašena potreba za prepoznavanjem starijih kao aktivnih članova društvena koji mogu doprineti razvoju, uz odgovarajuće garantovane zaštite i učešća u društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu.

Takođe, na sednici Radne grupe usvojena je **Odluka o modalitetima za učešće nacionalnih institucija za ljudska prava**. Na osnovu ove odluke, ove institucije mogu da se akredituju za učešće na sednicama Radne grupe, zauzimaju odvojena mesta među državama članicama i posmatračima, izjašnjavaju se (bez prava glasa) o tačkama dnevnog reda i podnose dokumenta u vezi sa svim tačkama.

U 2013. godini, **Savet za ljudska prava je usvojio Rezoluciju 24/20** kojom je ustanovljen **mandat Nezavisnog eksperta za ljudska prava starijih**, čiji je cilj nadogradnja rada Radne grupe. Takođe, formirana je Međuregionalna grupa prijatelja starijih, kao aktera u ljudskim pravima i razvoju. Pored toga, UN sarađuju sa svim relevantnim akterima na poboljšanju životnih uslova starijih osoba, uz akcenat na multigeneracijsku radnu snagu i uklanjanje prepreka koje dovode do diskriminacije starijih radnika.

Na 14. sednici Radne grupe za starenje, članice Ujedinjenih nacija usvojile su Odluku 14/1 konsenzusom (Global Alliance for the Rights of Older People, 2024). Iako je jezik ove Odluke bio manje snažan, ona je značajno ukazala na moguće praznine u zaštiti ljudskih prava starijih osoba i uključila međunarodni pravni instrument (kao što je UN konvencija) kao jedan od predloženih načina za rešavanje tih praznina.

Nakon toga, u avgustu 2024, Generalna skupština usvojila je **Rezoluciju 78/324**, koja je potvrdila da je Radna grupa za starenje završila svoj mandat. Rezolucija je takođe pozvala relevantna tela Ujedinjenih nacija da dalje razmatraju preporuke iz Odluke 14/1, uključujući mogućnost usvajanja UN konvencije. Iako zahtevi u rezoluciji nisu bili konkretni, naglašeno je da relevantna tela, uključujući Savet za ljudska prava, nastave razmatrati preporuke.

Da li je završetak rada Radne grupe za starenje dobar za unapređenje položaja starijih?

Da! Ovo označava uzbudljivu novu fazu. Rad Radne grupe odvijao se u vrlo političkom okruženju u Njujorku, gde je bilo teško postići konkretne rezultate. S obzirom na to, prirodno je da relevantna tela Ujedinjenih nacija, posebno Savet za ljudska prava u Ženevi, preuzmu odgovornost za dalji rad na ovom pitanju. Zatvaranje procesa u Njujorku, sa

konkretnom rezolucijom Generalne skupštine, ostavlja prostor za dalji rad i potencijalno kretanje ka UN konvenciji.

Na Savetu za ljudska prava (HRC) Ujedinjenih nacija, koji će održati svoju 58. sednicu od 24. februara do 4. aprila 2025. godine u Ženevi. Pre 58. sednice, planirano je da osnovna grupa članica koja vodi rad na ljudskim pravima starijih osoba u HRC-u predstaviti nacrt proceduralne rezolucije koja će biti predmet pregovaranja i mogućeg usvajanja na 58. sednici. Ova rezolucija će se odnositi na Rezoluciju Generalne skupštine 78/324 koja, između ostalog, poziva relevantne organe UN-a, uz poštovanje odgovarajućeg mandata, da dalje razmotre preporuke koje je usvojila Radna grupa UN-a za starenje (OEWGA) u svojoj odluci 14/1 (iz stava 28). Nacrt ove rezolucije treba da predloži stvaranje novog procesa za unapređenje posvećenih diskusija o ljudskim pravima starijih osoba kroz rad na sadržaju novog međunarodnog pravno obavezujućeg instrumenta.

Usvajanjem ove rezolucije omogućiće se HRC-u da postupi u skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine 78/324 i ispuni mandat Saveta da postigne konkretan napredak u jačanju promocije i zaštite ljudskih prava starijih osoba širom sveta.

10.2. Evropski zakonski i strateški okvir

Amsterdamski ugovor (European Parliament, 1997) dao je Evropskoj uniji (EU) nadležnost za borbu protiv diskriminacije na osnovu pola, rase, etničke pripadnosti, religije, starosti ili seksualne orijentacije. Od 2000. godine, evropsko zakonodavstvo, putem **Okvirne direktive 2000/78/EC** (Official Journal, 2000a), štite sve osobe u EU od starosne diskriminacije na radnom mestu.

Rezolucija Saveta Evrope o Mogućnostima i izazovima demografskih promena u Evropi (usvojena 2007. godine) ističe potrebu za povećanjem mogućnosti za aktivno učešće starijih osoba u društvu, uključujući volonterski rad i nove ekonomske perspektive, kao što je **“srebrna ekonomija”**. Ova ekonomija je nastala rastućom potražnjom starijih ljudi za određenim proizvodima i uslugama. Takođe, naglašena je važnost izgradnje pozitivne javne slike o starijim osobama (Official Journal, 2006).

U 2008. godini, Evropska komisija je usvojila direktivu o sprovođenju jednakog tretmana bez obzira na veru, invaliditet, starost ili seksualnu orijentaciju (European Commission,

2008). Takođe, **Evropska konvencija o ljudskim pravima** (ECHR, 1950) (ratifikovana od strane Srbije 2004.) ne zabranjuje izričito starosnu diskriminaciju, ali se tumači kao da obuhvata starosnu dob u kontekstu antidiskriminacijskih prava.

Lisabonski ugovor 5 (2009) učinio je **Povelju o osnovnim pravima EU** (Official Journal, 2000b) pravno obavezujućom, uključujući član 25 koji se odnosi na prava starijih osoba, kao i član 21 koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu starosti. Član 19 Ugovora o funkcionisanju EU (Official Journal, 2012) daje EU ovlašćenje da zakonodavno postupa protiv diskriminacije na osnovu starosti.

Srbija je 2009. ratifikovala **Revidiranu evropsku socijalnu povelju** iz 1996. godine, koja garantuje socijalnu zaštitu, uključujući i prava starijih osoba (član 23) (Službeni glasnik, 2009), obavezujući države potpisnice da preduzmu mere kako bi starijim osobama omogućile slobodu izbora načina života i mogućnost ravnopravnog učešća u društvu. Takođe, **Savet Evrope** je 2014. godine usvojio **Preporuku za promociju ljudskih prava starijih osoba** (Savet Evrope, 2013), a 2015. godine i **Evropski akt o pristupačnosti** (European Commission, 2015), koji ima za cilj poboljšanje pristupačnosti i socijalne inkluzije starijih osoba.

Direktiva o rasnoj jednakosti (2000/43/EC) (Official Journal, 2000c) zabranjuje diskriminaciju na osnovu rasne ili etničke pripadnosti u različitim oblastima, uključujući zapošljavanje, socijalnu zaštitu, obrazovanje, kao i u pristupu dobrima i uslugama, uključujući stanovanje. S druge strane, **Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju (2000/78/EC)** (Official Journal, 2000a) fokusira se isključivo na oblast zapošljavanja i zanimanja, ali pokriva i diskriminaciju na osnovu religije, uverenja, invaliditeta, starosti i seksualne orijentacije.

Direktiva 24/2011/EU (Official Journal, 2011) o pravima pacijenata na prekograničnu zdravstvenu zaštitu reguliše pravo pacijenata u Evropskoj uniji da traže i dobiju medicinsku pomoć u drugoj zemlji članici EU, pod uslovima koje propisuje zakonodavstvo te zemlje. Direktiva omogućava pacijentima da, u skladu sa uslovima države članice u kojoj žele da se leče, koriste usluge zdravstvene zaštite van svoje matične zemlje, uz prava na naknadu troškova ili povraćaj novca, ukoliko su ispunjeni odgovarajući kriterijumi. Takođe, Direktiva

5 *Treaty of Lisbon. (2009). Consolidated texts of the EU treaties as amended by the treaty of Lisbon.*

se bavi pitanjem pristupačnosti, kvalitetom zdravstvene zaštite i obezbeđivanjem informacije o pravima pacijenata, kao i usklađivanjem nacionalnih sistema zdravstvene zaštite kako bi se olakšalo prekogranično pružanje usluga.

EU je kroz **Strateški angažman za rodnu ravnopravnost 2016–2019** (European Commission, 2016) i **EU Akcioni plan o rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena u razvoju** (European Commission, 2010) postavila osnovne smernice za poboljšanje rodne ravnopravnosti. Pored toga, važne su i **Preporuke 1450 (2000), 1582 (2002), 2002 (5) i 1681 (2004)** (Ignjatović, 2005). Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, koje pozivaju na zaštitu žena od nasilja u Evropi. Ove preporuke naglašavaju potrebu za stvaranjem evropskog programa za borbu protiv nasilja u porodici i podstiču države članice da prepoznaju svoju obavezu da sprečavaju, istražuju i kažnjavaju nasilje u porodici, kao i da obezbede zaštitu žrtvama. Nasilje u porodici je definisano kao fizička i psihička agresija, emocionalno i psihičko zlostavljanje, silovanje, incest, silovanje supružnika, kao i druge štetne tradicionalne prakse, poput obrezivanja genitalija, prisilnih brakova i krivičnih dela učinjenih u ime časti. U dokumentima se ističe: *„Akutna priroda ovog problema mora primorati države članice Saveta Evrope da posmatraju nasilje u porodici kao nacionalni politički prioritet Države članice imaju obavezu pod međunarodnim pravom da deluju s dužnom pažnjom radi preduzimanja efektivnih koraka za okončanje nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici i zaštitu žrtava. Ako ne žele da se smatraju odgovornim, države moraju preduzimati efikasne mere sprečavanja i kažnjavanja takvih radnji od strane privatnih lica i da štite žrtve“* (čl. 2).

Evropska unija je usvojila i **Strategiju 2020 – za zdraviju EU**⁶, koja predstavlja strategiju za stvaranje pametne, održive i inkluzivne ekonomije, koja vodi ka ostvarivanju visokog nivoa produktivnosti, zapošljavanja i socijalne kohezije. Za starije stanovnike Evropske unije značajna je Strategija o dobrobiti i dostojanstvu starijih osoba kojima je potrebna nega i pomoć i u kojoj se posebno navodi da se ekonomska kriza odražava na nepovoljniji položaj starijih i na neformalne negovatelje, posebno žene zbog tradicionalnih rodni uloga, jer je došlo do smanjenja državne pomoći u kući. Zbog svega toga od država se traži da donesu evropski standard za kvalitetnu dugotrajnu negu, zakonski okvir za suzbijanje svih oblika diskriminacije lica koja imaju potrebu za negom, formalnim i neformalnim negovateljima i volonterima, uključujući i prekograničnu saradnju, kao i da stvore odgovarajuće prijateljsko okruženje za starije građane.

6 *Europe 2020 – for a Healthier EU, Public Health - European Commission. Dostupno na: https://ec.europa.eu/health/europe_2020_en*

Najvažniji dokument međunarodnog prava u vezi sa nasiljem nad ženama, u kontekstu evropskog zakonodavstva, jeste **Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, poznata kao **Istanbulska konvencija**. Usvojena 11. maja 2011. godine, a ratifikovana u Srbiji 31. oktobra 2013 (Parlament, 2013), ova konvencija definiše nasilje nad ženama i nasilje u porodici, te obavezuje države članice na preduzimanje zakonodavnih i drugih mera kako bi se zaštitile sve žrtve i sprečilo dalje nasilje.

Istanbulska konvencija prepoznaje nasilje nad ženama kao ozbiljno kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena, proizašao iz istorijske nejednakosti između muškaraca i žena. Fokusira se na uklanjanje štetnih rodni stereotipa, predrasuda, običaja i tradicija koji perpetuiraju ideju inferiornosti žena i stereotipne rodne uloge.

Republika Srbija je, međutim, uložila rezervu na određene članove Konvencije (član 30, stav 2 i član 44), jer domaće krivično zakonodavstvo još uvek nije u potpunosti usklađeno sa ovim odredbama. Član 30 se odnosi na državnu naknadu žrtvama koje su pretrpele ozbiljne telesne povrede ili narušavanje zdravlja, dok član 44 reguliše pitanja jurisdikcije. Prema članu 3 Zakona o potvrđivanju Konvencije u Srbiji, zadržano je pravo da se određene odredbe ne primenjuju dok se zakonodavni okvir ne usaglasi sa Konvencijom. Ovo omogućava državi da implementira promene postepeno, što je često slučaj kod zemalja koje ratifikuju obimne međunarodne ugovore, ali se suočavaju s izazovima u sprovođenju⁷.

Srbija je u skladu sa članom 68 Konvencije podnela svoj prvi izveštaj o njenoj primeni u junu 2018. godine. Konvencija takođe ima odredbe identične drugim međunarodnim dokumentima, poput one iz Konvencije o zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja (Grevio, 2018).

Zelena knjiga o starenju (*Green Paper on Ageing*) (European Commission, 2021), koju je Evropska komisija objavila u januaru 2021. godine, pokreće sveobuhvatnu političku raspravu o izazovima i prilikama povezanim sa starenjem stanovništva Evrope. U poslednjih 50 godina, očekivani životni vek pri rođenju povećan je za oko 10 godina za oba pola, što je dovelo do značajnih demografskih promena (European Commission, 2021a).

⁷ https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_zakon%20o%20potvrđivanju%20konvencije%20saveta%20evrope%20o%20sprečavanju%20i%20borbi%20protiv%20nasilja%20nad%20zenama%20i%20nasilju%20u%20porodici.pdf

Ova Zelena knjiga usvaja pristup životnog ciklusa, obraćajući se implikacijama starenja kroz sve faze života—od obrazovanja i zapošljavanja do penzionisanja i dugotrajne nege (European Commission, 2021b).

Naglašava se važnost celoživotnog učenja i zdravih stilova života za poboljšanje individualnog blagostanja i društvene otpornosti.

Ključne oblasti fokusa uključuju:

- **Promociju zdravog i aktivnog starenja:** Podsticanje politika koje podržavaju fizičko i mentalno zdravlje tokom celog života.
- **Celoživotno učenje:** Omogućavanje kontinuiranog razvoja veština radi poboljšanja zapošljivosti i prilagodljivosti na promenljivo tržište rada.
- **Aдекватnost i održivost penzija:** Osiguranje da penzioni sistemi ostanu pravični i sposobni da obezbede dovoljan prihod u penziji.
- **Zdravstvena i dugotrajna nega:** Rešavanje rastuće potražnje za zdravstvenim uslugama i potrebe za snažnom radnom snagom u sektoru dugotrajne nege.

Dokument takođe ističe neophodnost međugeneracijske solidarnosti, podstičući odgovornost između generacija radi očuvanja društvene kohezije⁸. Sve ove ključne oblasti su značajne sa stanovišta smanjenja rizika od nasilja nad starijim osobama, a pre svega nasilja nad ženama u kontekstu “feminizacije starenja”.

Pokretanjem ove rasprave, Evropska komisija teži razvoju strategija koje ne samo da ublažavaju izazove koje donosi starenje stanovništva, već i koriste potencijalne benefite, poput rasta “srebrne ekonomije” i vrednih doprinosa starijih osoba društvu (European Commission, 2021).

Evropska komisija je 30. juna 2021. godine predstavila **Dugoročnu viziju za ruralna područja EU do 2040. godine** (European Commission, 2021c), koja ima za cilj da ruralne oblasti učini jačim, povezanijim, otpornijim i prosperitetnijim. Ova vizija prepoznaje ključne izazove sa kojima se suočavaju ruralna područja, uključujući demografske promene, nedostatak povezanosti, niske prihode i ograničen pristup uslugama. Kako bi se

8 https://www.age-platform.eu/green-paper-on-ageing-there-is-no-solidarity-without-equality/?utm_source=chatgpt.com

odgovorilo na ove izazove, predloženi su **Ruralni pakt** i **Akcioni plan za ruralna područja** (European Commission, 2021d). Iako starije žene nisu eksplicitno spomenute problemi u ruralnim područjima gde su se stvorili “džepovi depopulacije” posebno pogađaju starije osobe, pre sveg žene koje su ostale same u ruralnim oblastima u takozvanim “modernim pustinjama” ostavljajući starije osobe bez adekvatnog pristupa pravima.

Ruralni pakt ima za cilj da uključi aktere na evropskom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou u zajedničke ciljeve razvoja ruralnih područja.

Akcioni plan predviđa konkretne mere za:

- **Jačanje ruralnih područja** kroz unapređenje infrastrukture i osnovnih usluga.
- **Povezivanje ruralnih zajednica** putem poboljšanja digitalne i fizičke povezanosti.
- **Otpornost ruralnih ekonomija** kroz diversifikaciju i inovacije.
- **Prosperitet ruralnih regiona** putem održivog ekonomskog razvoja i očuvanja prirodnih resursa.

Ova inicijativa naglašava potrebu za inovativnim, inkluzivnim i održivim rešenjima u svetlu klimatskih i digitalnih transformacija, kao i iskustava stečenih tokom pandemije COVID-19⁹.

Evropski ekonomski i socijalni komitet (EESC) je usvojio mišljenje kojim poziva na uspostavljanje **Evropske strategije za starije osobe** (EESC, 2022). Ova strategija ima za cilj da odgovori na demografske promene i osigura da starije osobe, posebno starije žene, mogu u potpunosti uživati svoja prava i učestvovati u društvu.

Starije žene se često suočavaju sa specifičnim izazovima, uključujući:

- **Ekonomsku nesigurnost:** Prema podacima Eurostata, 2018. godine u Evropskoj uniji penzije žena starijih od 65 godina bile su u proseku 30% niže od penzija muškaraca, što povećava rizik od siromaštva i socijalne isključenosti¹⁰.

9 https://elard.eu/whats-going-on/long-term-vision-for-rural-areas/?utm_source=chatgpt.com

10 https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210203-1?utm_source=chatgpt.com

- **Socijalnu izolaciju:** Oko 40% žena u EU starijih od 65 godina živi samo, što je više nego dvostruko u odnosu na muškarce iste starosne kategorije, što može dovesti do povećane usamljenosti i zdravstvenih problema¹¹.

EESC naglašava potrebu za politikama koje će:

- **Smanjiti rodni jaz u penzijama** kroz priznavanje neplaćenog rada i pružanje podrške ženama u planiranju penzija.
- **Poboljšati pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama** prilagođenim potrebama starijih žena.
- **Podsticati međugeneracijsku solidarnost** i socijalnu uključenost kako bi se smanjila izolacija starijih osoba.

Uspostavljanjem sveobuhvatne strategije, Evropska unija teži stvaranju inkluzivnog društva koje poštuje prava i dostojanstvo starijih žena.

Evropski parlament je 7. jula 2021. godine usvojio **Rezoluciju** pod nazivom **Starenje Starog kontinenta – mogućnosti i izazovi povezani s politikom starenja posle 2020** (Evropski Parlament, 2021). Ova rezolucija naglašava važnost prepoznavanja specifičnih izazova uključujući i nasilje s kojima se suočavaju starije žene i potrebu za sveobuhvatnim pristupom u njihovoj zaštiti i podršci.

Savet Evrope je 8. decembra 2022. godine usvojio **Preporuku o pristupu pristupačnoj visokokvalitetnoj dugotrajnoj nezi** (Official Journal, 2022). Ovaj dokument naglašava da dostupna, pristupačna i visokokvalitetna dugotrajna nega omogućava osobama kojima je potrebna nega da što duže zadrže autonomiju i žive dostojanstveno. Takođe, ističe da takva nega doprinosi zaštiti ljudskih prava, unapređenju socijalnog napretka i solidarnosti među generacijama, borbi protiv socijalne isključenosti i diskriminacije, kao i stvaranju radnih mesta. Preporuka poziva države članice da obezbede pristup dugotrajnoj nezi koja je prilagođena potrebama starijih osoba, uključujući i podršku neformalnim negovateljima, kao što su članovi porodice koje su u najvećem broju slučajeva žene. Takođe se naglašava važnost ulaganja u obuku i poboljšanje radnih uslova za profesionalne negovatelje kako bi se osigurala visokokvalitetna nega za starije osobe.

11 https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210203-1?utm_source=chatgpt.com

Evropski sud za ljudska prava (ECHR, Strazbur) poslednjih godina kroz relevantne presude uspostavlja značajne standarde u oblasti prevencije nasilja nad ženama, što je predstavljalo prethodnicu principa za države u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Gasmi, Prlja, 2024).

10.3. Nacionalni zakonodavni i strateški okvir

U Republici Srbiji domaće zakonodavstvo ne ističe direktno rodni aspekt nasilja, ali sledi preporuke ključnih međunarodnih dokumenata.

Ustav Republike Srbije (Парламент, 2006)

- Garantuje ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 15).
- Zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na bilo kojoj osnovi (član 21, stav 3).
- Garantuje pravo na jednaku sudsku zaštitu (član 21), pravnu pomoć (član 67), rehabilitaciju i naknadu štete zbog nezakonitog rada državnih organa (član 35).
- Osigurava zaštitu ljudskih prava svim građanima bez diskriminacije, uključujući obraćanje međunarodnim institucijama (član 22, stav 2).
- Ustav ne garantuje pravo na adekvatno stanovanje, ishranu i vodu, kao ni prava na adekvatan standard života koja garantuje Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Službeni glasnik, 2006)

- Definiše nasilje u porodici kao svako ponašanje koje ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo člana porodice.
- Takođe definiše nasilje u porodici kao fizičko, seksualno, psihičko ili ekonomsko nasilje učinioca prema licu s kojim je u bračnoj, vanbračnoj ili partnerskoj vezi, ili prema članu domaćinstva.
- Propisuje hitne mere, uključujući privremeno udaljenje učinioca iz stana i zabranu kontakta sa žrtvom (član 17).

- Obuhvata prava žrtava na obaveštenje, besplatnu pravnu pomoć i individualni plan zaštite i podrške (članovi 29-31).
- Usaglašen je sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

Krivični zakonik Republike Srbije (Službeni glasnik, 2024)

- Krivična dela protiv polne slobode i porodice obuhvataju nasilje u porodici, silovanje u braku (član 178), nedavanje izdržavanja (član 195) i zloupotrebu poverenja (član 216).
- Sankcije za nasilje u porodici uključuju novčane kazne, zatvorsku kaznu do tri godine, a u težim slučajevima do deset godina.

Porodični zakon Republike Srbije (Službeni glasnik, 2015)

Porodični zakon definiše nasilje u porodici i predviđa mere zaštite. Ključne odredbe uključuju:

- **Nasilje u porodici (član 197):** Propisuje šta se smatra nasiljem u porodici.
- **Mere zaštite (članovi 198-200):** Sud je ovlašćen da donese mere zaštite u posebnom postupku.
- **Hitnost postupka (član 285):** Naglašava hitno postupanje sudova u ovakvim slučajevima.

Specijalizovana sudska veća (član 203) dodatno se bave ovim pitanjem.

Zakoni i pravilnici za socijalnu zaštitu

- 1. Zakon o socijalnoj zaštiti** (Službeni glasnik, 2011) pruža okvir za vrste i obim zaštite starijih osoba od zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije. Reguliše i prava usluge pomoći u kući, dnevni boravak
- 2. Pravilnik o radu centara za socijalni rad** (Službeni glasnik, 2025): Definiše Službu za zaštitu odraslih i starih.

Pravilnik o evidenciji nasilja u porodici: Ustanove socijalne zaštite vode posebne evidencije o licima pogođenim nasiljem i onima protiv kojih su preduzete mere zaštite

Zakon o javnom redu i miru (Službeni glasnik, 2018) primenjuje se u prekršajnom postupku u slučajevima nasilja u porodici (čl. 3. st. 8., 9., 10., 11 i 12.), **Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku** (Službeni glasnik, 2005) predviđa mere za zaštitu života, zdravlja, fizičkog integriteta, slobode i imovine učesnika u krivičnom postupku, odnosno zaštićenog lica, dok **Zakon o policiji** (Službeni glasnik, 2018a) definiše nadležnosti i postupanje policije po svim prijavama za sva dela nasilja. **Zakonom o zdravstvenoj zaštiti** (Službeni glasnik, 2019) garantuje se dostupnost zdravstvene zaštite svim građanima, dok se **Zakonom o pravima pacijenata** (Službeni glasnik, 2013) obuhvataju svi korisnici zdravstvenih usluga.

Ustavna zabrana diskriminacije detaljno je razrađena **Zakonom o zabrani diskriminacije** (Službeni glasnik, 2021), koji uređuje opštu zabranu diskriminacije, njene oblike, slučajeve i postupak zaštite. Zakon je uglavnom usklađen s propisima Evropske unije u ovoj oblasti. Član 23. zakona posebno se bavi diskriminacijom na osnovu starosnog doba, zabranjujući diskriminaciju starijih osoba. Stariji imaju pravo na dostojanstvene uslove života bez diskriminacije, uključujući jednak pristup i zaštitu od zanemarivanja i uznemiravanja prilikom korišćenja zdravstvenih i drugih javnih usluga. Pored ovog zakona, značajni su i **Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom** (Službeni glasnik, 2016) i **Zakon o ravnopravnosti polova za zaštitu od diskriminacije** (Službeni glasnik, 2009a) donose princip ravnopravnosti i zabranjuju diskriminaciju po raznim osnovama, uključujući i rodno zasnovanu diskriminaciju, i obezbeđuju zaštitu od diskriminacije.

Položaj starijih građana u Srbiji regulisan je nizom zakona i strateških dokumenata koji obuhvataju oblasti penzionog i invalidskog osiguranja i zdravstvene zaštite

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (Službeni glasnik, 2003a) obezbeđuje prava u slučaju starosti, invaliditeta, telesnog oštećenja i smrti, uključujući starosnu i invalidsku penziju, porodičnu penziju i novčanu naknadu za pomoć i negu drugog lica.

Zakoni o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju (Službeni glasnik, 2019) pružaju posebnu zaštitu licima starijim od 65 godina, prepoznajući ih kao osetljivu grupu stanovništva, sa pristupom uslugama za prevenciju i lečenje oboljenja.

Dodatno su značajni za položaj starijih žena u društvu: **Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama** (Službeni glasnik, 2013a), **Zakon o planiranju i izgradnji** (Službeni glasnik, 2009b), **Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći** (Službeni glasnik, 2018b), **Uredba o Nacionalnom programu za očuvanje i unapređenje zdravlja starih** (Službeni glasnik, 2017).

Protokoli o postupanju u slučajevima nasilja

- **Opšti protokol (2024)** (Službeni glasnik, 2024a): Vlada Republike Srbije definiše multisektorsku saradnju u slučajevima nasilja. Starije žene su prepoznate kao grupa pod rizikom i uticaj interseksionalnosti na bezbednosne rizike koji proizilaze iz specifičnog položaja pojedinih grupa žena. Novi Opšti protokol je u potpunosti baziran na modelu multisektorske saradnje i:
 - bliže razrađuje zakonske obaveze državnih organa i ustanova u otkrivanju i suzbijanju nasilja,
 - detaljnije definiše pojmove vezane za rodno zasnovano i nasilje u porodici,
 - konkretizuje polazišta i principe postupanja,
 - proširuje polje procene i upravljanja rizicima,
 - propisuje načine i obaveze informisanja žrtava u svakoj fazi postupanja,
 - specifikuje rad Grupe za koordinaciju i saradnju.
- **Posebni protokoli:** Uključuju policiju, pravosuđe, centre za socijalni rad i zdravstvene ustanove. Cilj je koordinisano delovanje i podrška žrtvama nasilja.

Strategije i akcioni planovi

- **Strategija rodne ravnopravnosti (2021-2030)** (Službeni glasnik, 2021a): Fokus na zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja.
- **Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 2312 (2020):** Obuhvata unapređenje ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.

12 <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravo-sud-ja-za-period-2020-2025-22072020.php>

- **Nacionalna strategija za socijalno stanovanje** (Službeni glasnik, 2012): Pruža podršku osobama pogođenim nasiljem.
- **Strategija razvoja digitalnih vještina u Republici Srbiji (2020–2024)** (Službeni glasnik, 2020) istaknuta je potreba stvaranja inkluzivnijih mogućnosti za grupe sa smanjenim pristupom digitalnim tehnologijama zbog starosne dobi, fizičkih sposobnosti, geografskog područja, obrazovanja ili cena. Predviđena je akreditacija programa za obuku građana, posebno za osetljive kategorije, uključujući starije osobe. Strategija prepoznaje nedostatak osnovnih digitalnih vještina kod starijih, neophodnih za praćenje informacija, kontakte i pristup uslugama. Cilj je obučiti starije za osnovno korišćenje pametnih telefona i interneta, uključujući kreiranje naloga, pretrage i korišćenje aplikacija.
- **Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji (2018–2026)** (Službeni glasnik, 2018c): Ova strategija ima za cilj unapređenje zdravlja stanovništva kroz prevenciju bolesti, promociju zdravih stilova života i poboljšanje kvaliteta zdravstvenih usluga.
- **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** (Službeni glasnik, 2011a): Cilj ove strategije je da obezbedi sigurnost žena žrtava nasilja kroz poboljšanje sistema zaštite i pravne pomoći, kao i kroz prevenciju nasilja u porodici i partnerskim odnosima.
- **Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (2020–2024)** (Službeni glasnik, 2020a): Ova strategija se usmerava na integraciju osoba sa invaliditetom u društvo kroz poboljšanje pristupa obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenim uslugama i socijalnoj zaštiti i zaštiti od nasilja.
- **Strategija aktivnog i zdravog starenja (2024–2030) i Akcioni plan za 2024–2026. godinu za sprovođenje Strategije aktivnog i zdravog starenja u Republici Srbiji za period od 2024. do 2030. godine (2024–2026)** (Službeni glasnik, 2023): Ova strategija pored promocije aktivnog i zdravog starenja podrazumeva i zaštitu starijih od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

Prijavljivanje nasilja¹³

Prijava nasilja može se obaviti policiji, tužilaštvu, centru za socijalni rad ili zdravstvenoj ustanovi. Institucije su obavezne da reaguju i zaštite žrtvu od neposredne opasnosti i budućeg nasilja. Profesionalci u ovim institucijama su obučeni za postupanje u ovakvim situacijama.

Načini prijave:

- Lično u prostorijama institucije;
- Telefonom, pismeno, poštom ili putem e-maila;
- Možete se predstaviti ili ostati anonimni;
- Nasilje može prijaviti i član porodice, prijatelj, komšija ili bilo koje drugo lice.

Ako prijavljujete anonimno pisanim putem, prijavu možete poslati nadležnom tužilaštvu bez potpisa i kontakta. Svaka prijava, bez obzira na broj prethodnih, biće razmatrana.

Ako niste spremni da se obratite instituciji:

Za informacije i emocionalnu podršku, možete pozvati SOS telefon anonimno. Vaša iskustva ostaju poverljiva i neće biti prijavljena bez vaše saglasnosti, osim u slučaju ugroženosti života.

13 <https://iskljuci-nasilje.rs/detaljno-uputstvo-za-prijavu-nasilja-2>

11. Istraživanje o nasilju nad starijim ženama u Srbiji

Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se dobiju opipljivi terenski rezultati o razmerama, karakteristikama i oblicima nasilja nad starijim ženama u Srbiji, urađeno je deskriptivno, kvantitativno i kvalitativno istraživanje u periodu decembar-februar 2025. godine. Detaljnija analiza rezultata data je odvojeno za kvantitativno istraživanje koje se baziralo na već primenjenoj anketnoj metodologiji u Češkoj Republici, odnosno kvalitativno istraživanje koje je izvedeno u formi fokus grupa.

11.1. Rezultati kvantitativnog istraživanja

Opšte informacije

U istraživanju je učestvovalo 513 žena iz deset opština u Srbiji: Beograd, Čačak, Sombor, Zaječar, Pirot, Sremska Mitrovica, Velika Plana, Bogatić, Bela Palanka i Babušnica. Distribucija

ispitanica po mestu stanovanja prikazana je u Tabeli 3. Intervju je sproveden uz potpunu anonimnost, a učesnice su imale mogućnost da odustanu u bilo kom trenutku.

Tabela 3. Distribucija ispitanica po mestu stanovanja

Mesto stanovanja	n (%)
Beograd	121 (23,6)
Čačak	57 (11,1)
Sombor	55 (10,7)
Zaječar	52 (10,1)
Pirot	49 (9,6)
Sremska Mitrovica	51 (9,9)
Velika Plana	30 (5,8)
Bogatić	32 (6,2)
Bela Palanka	32 (6,2)
Babušnica	34 (6,6)

Istraživanjem su obuhvaćene žene stare 65 i više godina, sa prosečnom starošću od $73,0 \pm 5,7$ godina. Najstarija ispitanica imala je 94 godine. U Tabeli 4 prikazane su socio-demografske karakteristike i zdravstveno stanje studijske populacije. Najveći procenat ispitanica pripada starosnoj grupi od 70 do 74 godine (33,1%), dok najmanji procenat čine one starije od 80 godina (14,8%). Većina ispitanica živi u urbanim sredinama (70,2%), dok ih je 29,8% iz ruralnih područja. Više od polovine (53,8%) ima završenu srednju školu, 148 (28,8%) ima završenu osnovnu školu, dok je sa završenom višom školom ili fakultetom bilo 89 (17,3%). Većina ispitanica je u penziji (88,3%), dok je 11,7% i dalje zaposleno. Većina ispitanica (73,7%) živi sa nekim, dok 26,3% živi samostalno. Najveći procenat živi sa suprugom (84,9%), dok 46,8% živi sa odraslom decom. Unuci su članovi domaćinstva kod 18,3% ispitanica, dok 5% živi sa rođacima (Grafikon 1). Prilikom samoprocene materijalnog statusa 36,3% ispitanica se izjasnilo da im je materijalna situacija teška, 25,7% navelo je da živi prilično teško, 20,7% ocenjuje svoj materijalni status kao lak, a 10,3% kao prilično lak. Po pitanju zdravstvenog stanja, 52,0% ispitanica smatra da im je zdravlje ni dobro ni loše. Trećina ispitanica (30,6%) procenjuje svoje zdravlje kao dobro, a 17,3% kao loše (Tabela 4).

Tabela 4. Socio-demografske karakteristike i zdravstveno stanje žena starih 65 godina i više

Karakteristika	n (%)
Starost (godine)	
65-69	167 (32,6)
70-74	170 (33,1)
75-79	100 (19,5)
80+	76 (14,8)
Mesto stanovanja	
Urbano nasilje	360 (70,2)
Ruralno nasilje	153 (29,8)
Obrazovanje	
Osnovna škola	148 (28,8)
Srednja škola	276 (53,8)
Viša škola ili visoko obrazovanje	89 (17,3)
Radni status	
Zaposlena	60 (11,7)
Penzionerka	453 (88,3)
Članovi domaćinstva	
Živi sama	135 (26,3)
Živi sa nekim	378 (73,7)
Samoprocena materijalnog statusa	
Prilično teško	132 (25,7)
Teško	186 (36,3)
Lako	106 (20,7)
Prilično lako	53 (10,3)
Ne znam, ne-želim da odgovorim	36 (7,0)
Samoprocena zdravstvenog statusa	
Loše	89 (17,3)
Ni dobro ni loše	267 (52,0)
Dobro	157 (30,6)

Grafikon 3. Zastupljenost članova domaćinstva

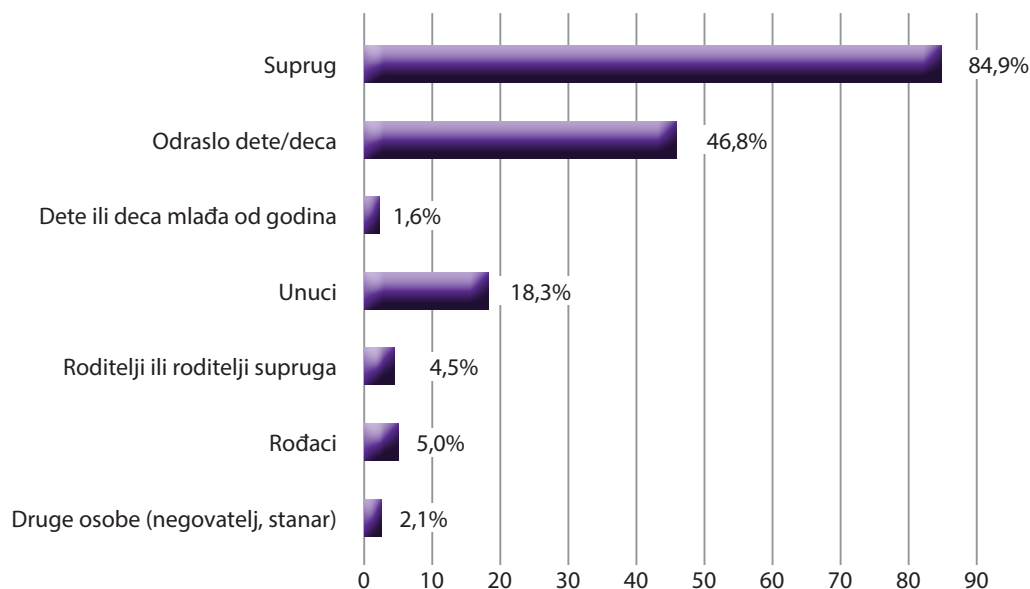
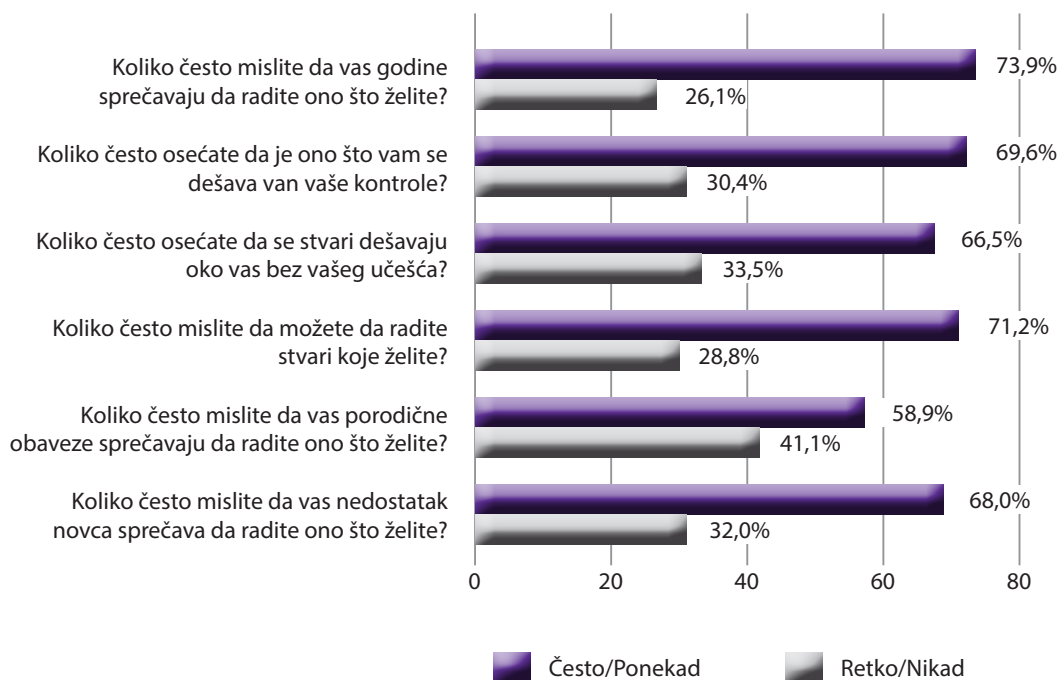

Tabela 5 prikazuje distribuciju odgovora ispitanica na kritičke izjave o njihovim životima i osećanjima. Rezultati pokazuju da 31,4% ispitanica često oseća da ih godine sprečavaju da rade ono što žele, dok 42,5% to oseća povremeno. Nedostatak kontrole nad sopstvenim životom često ili povremeno doživljava 69,6% ispitanica (Grafikon 2). Osećaj isključenosti iz događaja oko sebe prisutan je kod 28,1% ispitanica koje to osećaju često, dok 38,4% to oseća ponekad. Kada je reč o ograničenjima, 21,1% ispitanica često oseća da ih porodične obaveze sprečavaju da rade ono što žele, dok 37,8% to oseća ponekad. Nedostatak novca kao prepreku često doživljava 33,9% ispitanica, dok 34,1% navodi da im to predstavlja povremeni problem.

Tabela 5. Distribucija odgovora ispitanica na kritike koje ljudi koriste da opisuju svoje živote i osećanja

Pitanje, n(%)	Često	Ponekad	Retko	Nikad
Koliko često mislite da vas godine sprečavaju da radite ono što želite?	161 (31,4)	218 (42,5)	98 (19,1)	36 (7,0)
Koliko često osećate da je ono što vam se dešava van vaše kontrole?	149 (29,0)	208 (40,5)	121 (23,6)	35 (6,8)
Koliko često osećate da se stvari dešavaju oko vas bez vašeg učešća?	144 (28,1)	197 (38,4)	123 (24,0)	49 (9,6)
Koliko često mislite da možete da radite stvari koje želite?	161 (31,4)	204 (39,8)	127 (24,8)	21 (4,1)
Koliko često mislite da vas porodične obaveze sprečavaju da radite ono što želite?	108 (21,1)	194 (37,8)	152 (29,6)	59 (11,5)
Koliko često mislite da vas nedostatak novca sprečava da radite ono što želite?	174 (33,9)	175 (34,1)	103 (20,1)	61 (11,9)

Grafikon 4. Kritike koje ljudi koriste da opisuju svoje živote i osećanja

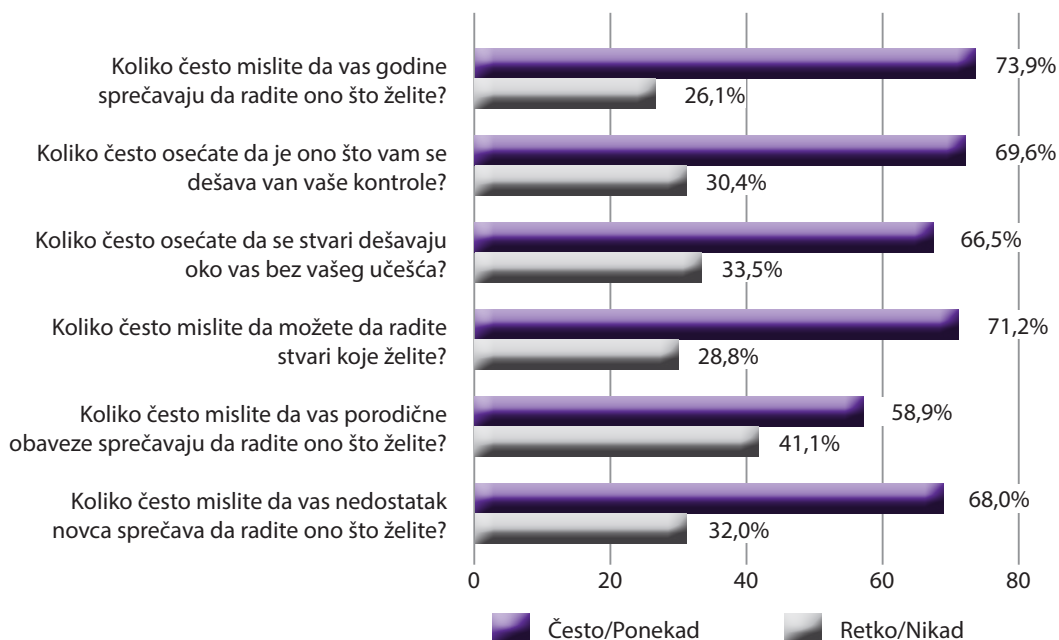
Dobrobit i kvalitet života

Zastupljenost odgovora ispitanica u vezi sa percepcijom dobrobiti i kvaliteta života prikazan je u Tabeli 6. Prosečna vrednost skora za procenu dobrobiti izračunata kao prosek ocena ispitanica na šest izjava kojima opisuju svoje živote i osećanja iznosila je $2,0 \pm 0,7$. Medijana skora za procenu dobrobiti iznosila je 1,8 (25ti-75ti percentil: 1,3-2,3). Većina ispitanica često ili povremeno oseća da njihov život ima smisao (83%) i da se raduju svakom danu (84,2%) (Grafikon 5). Kada je u pitanju osvrt na život sa osećajem sreće, 38,4% ispitanica je odgovorilo da to često čini, 39,8% ponekad, 17,7% retko, a 4,1% nikad (Tabela 6). Više od polovine ispitanica (63,4%) često ili povremeno veruje da njihova budućnost izgleda dobro, dok 68,4% oseća da je život pun prilika. Osećaj energije prisutan je kod 71% ispitanica, dok 29% retko ili nikada ne oseća da su pune energije (Grafikon 5).

Tabela 6. Distribucija ocena ispitanica kojima opisuju svoje živote i osećanja

Pitanje, n (%)	Često	Ponekad	Retko	Nikad
Koliko često se raduješ svakom danu?	223 (43,5)	209 (40,7)	62 (12,1)	19 (3,7)
Koliko često osećate da vaš život ima smisao?	224 (43,7)	202 (39,4)	71 (13,8)	16 (3,1)
U proseku, koliko često se osvrćete na svoj život sa osećajem sreće?	197 (38,4)	204 (39,8)	91 (17,7)	21 (4,1)
Koliko često se trenutno osećate puni energije?	153 (29,8)	211 (41,1)	114 (22,2)	35 (6,8)
Koliko često osećate da je život pun prilika?	160 (31,2)	191 (37,2)	132 (25,7)	30 (5,8)
Koliko često osećate da vaša budućnost izgleda dobro?	132 (25,7)	193 (37,6)	135 (26,3)	53 (10,3)

Grafikon 5. Distribucija ocena ispitanica kojima opisuju svoje živote i osećanja

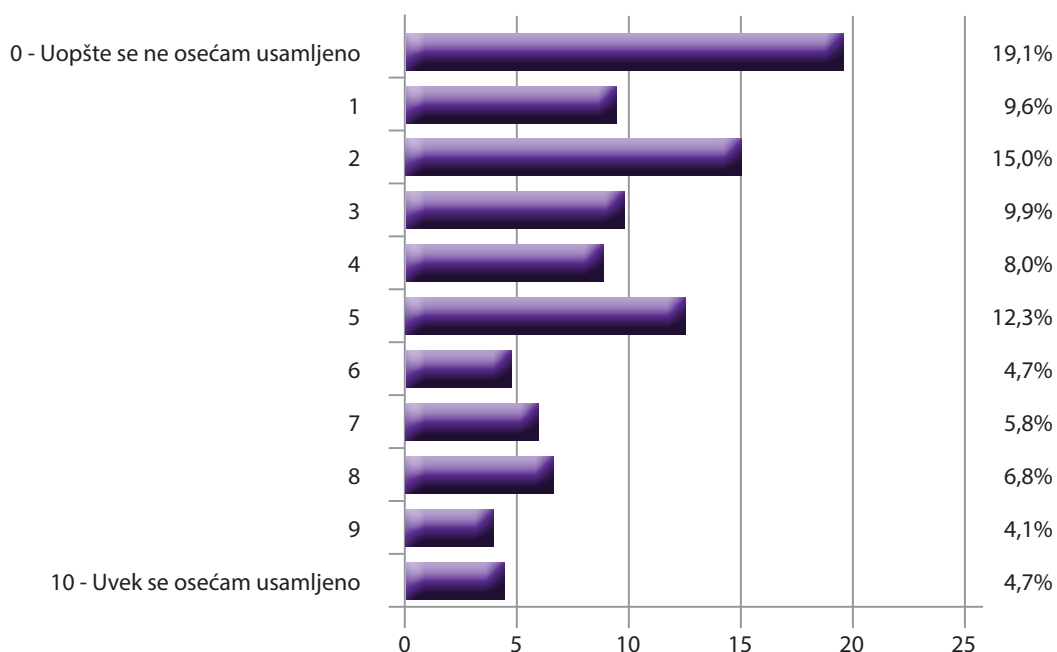
Od ukupno 513 ispitanica, najveći broj njih nije primao socijalnu pomoć (93,0%), dok je 6,2% ispitanica imalo ovu vrstu pomoći. U pogledu korišćenja interneta, polovina ispitanica (50,9%) koristi internet, dok 49,1% nema pristup internetu. Kada je reč o korišćenju usluga nege, kao što su dostava hrane, gerontodomačice ili slične usluge, 86,9% ispitanica nije koristilo ove usluge, dok 12,5% koristi neku od pomenutih usluga (Tabela 7).

Tabela 7. Distribucija ispitanica prema korišćenju socijalne pomoći, interneta i usluga nege

Korišćenje	n (%)
Socijalna pomoć	
Ne	477 (93,0)
Da	32 (6,2)
Ne znam, ne želim da odgovorim	4 (0,8)
Korišćenje interneta	
Ne	252 (49,1)
Da	261 (50,9)
Korišćenje usluge nege (npr. dostava hrane), gerontodomačice ili druge slične usluge	
Ne	446 (86,9)
Da	64 (12,5)
Ne znam, ne želim da odgovorim	3 (0,6)

Medijana odgovora ispitanica na skali za procenu osećanja usamljenosti iznosila je 4,0, sa 25. i 75. percentilom u opsegu od 2,0 do 7,0. Distribucija odgovora ispitanica po pojedinim stavkama skale o osećanju usamljenosti prikazana je na Grafikonu 6. Na skali, 19,1% ispitanica označilo je da se „uopšte ne osećaju usamljeno“, dok je 4,7% ispitanica navelo da se „uvek osećaju usamljeno“.

Grafikon 6. Distribucija odgovora ispitanica o osećanju usamljenosti

Kontekst

Distribucija odgovora ispitanica o poverenju prema ljudima prikazana je u Tabeli 8. Prema rezultatima, 20,9% ispitanica smatra da se većini ljudi može verovati, dok 63,4% smatra da čovek mora biti veoma oprezan u ophođenju sa drugima (Tabela 8).

Tabela 8. Distribucija odgovora ispitanica o poverenju prema ljudima

Izjave, n (%)	
Većini ljudi se može verovati	107 (20,9)
Čovek mora biti veoma oprezan u ophođenju sa drugima	325 (63,4)
Ne znam/Ne mogu da procenim	81 (15,8)

U Tabeli 9 prikazana je distribucija odgovora ispitanica na doživljeno lično iskustvo ograničenja (diskriminacije). Jedna trećina ispitanica (33,7%) prijavila je da je doživela diskriminaciju zbog starosti. Diskriminaciju na osnovu pola iskusilo je 27,9% ispitanica.

Diskriminaciju zbog invaliditeta ili zdravlja prijavilo je 16,6%. Lično iskustvo u vezi sa diskriminacijom zbog seksualne orijentacije imalo je 2,1% ispitanica, diskriminaciju u vezi sa religioznošću 6,4%, diskriminaciju zbog etničke pripadnosti 10,5% ispitanica, a diskriminaciju zbog političkih mišljenja 21,6% ispitanica (Tabela 9).

Distribucija odgovora ispitanica o iskustvima u teškim situacijama tokom detinjstva i života pre penzionisanja prikazana je u Tabeli 10. Kada je u pitanju vaspitno kažnjavanje dece (čuške, šamari), 46,8% ispitanica navodi da je ovo iskustvo bilo prisutno samo u detinjstvu, dok 7,8% ispitanica ima iskustvo nasilja kako u detinjstvu, tako i u odraslom životu. U vezi sa nasiljem ili tučama u porodici, 75,6% ispitanica nije doživelo ovakve situacije, dok je 10,7% doživelo nasilje tokom detinjstva, a 5,7% tokom oba perioda života, detinjstva i odraslog života. Nasilje prisutno samo u odraslom životu imalo je 1,8% ispitanica. Problem sa zavisnošću u porodici u detinjstvu je imalo 9,4% ispitanica, 7% doživelo je ovu vrstu problema i u odraslom životu, dok je 5,5% ispitanica navelo da su problemi sa zavisnošću u porodici postojali samo u odraslom životu. Na pitanje o ozbiljnim finansijskim poteškoćama, 57,5% ispitanica nije doživelo takve poteškoće, dok 14,8% navodi da su se suočavali sa finansijskim problemima samo u detinjstvu, 15% u oba perioda života, dok 5,5% navodi da su problemi postojali samo u odraslom životu. (Tabela 10).

Tabela 9. Distribucija odgovora ispitanica na doživljeno iskustvo ograničenja (diskriminacije)

Izjave, n (%)	Da	Ne	Ne znam	Ne želim da odgovorim
Lično iskustvo ograničenja (diskriminacije) zbog				
godina	173 (33,7)	323 (63,0)	13 (2,5)	4 (0,8)
pola	143 (27,9)	355 (69,2)	11 (2,1)	4 (0,8)
invaliditeta/zdravlja	85 (16,6)	410 (79,9)	15 (2,9)	3 (0,6)
seksualne orijentacije	11 (2,1)	487 (94,9)	11 (2,1)	4 (0,8)
religioznosti	33 (6,4)	461 (89,9)	16 (3,1)	3 (0,6)
etničke pripadnosti	54 (10,5)	440 (85,8)	14 (2,7)	5 (1,0)
političkih mišljenja	111 (21,6)	378 (73,7)	19 (3,7)	5 (1,0)

Tabela 10. Distribucija odgovora ispitanica o iskustvima u teškim situacijama tokom detinjstva i života pre penzionisanja (u odraslom životu; kao majka, supruga itd.)

Pitanje, n (%)	Samo u detinjstvu	Samo u odraslom životu	U detinjstvu, a zatim u odraslom životu	Ne	Ne želim da odgovorim, ne znam
Da li je u vašoj porodici korišćeno vaspitno kažnjavanje dece? (čuške, šamar)	240 (46,8)	8 (1,6)	40 (7,8)	206 (40,2)	19 (3,7)
Da li je u vašoj porodici bilo nasilja, tuče?	55 (10,7)	9 (1,8)	29 (5,7)	388 (75,6)	32 (6,2)
Da li je neko u vašoj porodici imao problema sa zavisnošću (alkohol, droga, itd.)?	48 (9,4)	28 (5,5)	36 (7,0)	366 (71,3)	35 (6,8)
Da li je vaša porodica imala ozbiljnih finansijskih poteškoća?	76 (14,8)	28 (5,5)	77 (15,0)	295 (57,5)	37 (7,2)

Potreba za pomoći u svakodnevnom životu

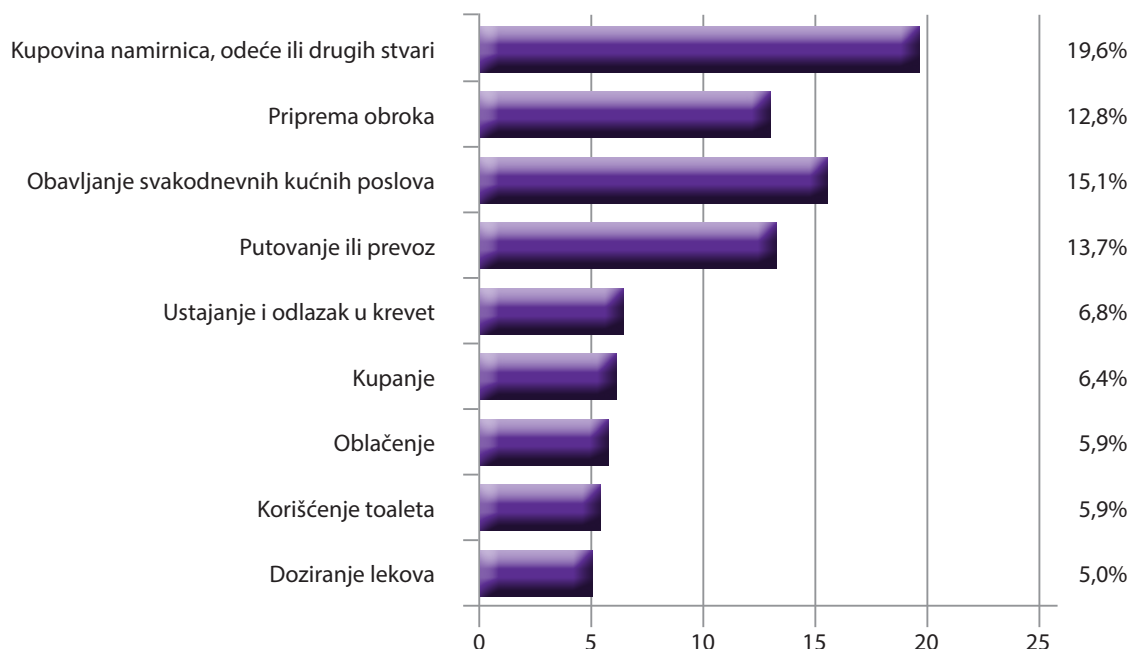
Tabela 11 prikazuje distribuciju odgovora ispitanica na pitanja o potrebama za pomoći u svakodnevnom životu. Potrebu za pomoći u vezi sa kupovinom namirnica, odeće ili drugih stvari navodi 25,5% ispitanica, oko pripreme obroka ili jela 17,2%, a prilikom obavljanja svakodnevni kućnih poslova 27,7%. Potreba za pomoći pri putovanjima ili prevozu iskazana je od strane 26,1% ispitanica, dok je potreba za pomoći pri oblačenju ili svlačenju navedena od strane 6% ispitanica. Takođe, 5,7% ispitanica navodi da im je potrebna pomoć pri dolasku do i korišćenju toaleta. Kada je reč o ustajanju i odlasku u krevet, 7,2% ispitanica navodi da im je potrebna pomoć, dok 9% ispitanica izjavljuje da im je ponekad potrebna pomoć u vezi sa pranjem ili kupanjem. Potreba za doziranjem lekova prijavljena je od strane 11,1% ispitanica. (Tabela 11).

Tabela 11. Aktivnosti za koje je ljudima ponekad potrebna pomoć ili podrška

Pitanje, n (%)	Da	Ne	Ne želim da odgovorim, ne znam
Vama lično treba pomoć			
sa kupovinom namirnica, odeće ili drugih stvari?	131 (25,5)	375 (73,1)	7 (1,4)
oko pripreme obroka ili jela?	88 (17,2)	418 (81,5)	7 (1,4)
sa obavljanjem svakodnevnih kućnih poslova?	142 (27,7)	363 (70,8)	8 (1,6)
sa putovanjem ili prevozom?	134 (26,1)	370 (72,1)	9 (1,8)
sa ustajanjem i odlaskom u krevet?	37 (7,2)	488 (91,2)	8 (1,6)
sa pranjem ili kupanjem, uključujući ulazak ili izlazak iz kade ili tuši kabine?	46 (9,0)	459 (89,5)	8 (1,6)
sa oblačenjem ili svlačenjem?	31 (6,0)	474 (92,4)	8 (1,6)
sa dolaskom do i korišćenjem toaleta?	29 (5,7)	475 (92,6)	9 (1,8)
sa doziranjem lekova?	57 (11,1)	446 (86,9)	10 (1,9)

Zastupljenost zanemarivanja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više u smislu namernog odbijanja pomoći u kućnim aktivnostima u poslednjih 12 meseci prikazana je Grafikonom 7. Zanemarivanje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 24,2% studijske populacije. Jedna petina studijske populacije doživela je odbijanje pomoći za kupovinu namirnica, odeće ili drugih stvari, 15,1% doživela je odbijanje pomoći u obavljanju svakodnevnih kućnih poslova, 13,7% za putovanjem ili prevozom i 12,8% za pripremom obroka. Nešto manje od 10% ispitivane populacije doživelo je odbijanje pomoći prilikom korišćenja toaleta, oblačenja, ustajanja i odlaska u krevet, kupanja i doziranja lekova (Grafikon 7).

Grafikon 7. Zastupljenost zanemarivanja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više: namerno odbijanje pomoći u navedenim aktivnostima u poslednjih 12 meseci

Od ispitanica koje su bile zanemarene, dve trećine doživele su ponovljeno zanemarivanje (Tabela 12).

Tabela 12. Zastupljenost zanemarivanja - odbijanja pomoći u poslednjih 12 meseci

Odbijanje pomoći u poslednjih 12 meseci	n (%)
Samo jednom	12 (21,8)
Više puta	36 (65,5)
Ne znam, ne želim da odgovaram	7 (12,7)

Najčešće zanemarivanje-odbijanje pomoći bilo je prisutno od strane partnera ili supružnika (50,9%), zatim od strane sina/sinova (20,0%) i komšija (20,0%). Detaljni prikaz osoba koje su odbile da pomognu dat je u Tabeli 13.

Tabela 13. Zastupljenost osoba koje su odbile da pomognu

Odbijanje pomoći od strane	n (%)
Partner ili supružnik	28 (50,9)
Ćerka/e	3 (5,5)
Sin/ovi	11 (20,0)
Snaja/e	4 (7,3)
Zet/ovi	3 (5,5)
Unuče	6 (10,9)
Drugi rođaci	4 (7,3)
Neko drugi koga poznajem	8 (14,5)
Komšija	11 (20,0)
Negovatelj, medicinska sestra	2 (3,6)
Druga osoba	6 (10,9)

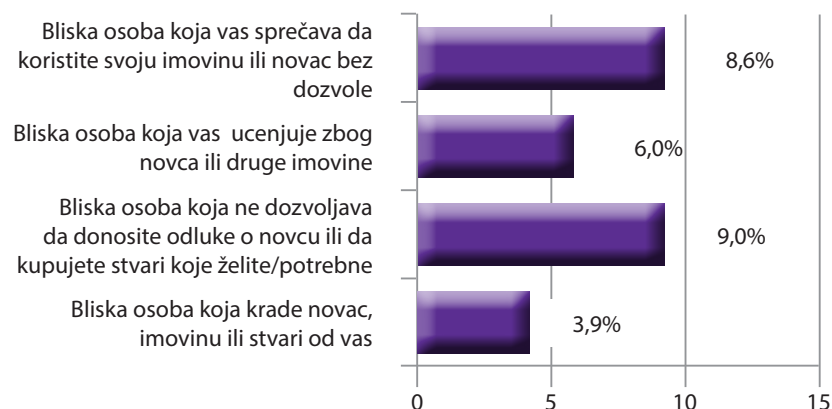
Finansijsko nasilje

Prisutnost finansijskog nasilja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 14. i Grafikonu 8. Finansijsko nasilje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 13,1% studijske populacije. Najveći procenat ispitanica je odgovorio da je u poslednjih godinu dana imala blisku osobu koja joj ne dozvoljava da donosi odluke o novcu ili da kupuje stvari koje želi/koje su potrebne (9,0%), dok je 8,6% ispitanica odgovorilo da je u poslednjih godinu dana imalo blisku osobu koja je spečava da koristi svoju imovinu ili novac bez dozvole. Bilo je manje od 10% ispitanica koje su izjavile da su imale blisku osobu koja je ucenjuje zbog novca ili druge imovine, ili koja krade novac, imovinu ili stvari (Tabela 14).

Tabela 14. Zastupljenost finansijskog nasilja u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu				
koja vas sprečava da koristite svoju imovinu ili novac bez dozvole	460 (89,7)	25 (4,9)	19 (3,7)	9 (1,8)
koja vas ucenjuje zbog novca ili druge imovine	471 (91,8)	15 (2,9)	16 (3,1)	11 (2,1)
ne dozvoljava da donosite odluke o novcu ili da kupujete stvari koje želite/potrebne	454 (88,5)	20 (3,9)	26 (5,1)	13 (2,5)
krade novac, imovinu ili stvari od vas	479 (93,4)	12 (2,3)	8 (1,6)	14 (2,7)

Grafikon 8. Zastupljenost finansijskog nasilja u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Finasijsko nasilje je najčešće bilo od strane partnera ili supružnika (38,8%), zatim sinova (26,9%), drugih osoba (13,4%) i ćerki (10,4%). Detaljni prikaz osoba koje su vršile finansijsko nasilje dat je u Tabeli 15.

Tabela 15. Zastupljenost osoba koje su vršile finansijsko nasilje

Osobe	n (%)
Partner ili supružnik	26 (38,8)
Ćerka/e	7 (10,4)
Sin/ovi	18 (26,9)
Snaja/e	6 (9,0)
Zet/ovi	1 (1,5)
Unuče	1 (1,5)
Drugi rođaci	3 (4,5)
Neko drugi koga poznajem	3 (4,5)
Komšija	4 (6,0)
Druga osoba	9 (13,4)

Emocionalno i psihološko nasilje

Prisutnost emocionalnog i psihološkog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 16. i Grafikonu 9. Emocionalno i psihološko nasilje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 16,2% studijske populacije. Ispitanice su najčešće prijavile prisustvo bliske osobe koja ih je omalovažavala ili više puta ignorisala (12,3%), kao i vređala ili nazivala pogrdnim imenima (11,1%), dok je nešto manje od 10% prijavilo prisustvo bliske osobe koja ih je sprečavala da komuniciraju sa drugim ljudima do kojih im je stalo, pretila da će je fizički povrediti ili uništiti nešto što joj je pripadalo (Tabela 16).

Tabela 16. Zastupljenost emocionalnog i psihološkog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja je				
u Vašem prisustvu pretila da će Vas fizički povrediti	466 (90,8)	22 (4,3)	15 (2,9)	10 (1,9)
Vas je vređala ili nazivala pogrdnim imenima	444 (86,5)	20 (3,9)	37 (7,2)	12 (2,3)
Vas omalovažavala ili više puta ignorisala	439 (85,6)	23 (4,5)	40 (7,8)	11 (2,1)
Vas sprečavala da komunicirate sa drugim ljudima do kojih vam je stalo	463 (90,3)	11 (2,1)	27 (5,3)	12 (2,3)
uništila nešto što vam je pripadalo	474 (92,4)	14 (2,7)	12 (2,3)	13 (2,5)

Grafikon 9. Emocionalno i psihološko nasilje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

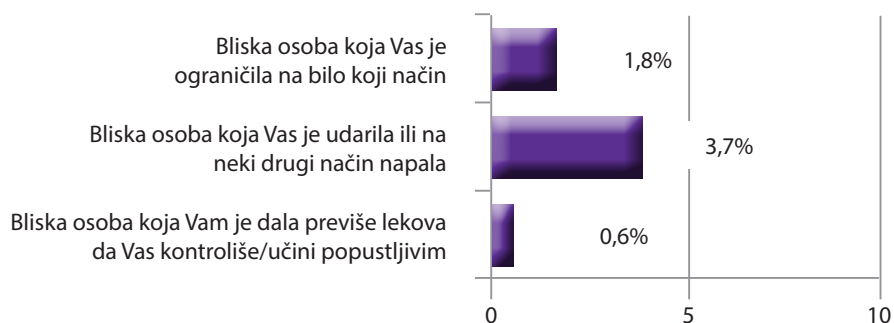
Fizičko nasilje

Prisutnost fizičkog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 17. i Grafikonu 10. Fizičko nasilje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 4,5% studijske populacije. Ispitanice su najčešće prijavile blisku osobu koja ih je udarila ili na neki drugi način napala (npr. šutnula, čupala za kosu, davila itd.) (3,7%), dok je 1,8% prijavilo blisku osobu koja ih je ograničila na bilo koji način (npr. zaključala u sobu, vezala, nije pustila da koristite kupatilo, itd.). Blisku osobu koja joj je dala previše lekova kako bi je kontrolisala/ učinila popustljivim prijavilo je 0,6% ispitanica (Tabela 17).

Tabela 17. Zastupljenost fizičkog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja				
Vas je ograničila na bilo koji način (npr. zaključala Vas u sobu, vezala, nije pustila da koristite kupatilo, itd.)	496 (96,7)	9 (1,8)	0 (0)	8 (1,6)
Vas je udarila ili na neki drugi način napala? (npr. šutnuo, čupao za kosu, davio itd.)	483 (94,2)	10 (1,9)	9 (1,8)	11 (2,1)
Vam dala previše lekova da Vas kontrolišu/ učine popustljivim	500 (97,5)	2 (0,4)	1 (0,2)	10 (1,9)

Grafikon 10. Zastupljenost fizičkog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

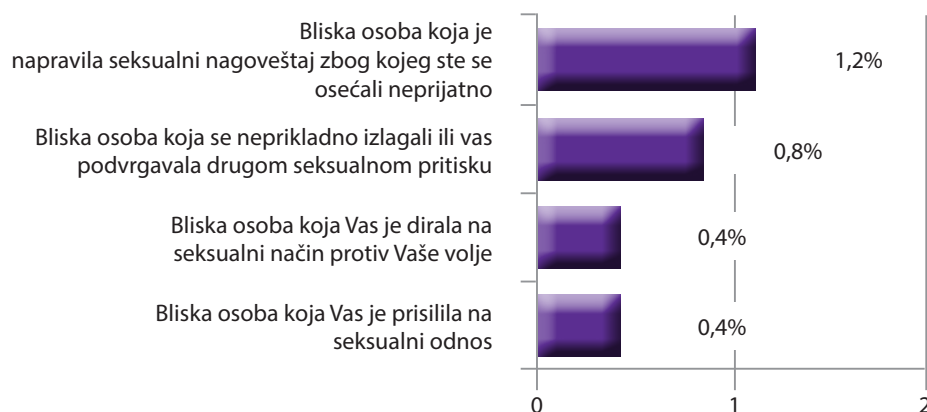
Seksualno nasilje

Prisutnost seksualnog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 18. i Grafikonu 11. Seksualno nasilje od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 1,4% studijske populacije. Ispitanice su najčešće prijavile blisku osobu koja je napravila seksualni nagoveštaj zbog kojeg se osećala neprijatno (1,2%), dok je 0,8% ispitanica prijavilo blisku osobu koja ih je neprikladno izlagala ili podvrgavala drugom seksualnom pritisku, dirala je na seksualni način protiv njene volje (0,4) ili je prisilila na seksualni odnos (0,4%) (Tabela 18).

Tabela 18. Prisutnost seksualnog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja je				
napravila seksualni nagoveštaj zbog kojeg ste se osećali neprijatno	500 (97,5)	5 (1,0)	1 (0,2)	7 (1,4)
neprikladno vam se izlažu ili vas podvrgavaju drugom seksualnom pritisku	503 (98,1)	4 (0,8)	0 (0)	6 (1,2)
dirala Vas na seksualni način protiv Vaše volje	504 (98,2)	2 (0,4)	0 (0)	7 (1,4)
Vas je prisilila na seksualni odnos	504 (98,2)	2 (0,4)	0 (0)	7 (1,4)

Grafikon 11. Prisutnost seksualnog nasilja od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Najčešće emocionalno i psihološko, fizičko i seksualno nasilje je bilo od strane partnera ili supružnika (23,3%), a zatim drugih poznatih osoba (14,0%) i komšija (10,5%). Detaljni prikaz osoba koje su vršile emocionalno i psihološko, fizičko i seksualno nasilje dat je u Tabeli 19.

Tabela 19. Osobe koje su vršile emocionalno i psihološko, fizičko i seksualno nasilje

Osobe	n (%)
Partner ili supružnik	20 (23,3)
Ćerka/e	5 (5,8)
Sin/ovi	8 (9,3)
Snaja/e	5 (5,8)
Unuče	1 (1,2)
Drugi rođaci	6 (7,0)
Neko drugi koga poznajem	12 (14,0)
Komšija	9 (10,5)
Druga osoba	7 (8,1)

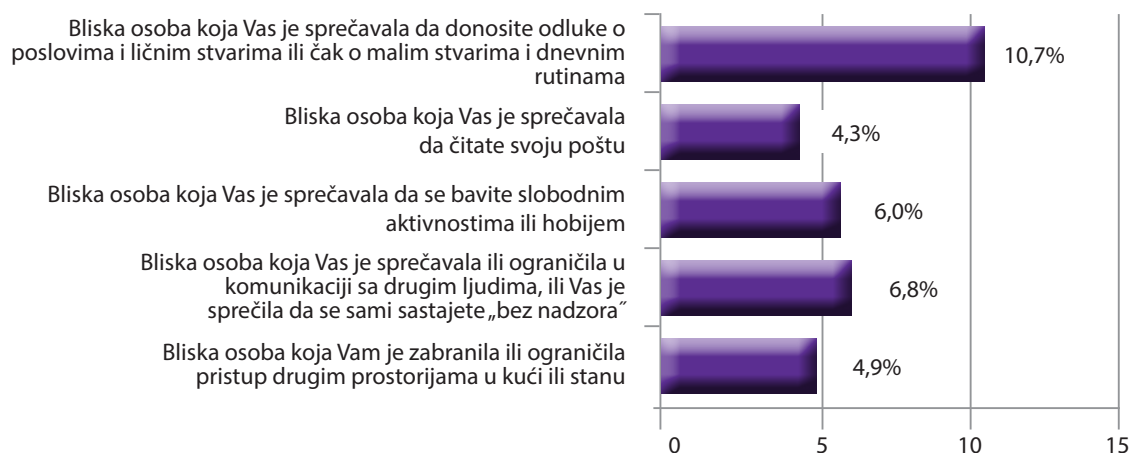
Kršenje ličnih prava

Prisutnost kršenja ličnih prava od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 20. i Grafikonu 12. Kršenje ličnih prava od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 12,9% studijske populacije. Ispitanice su najčešće prijavile blisku osobu koja je sprečavala u donošenju odluka o poslovima i ličnim stvarima ili čak o malim stvarima i dnevnim rutinama koje su im važne (10,7%), dok je manje od 10% ispitanica prijavilo blisku osobu koja ih je sprečavala da čitaju svoju poštu (ili drugu ličnu komunikaciju) (4,3%), da se bave slobodnim aktivnostima ili hobijima (6,0%), sprečavala ili ograničila u komunikaciji sa drugim ljudima ili sprečavala da se sastaju "bez nadzora" (6,8%) ili zabranila ili ograničila pristup drugim prostorijama u kući ili stanu (4,9%) (Tabela 20).

Tabela 20. Prisutnost kršenja ličnih prava od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja				
Vas je sprečavala da imate mogućnost da donosite odluke o vašim poslovima i ličnim stvarima ili čak o malim stvarima i dnevnim rutinama koje su vam važne	449 (87,5)	23 (4,5)	32 (6,2)	9 (1,8)
Vas je sprečavala da čitate svoju poštu (ili drugu ličnu komunikaciju)	481 (93,8)	13 (2,5)	9 (1,8)	10 (1,9)
Vas je sprečavala da se bavite slobodnim aktivnostima ili hobijima	470 (91,6)	16 (3,1)	15 (2,9)	12 (2,3)
Vas je sprečavala ili ograničila u komunikaciji sa drugim ljudima, ili Vas je sprečila da se sami sastajete "bez nadzora"	468 (91,2)	18 (3,5)	17 (3,3)	10 (1,9)
Vam je zabranila ili ograničila pristup drugim prostorijama u kući ili stanu	478 (93,2)	20 (3,9)	5 (1,0)	10 (1,9)

Grafikon 12. Prisutnost kršenja ličnih prava od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Najčešće kršenje ličnih prava je bilo od strane partnera ili supružnika (45,5%), a zatim drugih poznatih osoba (12,1%) i drugih rođaka (12,1%). Detaljni prikaz osoba koje su kršile ličnih prava dat je u Tabeli 21.

Tabela 21. Zastupljenost osoba koje su kršile lična prava od strane bliske osobe u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Osobe	n (%)
Partner ili supružnik	30 (45,5)
Ćerka/e	4 (6,1)
Sin/ovi	5 (7,6)
Snaja/e	6 (9,1)
Zet/ovi	2 (3,0)
Unuče	3 (4,5)
Drugi rođaci	8 (12,1)
Neko drugi koga poznajem	8 (12,1)
Komšija	3 (4,5)
Druga osoba	2 (3,0)

Prevara

Prisutnost prevare u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 22. Ispitanice su najčešće prijavile da im je neko prišao pod lažnim izgovorom i zloupotrebio poverenje (9,4%), dok je 5,3% ispitanica prijavilo da je sklopilo vrlo nepovoljan ugovor za neku robu (prevaranti, putovanja sa prinudnom kupovinom, itd.). Manje od 5% ispitanica prijavilo je da je primilo e-poštu ucene koja je uznemirila (1,4%) ili je bilo prevareno za novac preko interneta (2,3%) (Tabela 22).

Tabela 22. Zastupljenost prevare u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
Da li vam se desilo u poslednjih godinu dana da				
ste sklopili vrlo nepovoljan ugovor za neku robu (prevaranti, putovanja sa prinudnom kupovinom, itd.)	476 (92,8)	22 (4,3)	5 (1,0)	10 (1,9)
Vam je neko prišao pod lažnim izgovorom i zloupotrebio vaše poverenje	456 (88,9)	28 (5,5)	20 (3,9)	9 (1,8)
ste primili e-poštu ucene koja vas je uznemirila? (napomena: ako ih samo bacate u neželjenu poštu i to vam ne smeta, odgovorite sa „ne“)	498 (97,1)	2 (0,4)	5 (1,0)	8 (1,6)
ste bili prevareni za novac preko interneta (phishing, itd.)	493 (96,1)	11 (2,1)	1 (0,2)	8 (1,6)

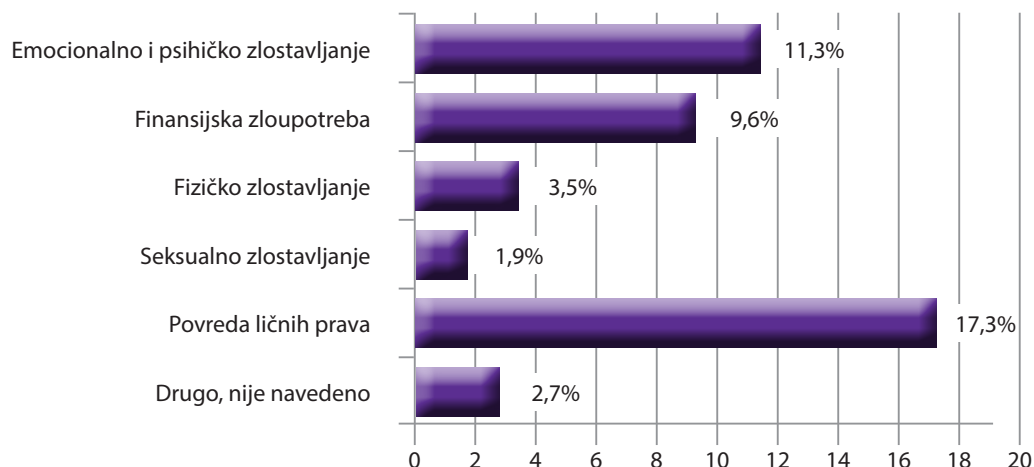
Nasilje van kuće

Prisutnost nasilja van kuće u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 23. i Grafikonu 13. Nasilje van kuće u poslednjih godinu dana bilo je prisutno kod 19,9% studijske populacije. Ispitanice su najčešće prijavile povredu ličnih prava (17,3%), dok je 11,3% ispitanica prijavilo emocionalno i psihičko zlostavljanje, 9,6% finansijsku zloupotrebu, 3,5% fizičko zlostavljanje i 2,0% seksualno zlostavljanje (Tabela 23).

Tabela 23. Zastupljenost nasilja van kuće u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Pitanje, n (%)	Ne	Jednom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovorim
Neke od ovih situacija o kojima smo pričali mogu se desiti van vašeg doma. Da li se vama lično desila neka od ovih situacija u poslednjih 12 meseci, na primer, u bolnici, rehabilitacionom centru, javnom mestu, kancelariji itd.?				
Emocionalno i psihičko zlostavljanje	442 (86,2)	19 (3,7)	39 (7,6)	13 (2,5)
Finansijska zloupotreba	453 (88,3)	23 (4,5)	26 (5,1)	11 (2,1)
Fizičko zlostavljanje	484 (94,3)	10 (1,9)	8 (1,6)	11 (2,1)
Seksualno zlostavljanje	492 (95,9)	8 (1,6)	2 (0,4)	11 (2,1)
Povreda ličnih prava	414 (80,7)	35 (6,8)	54 (10,5)	10 (1,9)
Drugo, nije navedeno ovde	483 (94,2)	8 (1,6)	6 (1,2)	16 (3,1)

Grafikon 13. Zastupljenost nasilja van kuće u poslednjih godinu dana u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Svedočenje nasilju

Zastupljenost svedočenja nasilju nad starijim osobama prikazana je u Tabeli 24. Jedna petina ispitanica (23,6%) prijavila je da su bile svedoci nasilja nad starijim osobama.

Tabela 24. Zastupljenost svedočenja nasilju nad starijim osobama

Bez obzira na to da li ste i sami ikada iskusili situacije koje smo opisali, moguće je da ste takođe bili svedoci da se to dešava nekom starijem građaninu. Da li ste ili niste bili svedok takve situacije?	n (%)
Da	121 (23,6)
Ne	392 (76,4)

Zastupljenost mesta svedočenja nasilju nad starijim osobama prikazana je u Tabeli 25. Najčešće mesto svedočenja nasilja nad starijim osobama bilo je javno mesto (kao što su ulica ili park) (43,8%), a zatim ustanova kao što je bolnica ili ustanova za starije osobe (38,0%), dok je u 19,8% slučajeva to bilo kod kuće (Tabela 25).

Tabela 25. Zastupljenost mesta svedočenja nasilju nad starijim osobama

Gde se ovo desilo?	n (%)
Kod kuće	24 (19,8)
U kancelariji	8 (6,6)
Na drugom javnom mestu (kao što je ulica, park)	53 (43,8)
U ustanovi kao što je bolnica, ustanova za starije osobe itd.	46 (38,0)
U javnom prevoznom sredstvu	17 (14,0)
Na drugom mestu	15 (12,4)

Zastupljenost tipa nasilja nad starijim osobama prikazana je u Tabeli 26. Najčešći tip nasilja nad starijim osobama bilo je emocionalno i psihičko zlostavljanje (67,8%), a zatim povreda ličnih prava (59,5%). Finansijske zloupotrebe i fizičko zlostavljanje bili su prisutni u 23,1% i 19,8% situacija (Tabela 26).

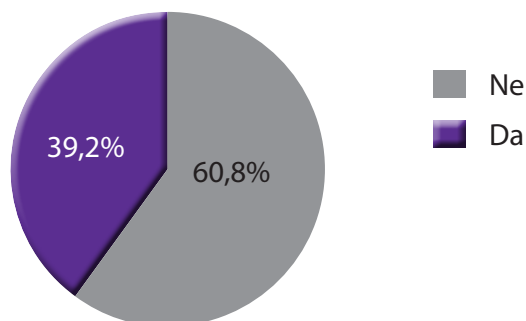
Tabela 26. Zastupljenost tipa nasilja nad starijim osobama kome je svedočeno

U kojoj oblasti?	n (%)
Emocionalno i psihičko zlostavljanje	82 (67,8)
Finansijske zloupotrebe	28 (23,1)
Fizičko zlostavljanje	24 (19,8)
Povreda ličnih prava	72 (59,5)
Internet prevara i nedolično ponašanje na mreži	2 (1,7)
Drugo	5 (4,1)

Žene stare 65 godina i više kao žrtve nasilja

Od 513 intervjuisanih žena starih 65 godina i više, 201 (39,2%) bile su žrtve nasilja (privatno, javno i/ili kao svedoci), dok njih 312 (60,8%) nije navelo ovakvo iskustvo (Grafikon 14.)

Grafikon 14. Zastupljenost žena starih 65 godina i više kao žrtava nasilja

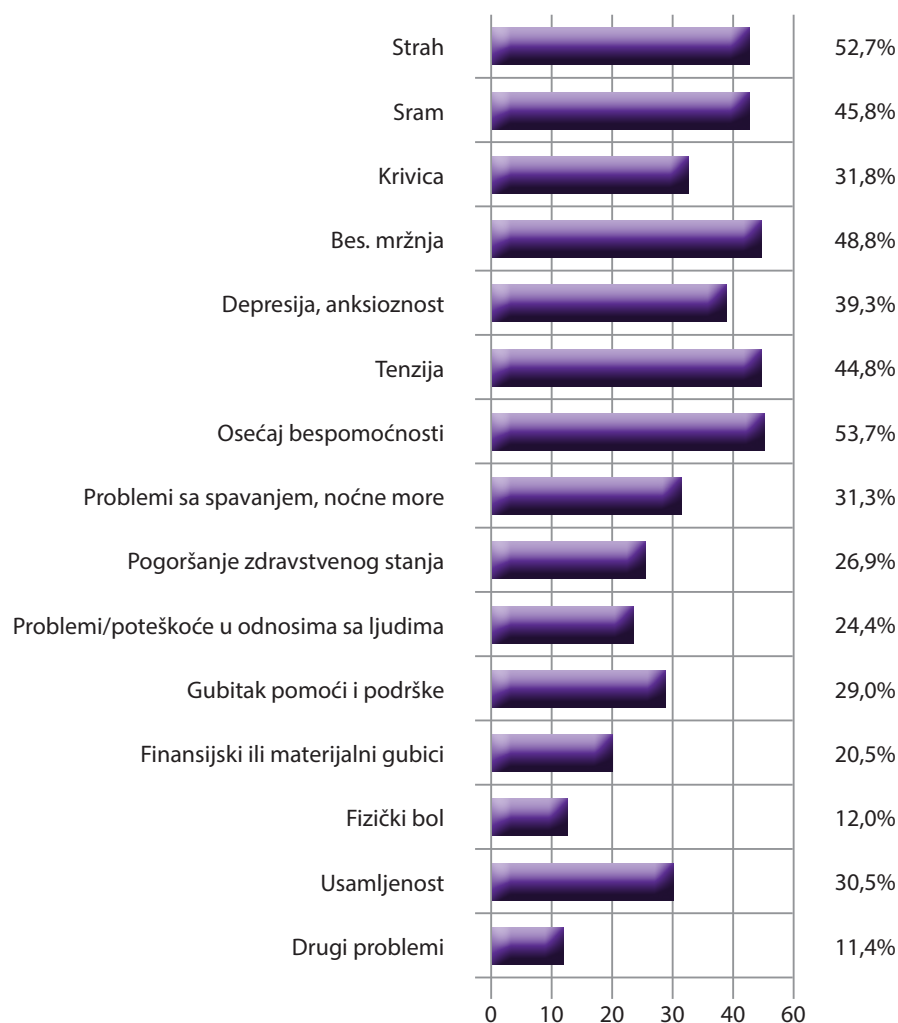
Posledice nasilja

Zastupljenost posledica nasilja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više prikazana je u Tabeli 27. i Grafikonu 15. Na ovo pitanje su odgovarale ispitanice koje su doživele nasilje (privatno, javno ili kao svedoci). Ispitanice su najčešće prijavile osećaj bespomoćnosti (53,7%), straha (52,7%), zatim besa i mržnje (48,8%), srama (45,8%) i tenzije (44,8%). Detaljni prikaz posledica nasilja dat je u Tabeli 27.

Tabela 27. Zastupljenost posledica nasilja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

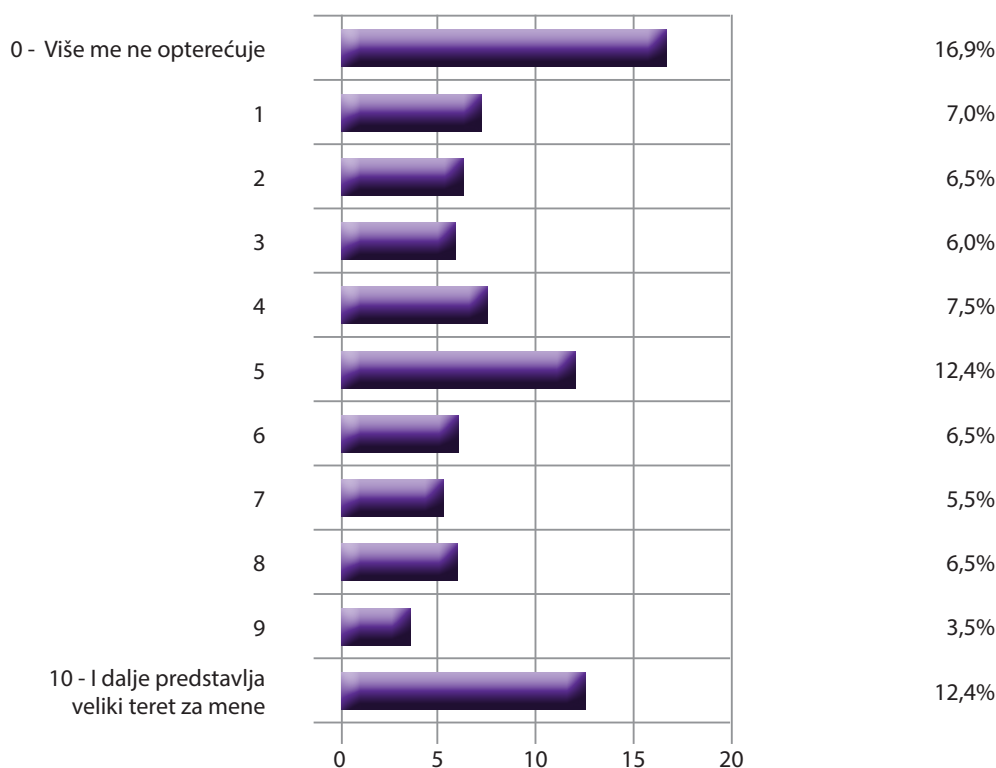
Pitanje, n (%)	Da	Ne	Ne želim da odgovorim, ne znam
Da li ste osetili?			
Strah	106 (52,7)	81 (40,3)	14 (7,0)
Sram	92 (45,8)	94 (46,8)	15 (7,5)
Krivicu, osećaj da ste Vi odgovorni za ono što Vam se desilo	64 (31,8)	124 (61,7)	13 (6,5)
Bes, mržnju	98 (48,8)	90 (44,8)	13 (6,5)
Depresiju, anksioznost	79 (39,3)	108 (53,7)	14 (7,0)
Tenziju	90 (44,8)	97 (48,3)	14 (7,0)
Osećaj bespomoćnosti	108 (53,7)	79 (39,3)	14 (7,0)
Problemi sa spavanjem, noćne more	63 (31,3)	123 (61,2)	15 (7,5)
Pogoršanje zdravstvenog stanja	54 (26,9)	131 (65,2)	16 (8,0)
Problemi/poteškoće u odnosima sa drugom ljudima	49 (24,4)	136 (67,7)	16 (8,0)
Gubitak pomoći i podrške	58 (29,0)	127 (63,5)	15 (7,5)
Finasijske ili materijalne gubitke	41 (20,5)	144 (72,0)	15 (7,5)
Fizički bol	24 (12,0)	161 (80,5)	15 (7,5)
Usamljenost	61 (30,5)	125 (62,5)	14 (7,0)
Druge probleme (koji nisu ovde nabrojani)	23 (11,4)	159 (79,1)	19 (9,5)

Grafikon 15. Zastupljenost posledica nasilja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Samoprocena stanja uma u vezi sa doživljenim nasiljem prikazana je na Grafikonu 16. Doživljenim nasiljem nije opterećeno 16,9% ispitanica, dok za 12,4% ispitanica doživljeno nasilje i dalje predstavlja veliki teret. Medijana samoprocene stanja uma u vezi sa doživljenim nasiljem na skali od 0-10 iznosi 5.

Grafikon 16. Samoprocena stanja uma u vezi sa doživljenim nasiljem

Potrebna podrška i pomoć

Jedna petina (24,4%) ispitanica je prijavila doživljeno nasilje nekoj instituciji ili organizaciji ili je razgovarala sa nekim o tome (Tabela 28).

Tabela 28. Zastupljenost prijave ili razgovora o doživljenom nasilju

Da li ste prijavili šta se dogodilo nekoj instituciji ili organizaciji ili ste bar razgovarali sa nekim o tome?	n (%)
Da	49 (24,4)
Ne	127 (63,2)
Ne znam, ne želim da odgovorim	25 (12,4)

Razlozi neprijavljivanja nasilja dati su detaljno u Tabeli 29. Najčešći razlog (48,0%) bio je stav da niko neće moći nešto da uradi u vezi sa situacijom, zatim želja da se niko ne

meša (40,2%), i želja da se ne naruši ugled porodice (35,4%). Detaljni prikaz razloga neprijavljivanja nasilja dat je u Tabeli 29.

Tabela 29. Razlozi neprijavljivanja nasilja u studijskoj populaciji žena starih 65 godina i više

Koji su bili vaši razlozi da nikome niste rekli ili prijavili incident? n(%)	Da	Ne	Ne želim da odogovorim, ne znam
Mislila sam da mi niko neće verovati	43 (33,9)	72 (56,7)	12 (9,4)
Nisam mislila da će neko moći nešto da uradi u vezi sa situacijom	61 (48,0)	62 (48,8)	4 (3,1)
Mislila sam da je incident previše banalan	44 (34,6)	74 (58,3)	9 (7,1)
Osećala sam stid ili krivicu	40 (31,5)	81 (63,8)	6 (4,7)
Plašila sam se osвете	41 (32,3)	78 (61,4)	8 (6,3)
Nisam želela da se neko meša	51 (40,2)	69 (54,3)	7 (5,5)
Nisam želela da počinitelac ode u zatvor ili na neki drugi način bude kažnjen	25 (19,7)	94 (74,0)	8 (6,3)
Nisam želela da se naruši ugled porodice	45 (35,4)	73 (57,5)	9 (7,1)
Nisam želela da povredim nikoga od mojih bližnjih	43 (33,9)	75 (59,1)	9 (7,1)
Bila sam zavisna od njegove/njene pomoći, nisam mogala drugačije da se nosim sa tim	34 (26,8)	84 (66,1)	9 (7,1)
Drugi razlozi, koji ovde nisu navedeni	14 (11,0)	106 (83,5)	7 (5,5)

Zastupljenost osobe sa kojom je razgovarano o doživljenom nasilju, organizacija ili institucija koje su kontaktirane od strane ispitanica koje su doživele nasilje data je detaljno u Tabeli 30. Najčešće je to bio član porodice (55,1%), zatim prijateljica/prijatelj (40,8%) i partner (38,8%). Sa radnikom na liniji za pomoć ili psihoterapeutom razgovaralo je 12,2% žena koje su doživele nasilje (Tabela 30).

Tabela 30. Zastupljenost osobe sa kojom je razgovarano o doživljenom nasilju, organizacija ili institucija koje su kontaktirane od strane ispitanica koje su doživele nasilje

Sa kim ste razgovarali o ovome, ili koju organizaciju ili instituciju ste kontaktirali?	n (%)
Sa partnerom	19 (38,8)
Sa članom porodice	27 (55,1)
Sa prijateljicom/prijateljem	20 (40,8)
Sa radnikom na liniji za pomoć ili psihoterapeutom	6 (12,2)
Sa sveštenikom	6 (12,2)
Sa medicinskim osobljem (npr. lekar, medicinska sestra)	2 (4,1)
Sa negovateljem, socijalnim radnikom itd.	3 (6,1)
Sa advokatom	5 (10,2)
Prijavila sam policiji	3 (6,1)
Razgovarala sam sa nekim drugim o tome	6 (12,2)

Stav o korisnosti prijave/razgovora o doživljenom nasilju prikazan je u Tabeli 31. Velika većina (73,5%) ispitanica koja je prijavila doživljeno nasilje nekoj instituciji ili organizaciji ili je razgovarala sa nekim o tome, smatra da im je razgovor pomogao (Tabela 31).

Tabela 31. Stav o korisnosti prijave / razgovora o nasilju u populaciji žena starih 65 godina i više koje su doživele nasilje

Kada ste govorili o incidentu ili ga prijavili, koliko vam je to pomoglo?	n (%)
Mnogo je pomoglo	24 (49,0)
Pre je pomoglo	12 (24,5)
Malo je pomoglo i malo je pogoršalo situaciju	11 (22,4)
To je pre pogoršalo situaciju	2 (4,1)

Stav žena starih 65 godina i više o prihvatljivosti razgovora sa počiniocem nasilja u bezbednom okruženju uz podršku iskusnog stručnjaka prikazan je u Tabeli 32. Na ovo pitanje su odgovarale sve ispitanice u studijskoj populaciji. 39,6% ispitanica smatra da je razgovor sa počiniocem u bezbednom okruženju prihvatljiva mogućnost.

Tabela 32. Stav žena starih 65 godina i više o prihvatljivosti razgovora sa počiniocem nasilja

Ako bi postojala mogućnost da žrtve ovih situacija u zaista bezbednom okruženju razgovaraju sa počiniocem, postavite bilo koja pitanja koja imaju, uz podršku iskusnog stručnjaka, da li biste smatrali da je to prihvatljiva prilika?	n (%)
Da	203 (39,6)
Ne	165 (32,2)
Ne znam, ne želim da odgovorim	145 (28,3)

Stav žena starih 65 godina i više o poželjnom prisustvu određenih osoba takvom sastanku prikazan je u Tabeli 33. Više od polovine ispitanica (56,7%) smatra da bi porodica trebala da prisustvuje takvom sastanku, zatim socijalni radnik, odnosno psiholog (38,4%) i advokat (25,1%). Detaljni prikaz osoba čije je prisustvo poželjno na sastanku dat je u Tabeli 33.

Tabela 33. Stav žena starih 65 godina i više o poželjnom prisustvu određenih osoba na sastanku sa počiniocem nasilja

Ko bi trebalo da prisustvuje takvom sastanku?	n (%)
Porodica	115 (56,7)
Nekog od mojih prijatelja ili osoba koje su mi bliske	35 (17,2)
Socijalni radnik, psiholog	78 (38,4)
Advokat	51 (25,1)
Komšije	4 (2,0)
Ako se sastanak odvija u instituciji, u tom slučaju neko od predstavnika te institucije	33 (16,3)
Druge osobe koje su imale isto ili slično iskustvo	18 (8,9)
Bliski prijatelji ili neko od članova porodice počinioca nasilja	10 (4,9)
Ne bih pozvao/la nikoga (tj. samo sastanak između mene i počinioca uz podršku jednog profesionalnog posrednika)	8 (3,9)

Zastupljenost razloga žena starih 65 godina i više za stav da ne bi prisustvovala sastanku sa počiniocem nasilja prikazan je u Tabeli 34. Jedna trećina ispitanica (32,1%) je stava da stvari mogu da se još više pogoršaju. Sledeći razlog je osećaj sramote (23,6%), kao i mišljenje da ne vide kako bi takav sastanak mogao da pomogne (21,2%). Da bi bilo previše bolno, i da ne bi ni želela da razmišlja o tome smatra 21,2% ispitanica. Devet ispitanica je izjavilo da ne želi da oprostí (5,5%) (Tabela 34).

Tabela 34. Zastupljenost razloga žena starih 65 godina i više za stav da ne bi prisustvovala sastanku sa počiniocem nasilja

Da li je neki od sledećih razloga razlog zbog kojeg ne biste želeli da prisustvujete takvom sastanku?	n (%)
Bilo bi me sramota	39 (23,6)
Plašila bih se da stvari mogu da se još više pogoršaju	53 (32,1)
Ne vidim kako bi takav sastanak mogao da pomogne	35 (21,2)
Postoji mogućnost da bi u trenutku sastanka incident već zastareo	17 (10,3)
Ne želim da oprostim	9 (5,5)
Bilo bi previše bolno, ne bih ni želela da razmišljam o tome	35 (21,2)
Drugi razlog koji nije ovde navede	11 (6,7)

Zastupljenost odgovara žena starih 65 godina i više na pitanje zašto se situacije u vezi sa nasiljem dešavaju prikazan je u Tabeli 35. Trećina ispitanica (33,7%) je stava da živimo u teškim vremenima, 17,5% ispitanica misli da su neki ljudi jednostavno zli, dok 12,3% smatra da su neki ljudi loše vaspitani. Detaljan prikaz odgovara žena starih 65 godina i više na pitanje zašto se situacije u vezi sa nasiljem dešavaju dat je u Tabeli 35.

Tabela 35. Zastupljenost odgovara žena starih 65 godina i više na pitanje zašto se situacije u vezi sa nasiljem dešavaju

Možete li pokušati da pogodite zašto se situacije o kojima smo razgovarale u upitniku dešavaju?	n (%)
Neki ljudi su jednostavno zli.	63 (17,5)
Mi živimo u teškim vremenima.	121 (33,7)
Stariji ljudi ponekad sami izazovu to.	17 (4,7)
Ponekad nije ni krivica počilaca, jednostavno se desi.	24 (6,7)
Niko se više ne brine o starijim ljudima.	27 (7,5)
Neki ljudi su loše vaspitani.	44 (12,3)
To su ljudi koji imaju svoje probleme (droga, loše zdravlje, preopterećenost, dugovi).	32 (8,9)
Stariji ljudi su već krhki i laki mete.	18 (5,0)

Većina ispitanica starih 65 godina i više (81,5%) je izjavila da nikada nije svesno povredila stariju osobu, dok je 13,0% izjavilo da jeste; 5,4% nije želelo da odgovori (Tabela 36).

Tabela 36. *Zastupljenost povređivanja druge starije osobe*

Koji od odgovora možda opisuju vašu situaciju?	n (%)
Nikada nisam svesno povredila stariju osobu (ovde se ne odnosi na obične svađe).	300 (81,5)
Nažalost, povredila sam stariju osobu pre.	48 (13,0)
Ne želim da odgovaram.	20 (5,4)

Sociodemografske karakteristike, nasilje i ishodi u populaciji žena starih 65 godina i više

U populaciji žena starih 65 godina i više, pronađena je statistički značajna razlika u obrazovanju ($p < 0,001$), samoprocenjenom zdravstvenom statusu ($p < 0,001$), samoprocenjenom materijalnom statusu ($p < 0,001$) i mestu stanovanja ($p = 0,002$) između žrtava nasilja i žena koje nisu doživele nasilje. Žene žrtve nasilja stare 65 godina i više su češće nižeg nivoa obrazovanja, iz ruralnog okruženja, lošijeg zdravstvenog i materijalnog stanja (Tabela 37).

Tabela 37. Socio-demografske karakteristike i nasilje u populaciji žena starih 65 godina i više

Karakteristike	Nasilje		p
	Ne n=312	Da n=201	
Starost , aritmetička sredina $\pm$ sd	73,0 $\pm$ 5,6	73,0 $\pm$ 6,0	0,897
Nivo obrazovanja , n (%)			<0,001
Osnovna škola	69 (46,6)	79 (53,4)	
Srednja/Viša/Visoka	243 (66,6)	122 (33,4)	
Članovi domaćinstva , n (%)			0,524
Živi sama	79 (58.5)	56 (41.5)	
Živi sa nekim	233 (61.6)	145 (38.4)	
Samoprocena zdravstvenog statusa , n (%)			<0,001
Loše	38 (42.7)	51 (57.3)	
Ni dobro ni loše/Dobro	274 (64.6)	150 (35.4)	
Samoprocena materijalnog statusa , n (%)			<0,001
Prilično teško/ Teško	168 (52,8)	150 (47,2)	
Lako/Prilično lako	116 (73,0)	43 (27,0)	
Mesto stanovanja , n (%)			0,002
Urbano nasilje	235 (65,3)	125 (34,7)	
Ruralno nasilje	77 (50,3)	76 (49,7)	

Žene stare 65 godina i više koje su bile žrtve nasilja statistički značajno češće osećaju da je ono što im se dešava van njihove kontrole ($p < 0.001$) (Tabela 38).

Tabela 38. Nasilje i osećaj gubitka kontrole u populaciji žena starih 65 godina i više

Nasilje, n (%)	Osećaj gubitka kontrole		p
	Retko/Nikad	Često/Ponekad	
Ne	114 (36,5)	198 (63,5)	<0,001
Da	42 (20,9)	159 (79,1)	

Žene stare 65 godina i više koje su bile žrtve nasilja imaju statistički značajno više vrednosti na skali za procenu dobrobiti, koje ukazuju na lošije životno stanje ($p<0,001$) (Tabela 39). Takođe, žene stare 65 godina i više koje su bile žrtve nasilja imaju statistički značajno više vrednosti na skali za procenu usamljenosti, koje ukazuju na veći stepen usamljenosti ($p<0,001$) (Tabela 37).

Tabela 39. *Nasilje i samoprocena dobrobiti i usamljenosti u populaciji žena starih 65 godina i više*

	Nasilje		p
	Ne n=312	Da n=201	
Dobrobit			
aritmetička sredina $\pm$ sd	1,9 $\pm$ 0,6	2,1 $\pm$ 0,7	<0,001
medijana (25ti-75-ti percentil)	1,8 (1,3-2,3)	2,0 (1,5-2,6)	0,001
Usamljenost , medijana (25-75. percentil)	3 (2-6)	5 (3-8)	<0,001

11.2. Rezultati kvalitativnog istraživanja

Sprovedeno je kvalitativno istraživanje u periodu od januara do februara 2025. godine. Istraživanje je sprovedeno kroz 7 fokus grupa u kojima je učestvovalo 73 žene. U fokus grupama učestvovalo je 53 starije žene i 20 osoba koje rade ili vode brigu o starijim osobama (socijalni radnici, gerontodomačice i neformalni negovatelji). Učesnice fokus grupa bile su iz Beograda (opština Zvezdara i Vračar), Bogatića, Čačka, Babušnice i Bele Palanke, u svim grupama bilo je žena iz ruralnih i urbanih sredina, a u Beloj Palanci učesnice su bile starije Romkinje.

Prepoznavanje nasilja nad starijim ženama iskustva starijih žena

Učesnice fokus grupa sa jedne strane prepoznaju nasilje nad starijim ženama i smatraju da je nasilje nad ovom grupom žena prisutno u velikoj meri, ali sa druge strane patrijarhalni stavovi duboko ukorenjeni u našoj kulturi dovode do toga da se nasilje nad ženama normalizuje i da je "sramota pričati". Sagovornice su bile otvorene da podele veliki broj primera, one smatraju da postoji nekoliko grupa žena, one žene koje trpe nasilje tokom celog života

od strane svog partnera i ovim stavom potvrdile su podatke različitih kvalitativnih istraživanja (Band-Winterstein, 2015), a drugu grupu čine žene koje su postale žrtve u starijim godinama.

Starije žene po mišljenju učesnica mogu biti žrtve različitih tipova nasilja, ali su istakle i da se nasilje može desiti i u različitim okolnostima i situacijama. Može se desiti u porodici, ali nije retka situacija da se desi u domu za starije osobe ili u bolnici. Učesnice su navodile primere iz svog okruženja bilo da je žrtva starija žena iz njihove uže ili šire porodice ili neko iz okruženja, bile su otvorene da opišu i lične primere nasilja sa kojim su se suočavale. Učesnice fokus grupa smatraju da žene prave grešku misleći da će se njihov partner promeniti, u slučajevima kada je nasilnik partner, ali ako su nasilnici deca i unuci, u tom slučaju ta situacija se krije kao "najveći tabu".

„Kako da prijaviš svoje dete? Svoja krv se ne prijavljuje“.

Zloupotreba alkohola je u većini slučajeva okidač za nasilje i učesnice smatraju da bi trebalo da postoje mehanizmi da obavezna mera lečenja bude zaista "obavezna". Mali broj starijih žena zna procedure prijavljivanja, ali sa druge strane u većini slučajeva nisu sigurne da će ih sistem zaštititi, jer moraju da kucaju na "veliki broj vrata", "paukova mreža sistema" otežava prijavljivanje umesto da ulaze na jedna vrata i da kordinacija bude efikasna kako bi se zaštitila žrtva i kako bi joj se vratilo dostojanstvo.

Tipovi nasiljama nad starijim ženama

Starije žene najviše prepoznaju tri tipa nasilja: fizičko, psihičko i ekonomsko nasilje. Postoji širok spektar od suptilnih i neopipljivih manipulacija i ucena, koje često starije žene ne prepoznaju kao nasilje, do direktnog vređanja, omalovažavanja i ponižavanja na osnovu godina starosti i polne pripadnosti. Psihičko nasilje se teško prepoznaje, često je zanemareno kao oblik nasilja "ono izaziva suze ali i ostavlja rane na duši."

U većini situacija njihova reč se ne sluša, one su marginalizovane, dehumanizovane, bez prava glasa iako doprinose svojim porodicama pre svega kroz rad u kući.

"Ko te pita bilo šta baba, sedi tu i čuti, šta ti znaš, po ceo dan sediš kući i ništa ne radiš. A ja čistim, idem u nabavku, perem, spremam i na kraju dana moja "elita" dođe na gotovo, a ja sedim sa strane, niko me ništa ne pita, niko se i ne hvata da nešto pospremi za sobom."

Fizičko nasilje starije žene prepoznaju, ali su naučene da ćute, u većini slučajeva nasilnik je partner, a nasilje je starija žena trpela tokom celog života.

“Moj muž je znao da popije, ja sam često spavala u pantalonama, kako bih mogla da pobeegnem od njega ako dođe pijan. Sada kada više nije živ, samoća mi je teža, živim sama i danima nemam s kim ni jednu reč da prozborim.”

Tokom razgovora sa starijim ženama pokazalo se da kao i u većini slučajeva nasilja, veoma je teško napraviti podelu između različitih vidova nasilja jer se oni često javljaju udruženo. Ovo je naročito u slučaju ozbiljnog fizičkog nasilja, koje je gotovo uvek praćeno i finansijskim i emocionalnim nasiljem i ucenama od strane partnera. Moć i kontrola od strane zlostavljača i strah od zlostavljača dovodi do toga da žene razvijaju različite tehnike kako da prežive dan, da ih nasilnik ne povredi, tehnike “preživljavanja” uopšte.

“Dođe pijan, počne da se dere, lomi po kući, ja ćutim i sedim u ćošku nevidljiva, nema me, onda ga prođe to ludilo. Koliko sam puta dobila šamar, ćušku, dok nisam naučila kako da preživim. Trebale su mi godine, a ko da me nauči, ko da mi pomogne, drugo vreme bilo. Ja sam samo želela da sačuvam živu glavu.”

Učesnice fokus grupa govorile su i o finansijskom nasilju od strane partnera ili dece, koje uglavnom podrazumeva „otimanje” penzije za alkohol, drogu ili kocku.

“Kod mene je često dolazila komšinica od 80 godina, koja je živela sama, međutim kada dođe dan za isplatu penzije ona više nije sama, uvek je tu njen sin. Sin narkoman, agresivan uzme celu penziju, ona nema šta da jede. Dođe kod mene ja joj dam da jede, dam nešto malo para. Probala je ona i da sakrije novac, kada sakrije deo novaca, on poruši sve, napravi lom i nađe ostavi je bez ičega i još je besniji jer je sakrila novac od njega i onda kada nađe novac uvek završava rečenicom “crkni već jednom.”

Zanemarivanje starijih osoba nije problem koji se javlja samo u ruralnim sredinama, već je prisutno i u urbanim sredinama, gde je jednako rasprostranjeno. Razlika je samo u tome što se zanemarivanje kao oblik nasilja prepoznaje u gradskim sredinama, dok u ruralnim sredinama to se ne prepoznaje kao oblik nasilja, tek kada se učesnicama objasni o čemu se radi one ga prepoznaju. Učesnice u fokus grupama svedočile su o brojnim situacijama

u kojima mlađi članovi porodice ne brinu o svojim roditeljima. Iako su starije žene često svesne tih problema, one imaju razumevanja i ne žele da sistem interveniše iz straha da ne bi naškodile svojoj deci i unucima.

“Ima toga svuda zaborave deca na svoje stare roditelje, zaborave komšije, zaborave svi. Sedim sama u svoja četiri zida i šta ću čekam da umrem.”

Seksualno nasilje je za starije žene tabu tema i o tome ne žele da pričaju, smatraju da “verovatno” postoji, ali da žene o tome ne pričaju.

“Seksualno nasilje nad starijim ženama, sramota je da o tome pričaš i kada si mlada, čak iako o tome nešto znaš, mi smo mala sredina i uostalom niko nam ne bi verovao, pa ja sam matora baba.”

Diskriminacija i nasilje u institucijama

Starije žene ističu da ne treba zaboraviti nasilje nad starijim ženama u institucijama, kao i u institucijama za smeštaj (Domovima za starije i bolnicama), smatraju da je tu prisutno fizičko i psihičko zlostavljanje kao i zanemarivanje. Ovo nasilje se vrlo retko prijavljuje, jer po njima nema kome da se prijavi.

“Moja komšinica je živela bez vode i struje, stavili su je mesec dana u dom i ona se vratila u neuslovnu kuću, jer se nisu dobro ophodili prema njoj. Vikali su na korisnike, gasili svetlo u 8 sati uveče, a nekim korisnicima se pelene menjaju jednom dnevno. Ona je jednostavno pobešla odatle.”

Takođe je tokom razgovora istaknuto je da je zanemarivanje posebno vidljivo u institucijama.

“Moja komšinica je uvek vodila računa o sebi bila je gospođa, otkako je otišla u dom stalno sedi u istoj odeći, više se ne farba i teško podnosi svoj “novi izgled.” Mislim da treba da se vodi računa i o tim potrebama, ne da nam godine budu opravdanje za neuredan izgled.”

U fokus grupama, učesnice su istakle nekoliko ključnih problema u vezi sa zbrinjavanjem starijih žena, koji se mogu smatrati oblicima nasilja. Jedan od najvažnijih problema koji

je naglašen je uskraćivanje usluga ili pružanje usluga koje nisu prilagođene potrebama starijih žena. Ovo se ogleda u nedovoljnom broju i kvalitetu usluga koje se nude, kao i u neuvažavanju specifičnih potreba i stanja starijih žena. Posebno je to očigledno u ruralnim područjima, gde žene iz tih sredina ukazuju na značajno manju dostupnost zdravstvene zaštite u odnosu na urbane sredine. Ove žene često ističu da se suočavaju sa ozbiljnim poteškoćama u pristupu osnovnoj zdravstvenoj zaštiti, što dodatno pogoršava njihovu situaciju i stavlja ih u nepovoljan položaj u odnosu na starije žene koje žive u gradu.

Zanemarivanje i uskraćivanje osnovnih usluga, poput redovnih medicinskih pregleda ili pomoći u kući, postaju ozbiljan oblik nasilja, jer direktno utiču na zdravlje i blagostanje starijih osoba. Pored toga, postoji i nerazumevanje ili nedostatak saosećanja prema njihovim potrebama, što je često rezultat sistemskih i kadrovskih nedostataka u socijalnoj zaštiti. U ruralnim područjima, gde su resursi još ograničeniji, starije žene su posebno izložene ovom problemu, jer su uslovi života i podrške daleko od optimalnih.

Takođe, učesnice su podelile svoja saznanja o različitim oblicima nasilja koji se javljaju u ustanovama socijalne zaštite, posebno prema ženama sa invaliditetom, koje predstavljaju jednu od najranjivijih grupa. Nasilje u ovim ustanovama može imati brojne oblike, od fizičkog zlostavljanja do zanemarivanja osnovnih ljudskih potreba, a žene sa invaliditetom su često dodatno marginalizovane.

“Starije žene sa invaliditetom, njih nasilje mnogo više pogađa, one su često egzistencijalno vezane za svoje nasilnike i često nemaju kud.”

Ovaj problem ukazuje na ozbiljan nedostatak adekvatnog nadzora i kontrole u institucijama koje brinu o starijima, te je neophodno hitno uvođenje boljih mehanizama za praćenje i nadzor rada zaposlenih u ovim ustanovama. Profesionalci koji se bave brigom o starijim osobama moraju biti obučeni da prepoznaju oblike nasilja i da deluju u najboljem interesu zaštite korisnika.

Uz ove mere, važno je i poboljšati uslove rada za negovatelje i druge stručnjake koji se svakodnevno brinu o starijima. Ovi radnici često rade u teškim i neadekvatnim uslovima, bez odgovarajuće podrške i obuka, što može doprineti tome da ne pružaju adekvatnu brigu starijim osobama. Povećanje plata, poboljšanje radnih uslova i obezbeđivanje obuka mogu pomoći u smanjenju stresa i profesionalnog sagorevanja, što će, zauzvrat, uticati na kvalitet usluga.

“Ja sam radila u Austriji kao negovateljica, ja imam dobru penziju i mogu da volontiram, a moja koleginica koja je ovde radila mora da nastavi da radi kako bi preživela, jer od penzije ne može da živi. I da se razumemo radile smo isti posao, ja gospođa, a ona na ivici egzistencije.”

“Starije Romkinje i kada prijave nasilje njima se ne veruje. To je moj utisak, neću nikog sada da okrivljujem, ali sam to doživela.”

Promene društvenih trendova i njihov uticaj na učestalost i tipove izloženosti nasilju

Učesnice fokus grupa, ističu da je došlo do značajnih promena u načinu vaspitanja dece, posebno u smislu prekomerne “popustljivosti” roditelja. Prema njihovom mišljenju, roditelji se danas ne bave dovoljno svojom decom, zato što se brže živi, treba zaraditi novac za život što dovodi do propusta u njihovom vaspitanju. Ove propuste, kako kažu, možemo primetiti još od detinjstva, a naročito se uočavaju indiferentnost i nereagovanje roditelja na ponašanje njihove dece. Učesnice smatraju da mladi ljudi danas postaju sebični, egoistični, introvertni i samofokusirani, smatraju da im sve pripada, misle da sve može preko noći. Smatraju da ih niko ne vaspitava na pravi način, niti u porodici, niti u školi, što se kasnije odražava na njihovo ponašanje.

“Baba je dosadna, lupa gluposti, ne mogu da je slušam”.

Zabrinjavajuće je to što se o nasilju prema starijim ženama nedovoljno govori u društvu, a verbalna osuda ovog ponašanja gotovo da izostaje. Nasilja prema starijim ženama, koje je često shvaćeno kao “dobro čuvana porodična tajna” i same žrtve nasilja nerado govore o svom iskustvu, jer žele da sačuvaju svoj ponos i dostojanstvo u očima drugih.

“Krijem, šta ću, ako kažem ima da mi se podsmevaju komšije, rođaci, ma ima odmah svi da znaju, celo mesto ima da zna kako živim.”

Ovaj stav, prema mišljenju učesnica, ukazuje na duboko ukorenjenu društvenu stigmju prema žrtvama nasilja, koje se često osećaju izolovano i osramoćeno zbog svog iskustva.

Društvene norme i stavovi koji se odnose na nasilje prema starijim ženama odražavaju se u široj društvenoj dinamici, gde je nasilje često zanemareno, a žrtve prepoznaju da nisu podržane ni od strane porodice, ni od šire društvene zajednice. Ovi stavovi i norme

postavljaju barijere kada je u pitanju prepoznavanje nasilja i pružanje pomoći žrtvama, čime se ponavlja situacija u kojoj su starije žene, posebno one koje žive u ruralnim sredinama ili sa invaliditetom, prepuštene same sebi.

Takođe, učesnice su se složile da je važno promeniti društvenu svest i podstaći javnu diskusiju o nasilju prema starijim osobama, kako bi se obezbedila adekvatna zaštita i podrška za ove ranjive grupe. Stvaranje sistema u kojem bi nasilje prema starijim ženama bilo prepoznato kao ozbiljan problem i gde bi žrtve imale mogućnost da se otvore i potraže pomoć, ključno je za sprečavanje daljih zloupotreba.

Starije žene ističu postojanje tipičnih obrazaca ponašanja i uloga koje su postojale "u njihovo vreme" i koje su u međuvremenu postale i njihove norme ponašanja. Te norme uključuju odnos prema suprug, porodici, deci, kao i odnos prema razvodu, što je sa druge strane povezano sa odnosom prema sopstvenom životu i dobrobiti.

"Mi smo učene da muž mora da se sluša, on je taj koji donosi odluke, ako te nekada i udari čuti i trpi, to je normalno, trpela ja, trpela moja majka, trpela je i moja sestra. Ti si tu da slušaš, da čuvaš decu i vodiš računa o domaćinstvu. Današnje žene nisu takve, za njih je lakše da se razvedu, za nas to nije bila mogućnost."

"Moja majka je trpela nasilje ceo život, ja sam trpela nasilje. Moja ćerka se udala za kockara, on prokocka i platu i dečiji dodatak, pa i socijalnu pomoć ali posle nekoliko godina braka ja sam je podržala da se razvede da se vrati kod mene sa decom. Život sa kockarom, alkoholičarem i nasilnikom nije život, to je robija."

Ove društvene norme su donekle relativizovane od strane pojedinih učesnica, koje smatraju da na odnos prema nasilju može uticati i vaspitanje i u kakvoj porodici je žena živela, ali i osobine ličnosti same žene.

"Neke žene prekidaju odnos odmah posle prvog šamara, druge naivno veruju da će se on promeniti, da je više nikad neće udariti. I onda napuni 70 godina, i šta onda, sada šamar dolazi od njenog deteta, pa zar je to život."

Zašto starije žene ne prijavljuju nasilje i njihovo poznavanje procedura prijavljivanja

U okviru fokus grupa učesnice bez obzira na godine starosti, etničku pripadnost ili invaliditet potvrđuju ranija istraživanja o razlozima zašto ne prijavljuju nasilje koje doživljavaju. Jedan od čestih razloga zašto nasilje ne prijavljuju je sramota i stid koji sa druge strane nisu retka pojava ni kada su mlađe žene u pitanju. Ova osećanja su posebno "kamen spoticanja" odnosno prepreka u malim i ruralnim sredinama.

"Sramota da "dušebrižnici" saznaju kako ona živi, pa da je gledaju kao jadnicu. Da komšije kažu jedna ona, prvo muž, pa sada sin. To je gore od zlostavljanja."

Učesnice ističu kao razlog neprijavljivanja strah koji može da bude toliko veliki da se žene osećaju uplašeno za svoj život i zdravlje kao i strah da ih ništa neće zaštititi od besa nasilnika ukoliko prijave nasilje. Neke od učesnica su istakle da je strah drugačiji kada si mlada i potpuno drugačiji kada ostariš. Kao mlade više su se plašile za dobrobit i život svoje dece, a u ovim godinama više je prisutan strah za sopstveni život.

"Kako sam mogla da ga prijavim, kako da odem kada je stalno pretio, da će ubiti mene i decu. Ja se za sebe nisam tada plašila, ne mogu da dozvolim da mi ubije decu."

"Vidiš ja sam zbog tog alkoholičara ostala na jednom detetu, dosta je i ta briga bila. Nije on nju dirao, ali opet ti se plašiš i živiš kao miš i tako ceo život. A gde da odem, kod roditelja. Pa roditelji su mi govorili sama si ga birala, pa sada ćuti i trpi."

To trpljenje starije žene zovu "balkanski sindrom", po njima je to stvar kulture i mentaliteta. Takođe imaju osećanje krivice koje im nasilnik nameće da su same krive i da su same izazvale takvo ponašanje.

"Moja komšinica mi se žali da njen sin često ima običaj da kaže, pa sama si kriva nauči da držiš jezik za zubima, nauči već jednom da ćutiš babetino jedna."

Starije žene misle da ako prijave nasilje da neće biti nikog da ih zaštiti, smatraju da sistem nije dovoljno efikasan i da su one nevidljiva grupa žena o kojima se ne razmišlja i da usluge nisu prilagođene potrebama starijih žena. Takođe postoji razlika među ženama o informisanosti o postojećim procedurama i merama zaštite. Starije žene iz ruralnih sredina vide samo policiju kao adresu za prijavu, dok su žene pre svega iz Beograda svesne procedura i protokola prijave.

“Pa koga da pozovem, policiju, koga ću drugo, a kada bi došli celo mesto bi već znalo da je policija dolazila.”

“Pričaju o sigurnim kućama, ali da li je to za nas, kako ću pod stare dane da bežim iz moje kuće.”

Većina starijih žena smatra da je potrebno razviti usluge psihosocijalne podrške ili da se organizuje neka vrsta okupljanja poput ove sa fokus grupama gde bi mogle u sigurnom okruženju slobodno da razgovaraju o nasilju i da nauče kako da reaguju.

Takođe potrebna je veća koordinacija između različitih sistema i različitih profesionalaca, potrebno je da budu svesni da nasilje nad starijim ženama može biti slično ili isto kao i nasilje nad mlađim ženama, ali takođe da postoje i neke razlike koje treba uzimati u obzir prilikom kreiranja preventivnih mera.

11.3. Glavni nalazi o učestalosti nasilja nad starijim ženama

1. Učestalost nasilja nad ženama 65+ (privatno, javno i/ili kao svedoci) (39,2%)

2. Učestalost različitih vrsta nasilja:

➤ **Zanemarivanje** (24,2%):

- 21,8% ispitanica iskusiło je zanemarivanje jednom, dok je 65,5% prijavilo ponovljeno zanemarivanje (Tabela 12).
- **Počinioci:** Partneri/supružnici (50,9%), sinovi (20%) i susedi (20%) (Tabela 13).

➤ **Finansijsko nasilje** (13,1%):

- 9,0% ispitanica prijavilo je ograničenje u donošenju finansijskih odluka, dok je 8,6% iskusiło neovlašćenu kontrolu nad imovinom (Tabela 14).
- **Počinioci:** Pretežno partneri/supružnici (38,8%) i sinovi (26,9%) (Tabela 15).

➤ **Emocionalno/psihološko nasilje** (16,2%):

- 12,3% ispitanica doživelo je omalovažavanje ili ignorisanje, dok je 11,1% bilo izloženo verbalnom zlostavljanju (Tabela 16).
- **Počinioci:** Partneri/supružnici (23,3%) i poznanici (14,0%) (Tabela 19).

➤ **Fizičko nasilje** (4,5%):

- 3,7% ispitanica prijavilo je fizičke napade (npr. udaranje, šutiranje) (Tabela 17).
- **Počinioci:** Partneri/supružnici (23,3%) i drugi poznanici (Tabela 19).

➤ **Seksualno nasilje** (1,4%):

- 1,2% ispitanica doživelo je seksualni nagoveštaj zbog kojeg se osećala neprijatno (Tabela 18).
- **Počinioci:** Partneri/supružnici (23,3%) (Tabela 19).

➤ **Kršenje ličnih prava** (12,9%)

- 10,7% ispitanica prijavile su blisku osobu koja ih je sprečavala u donošenju odluka o poslovima i ličnim stvarima ili čak o malim stvarima i dnevnim rutinama koje su im važne (Tabela 20).
- **Počinioci:** Partneri/supružnici (45,5%) (Tabela 21).

3. Nasilje van kuće (19,9%):

- 17,3% ispitanica suočilo se sa kršenjem prava (npr. u javnim prostorima ili institucijama), dok je 11,3% prijavilo emocionalno i psihičko zlostavljanje (Tabela 23).

4. Svedočenje nasilju (23,6%)

- 43,8% svedočilo je nasilju na javnom mestu (kao što su ulica ili park), dok je 38,0% svedočilo nasilju u ustanovama kao što su bolnice ili ustanove za starije osobe (Tabela 25).
- 67,8% svedočilo je emocionalnom i psihičkom zlostavljanju (Tabela 26).

5. Socio-demografski faktori rizika (Tabela 37):

Češće žrtve nasilja su bile žene stare 65+ koje su:

- Živele u ruralnim područjima (49,7% u ruralnim naseljima naspram 34,7% u urbanim).
- Imale niži nivo obrazovanja (53,4% sa osnovnim obrazovanjem naspram 33,4% sa višim obrazovanjem).
- Prijavile lošije zdravstveno stanje (57,3% sa „lošim“ zdravljem naspram 35,4% sa boljim zdravljem).
- Suočavale se sa materijalnim teškoćama (47,2% sa finansijskim problemima naspram 27,0% u stabilnim uslovima).

6. Neprijavljivanje i prepreke:

- Samo 24,4% ispitanica prijavilo je ili je razgovaralo sa nekim o doživljenom nasilju (Tabela 28).
- **Glavni razlozi neprijavljivanja:** Strah od odmazde (32,3%), osećaj stida (31,5%) i uverenje da se ništa neće promeniti (48%) (Tabela 29).

7. Posledice nasilja:

- **Žrtve su prijavile povećan osećaj bespomoćnosti (53,7%), straha (52,7%) i usamljenosti (30,5%) (Tabela 27).**
- **Žrtve su prijavile povećan osećaj gubitka kontrole (79,1%) naspram žena koje nisu doživele nasilje (63,5%) (Tabela 38).**
- **Žrtve su prijavile** više vrednosti na skali za procenu dobrobiti, koje ukazuju na lošije životno stanje (2,0) naspram žena koje nisu doživele nasilje (1,8) (Tabela 39).
- **Žrtve su prijavile veći stepen usamljenosti (5) naspram žena koje nisu doživele nasilje (3) (Tabela 39)**

12. Zaključci

Podaci dobijeni u ovom istraživanju potvrđuju prisustvo nasilja nad starijim ženama u društvu, i daju osnovu za kreiranje smernice za unapređenje aktivnosti zaštite i prevencije nasilja nad vulnerabilnim slojevima društva.

Ova studija ističe duboku sistemsku ranjivost starijih žena u Srbiji, gde su partneri i članovi porodice najčešći počinioци nasilja. Finansijska eksploatacija, zanemarivanje i emocionalno zlostavljanje česta su pojava, a faktori poput života u ruralnim područjima, nižeg nivoa obrazovanja i ekonomske nestabilnosti dodatno povećavaju rizik za ovu populaciju. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za specifičnim intervencijama koje bi obuhvatile podršku žrtvama nasilja, kao i odgovornost počinilaca, dok bi podizanje svesti o ovom problemu pomoglo u smanjenju stigmatisanja i straha od prijavljivanja nasilja.

Takođe podatke iz ovog istraživanja o nasilju nad starijim ženama u Srbiji moguće je uporediti sa globalnim podacima, jer su mnogi od faktora koji dovode do nasilja nad starijim ženama univerzalni. Globalna istraživanja pokazuju da je nasilje nad starijim ženama, u svim njegovim oblicima (fizičko, emocionalno, seksualno, finansijsko), široko rasprostranjeno širom sveta, a slični faktori rizika kao što su ekonomska zavisnost, loše zdravlje i socijalna izolacija često se navode u različitim kontekstima. Prema globalnim podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO, 2024), oko 1 od 6 starijih žena širom sveta doživljava neki oblik zlostavljanja, a nasilje se najčešće vrši od strane partnera ili članova porodice, što je u skladu sa nalazima istraživanja u Srbiji. Takođe, navodi se da je nasilje nad starijim ženama često povezano sa stigmom, što otežava prijavljivanje i traženje

pomoći. Sličan obrazac postoji i u Srbiji, gde strah od neprijavlivanja nasilja i nedostatak društvene podrške povećavaju ranjivost starijih žena.

Nasilje nad starijim ženama u Srbiji nije samo individualni problem, već duboko ukorenjeni društveni fenomen koji je direktno povezan sa normama i vrednostima koje dominiraju unutar porodica i šire zajednice. Ekonomska zavisnost, loše zdravlje i ruralna izolacija čine starije žene izuzetno ranjivima na različite oblike nasilja. Da bi se efikasno rešavao ovaj problem, neophodno je osnažiti socijalne službe, omogućiti edukaciju o pravima starijih osoba i razviti intenzivne kampanje za destigmatizaciju žrtava nasilja. Takođe, borba protiv starosne diskriminacije i ejdžističkih stavova i predrasuda, koji često stvaraju plodno tlo za zlostavljanje, mora biti ključni element strategije prevencije.

Samo kroz holistički pristup, koji uključuje društvenu podršku, zakonodavne promene i edukaciju, možemo stvoriti sigurnije okruženje za starije žene i smanjiti prevalenciju nasilja u ovoj ranjivoj grupi stanovništva.

13. Preporuke

1. Reforme pravnog i pravosudnog sistema

➤ Izmena Zakona o sprečavanju nasilja u porodici (2016)

- Eksplicitno uključiti zlostavljanje starijih žena (fizičko, finansijsko, psihološko nasilje i zanemarivanje) kao oblik porodičnog nasilja, sa kaznama koje odražavaju povećanu ranjivost starijih žena.
- Uskladiti zakone sa **Opštim protokolom (2024)** (Službeni glasnik, 2024a) **koji prepoznaje** starije žene kao grupu pod rizikom i uticaj interseksionalnosti na bezbednosne rizike koji proizilaze iz specifičnog položaja pojedinih grupa žena i koji definiše multisektorsku saradnju.
- Potrebno je uvesti obaveznu obuku sudija, tužilaca i policijskih službenika o specifičnostima nasilja nad starijim ženama, uključujući starosne i rodne predrasude, i dinamiku zlostavljanja, kao obuke koje podrazumevaju komunikaciju sa osobom sa dijagnostikovanom demencijom.
- Inicirati stvaranje specijalizovanih pravnih timova koji će se baviti slučajevima nasilja nad starijim ženama i razviti efikasnije mehanizme za brzo reagovanje.
- Pilotirati uslugu mobilnih sudova i besplatne pravne pomoći u ruralnim i teško dostupnim područjima (npr. Šumadija, Vojvodina, Jugoistočna Srbija), kako bi se starijim ženama obezbedio bolji pristup pravdi.

- Javne politike takođe treba da uzimaju u obzir položaj starijih osoba / starijih žena tokom vanrednih situacija i da omoguće adekvatan odgovor na njihove potrebe u slučaju katastrofa, kriza i vanrednih situacija. Ove politike treba da uključe i planove tokom ekstremno niskih i ekstremno visokih temperatura, jer one mogu biti životno ugrožavajuće za starije osobe.
- Kontinuiran i obavezan rad sa počiniocima nasilja, sa kojima treba raditi sistematično, takođe je potrebno raditi s počiniocima nasilja sa istorijom zloupotrebe alkohola i psihoaktivnih supstanci u cilju smanjivanja rizika od nasilja.

➤ **Jačanje Centara za socijalni rad (CSR)**

- Integrirati protokole za zaštitu starijih žena u Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost.
- Organizovati redovne obuke stručnih radnika Centara za socijalni rad iz oblasti gerontologije i zaštite od nasilja, kako bi njihove intervencije bile efikasnije, ali i kako bi i oni sami mogli da budu zaštićeni od potencijalnog nasilja.

2. Ekonomsko osnaživanje

➤ **Reforme penzionog sistema za smanjenje rodnog jaza u odnosu visinu penzija**

- Priznavanje starijim ženama rad koji se odnosi na period pružanja neformalne nege (briga o deci i starijima) u penzionim obračunima, sa ciljem smanjenja penzionog jaza između muškaraca i žena.
- Uvođenje dodatne finansijske podrške za starije žene sa niskim primanjima, posebno u ruralnim područjima, kako bi se smanjio ekonomski pritisak na ovu grupu starijih žena.
- Povećati obim i pristup uslugama koje se pružaju starijim osobama i starijim ženama koje trpe nasilje;

➤ **Borba protiv finansijske eksploatacije**

- Saradnja sa Narodnom bankom Srbije i organizacijama civilnog društva na organizovanju radionica o finansijskoj pismenosti za starije žene, sa posebnim naglaskom na prevenciju finansijskih prevara i osveščivanje o naslednim pravima.
- Ojačati nadzor nad porodičnim starateljskim Ugovorima, kako bi se sprečile zloupotrebe i eksploatacija starijih žena.

3. Prikupljanje podataka i istraživanja

➤ **Revizija nacionalnih anketa**

- Proširiti starosne granice u anketama, uključujući starije od 80 godina, i dezagregirati podatke po polu, invaliditetu i etničkoj pripadnosti, kako bi se dobili precizniji podaci o nasilju nad starijim ženama, uključujući specifične grupe poput Romkinja, starijih žena sa invaliditetom (žene koje imaju dijagnostikovanu demenciju). Svi podaci koje prikupljaju i obrađuju nacionalne institucije koje se bave nasiljem u porodici i nasiljem nad starijim osobama treba da budu razvrstane po godinama u kategorijama od po pet godina.
- Saradnja sa univerzitetima i istraživačkim institutima na proučavanju rasprostranjenosti zlostavljanja starijih osoba. Posebnu pažnju treba posvetiti istraživanju nasilja nad starijima u institucijama za negu i smeštaj starijih, kao i na identifikaciji specifičnih izazova sa kojima se starije žene suočavaju u domovima za stare.

➤ **Usaglašavanje definicija i međunarodna usklađenost**

- Usaglasiti nacionalne definicije i protokole sa EU standardima, kao što su oni postavljeni u Istanbulskoj konvenciji, i uključiti zlostavljanje starijih žena u izveštaje o rodno-zasnovanom nasilju.

4. Zdravstvene i socijalne usluge

➤ Unapređenje usluga

- Sprovođenjem sistemskih promena u socijalnoj zaštiti i zdravstvenoj zaštiti, kao i pružanjem adekvatne obuke za profesionalce koji rade sa starijim ženama, možemo očekivati značajno poboljšanje uslova života ove ranjive populacije.
- Obavezati sve zdravstvene radnike da integrišu module o prepoznavanju zlostavljanja starijih žena u svoje obavezne programe obuke, sa fokusom na specifične znakove zanemarivanja kao što su neuhranjenost i na neobjašnjive povrede posebno ako se iste ponavljaju.
- Povećati saradnju sa organizacijama civilnog društva koje rade sa starijim osobama posebno sa onim organizacijama koje rade na pružanju kućnih poseta starijim ženama koje nisu pokretne ili žive u ruralnim područjima.
- Institucije zdravstvene i socijalne zaštite treba da usvoje interne procedure koje će olakšati prijavljivanje slučajeva gde se sumnja na nasilje usmereno prema starijim korisnicima domova i drugih institucija, kako bi se predupredilo nasilje i zlostavljanje;
- Institucije zdravstvene i socijalne zaštite trebalo bi da organizuju davanje psihosocijalne podrške ženama koje su preživele nasilje;
- Potrebno je investirati u preventivne mere tokom životnog ciklusa jer je nasilje nad starijim ženama često deo nasilja koje one trpe čitavog života;

➤ Pristup prilagođen starijima

- Koristiti fondove EU za renoviranje i prilagođavanje prostora u domovima za žrtve nasilja, uključujući rampama, rukohvatima i obezbeđivanje specijalizovane gerontološke nege, kako bi se stvorilo sigurno okruženje za starije žene.

7. Podrška negovateljima

➤ Programi podrške

- Iskoristiti EU IPA III fondove za pilot projekte privremene nege u većim gradovima, kao što su Beograd, Novi Sad i Niš, sa posebnim naglaskom na podršku porodicama koje brinu o starijim ženama sa demencijom ili drugim zdravstvenim problemima.
- Uvođenje poreskih olakšica za poslodavce koji omogućavaju fleksibilno radno vreme negovateljima, posebno jer su 70% neformalnih negovatelja u Srbiji žene.
- Država treba da investira u finansiranje i podršku preventivnih usluga koje će umanjiti rizik od zlostavljanja starijih i nasilja u porodici koje čine neformalni i formalni negovatelji, a što bi obuhvatilo obuku negovatelja, psihosocijalnu podršku i savetovanje, usluge predaha, bolje uslove rada za formalne negovatelje i fleksibilno radno vreme za formalne negovatelje.

➤ Psihološka podrška

- Unparediti Nacionalnu liniju za žrtve nasilja u porodici (0800 100 007) i uključiti specijalizovane savete i podršku za starije žene.
- Obučiti radnike SOS linija da postavljaju starosno-osetljiva pitanja i razvijaju empatiju prema starijim ženama u kriznim situacijama.

8. Rodno-zasnovano nasilje (SGBV)

➤ Revizija nacionalnih SGBV protokola

- Ažurirati protokole zaštite od nasilja u porodici kako bi se uključili specifični slučajevi starijih žena, posebno zlostavljanja od strane odrasle dece ili oduzimanja imovine kao i slučajevi zanemarivanja.

➤ Partnerstva sa organizacijama civilnog društva

- Finansirati ženske organizacije za kreiranje specijalizovanih programa za starije žene, sa posebnim fokusom na ruralne sredine i marginalizovane grupe.

9. Socijalna inkluzija i svest

➤ Nacionalne medijske kampanje

- Pokrenuti nacionalne medijske kampanje koje bi u fokusu imale predrasude vezane za rod i godine starosti (npr. "Poštujmo starije žene, one su naše majke i bake") koje se bore protiv stereotipa o starijim ženama kao "teretu" za društvo, uz učešće poznatih ličnosti koje bi pomogle u promeni stavova.
- Raditi na razvijanju društveno odgovornih medija, jer su oni veoma značajni za podizanje svesti opšte populacije i oni treba da promovišu uzajamno poštovanje među svim generacijama.

➤ Lokalni programi

- Revitalizovati mesne zajednice i organizovati međugeneracijske radionice, kao što su tradicionalni zanati ili digitalna pismenost, kako bi se omogućila bolja socijalna inkluzija starijih žena i smanjila socijalna izolacija.

10. Intersekcionalne intervencije

➤ Starije žene koje žive u ruralnim područjima, starije Romkinje i starije žene sa invaliditetom

- Inicirati osnivanje mobilno zdravstveno-pravnih timova u ruralnim područjima, gde stanovništvo ima ograničen pristup prevozu ili zdravstvenim uslugama.
- Saradnja sa Romskim organizacijama civilnog društva na otklanjanju prepreka za starije Romkinje, kao što su nepismenost, diskriminacija i kulturne prepreke.
- Saradnja sa organizacijama osoba sa invaliditetom kako bi se omogućilo otklanjanje barijera u pristupu zdravstvenim i socijalnim uslugama kao i pristupu pravnoj zaštiti.

➤ Nadzor usluga institucionalne nege

- Ojačati inspekcijske nadzore nad domovima za stare, sa posebnim fokusom na rodno-zasnovano zanemarivanje i zlostavljanje u institucionalnom okruženju. Transparentnost u radu ovih institucija, kao i jači nadzor nad njihovim funkcionisanjem, može doprineti smanjenju nasilja i zloupotrebe.

11. Praćenje i odgovornost

➤ **Finansiranje implementacije mera koje se odnose na zaštitu starijih žena od nasilja**

- Dodeliti sredstva Ministarstvu za ljudska i manjinska prava za sprovođenje mera zaštite starijih žena, uključujući grantove za nevladine organizacije koje se bave zaštitom ove populacije.
- Dodeliti dodatna sredstva Kabinetu ministarke bez portfelja zadužene za koordinaciju aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, sprečavanja nasilja nad ženama i ekonomskog i političkog osnaživanja žena za sprovođenje projekata zaštite starijih žena, uključujući grantove za nevladine organizacije koje se bave zaštitom ove populacije.

➤ **Praćenje napretka mera za zaštitu starijih žena od nasilja**

- Uspostaviti specifične indikatore usklađene sa Madridskim međunarodnim planom o starenju, kao što je procenat starijih žena koje prijavljuju zlostavljanje i smanjenje penzionog jaza.
- Zadužiti Zaštitnika građana (ombudsmana) za izveštavanje o slučajevima zlostavljanja starijih žena, kako bi se osigurao transparentan i odgovoran sistem zaštite.

12. Postpandemijski načini rada moraju biti inkluzivni i osetljivi na potrebe starijih žena.

- Pandemija COVID-19 je donela nove izazove u pružanju usluga, posebno za starije žene koje možda nemaju pristup digitalnim tehnologijama. Usluge moraju biti prilagođene kako bi bile dostupne i pristupačne svim starijim ženama, uzimajući u obzir njihove specifične okolnosti.
 - Potreba za jasnim, na dokazima zasnovanim okvirom u svim oblastima.
 - Uključivanje glasova starijih žena u dizajn aktivnosti prevencije.
 - Obuka starijih žena na temu nasilja nad starijim ženama (kako da prepoznaju različite tipove nasilja, procedure prijavljivanja).
 - Interseksionalni pristup koji se fokusira na prepoznavanje povezanosti između rodne nejednakosti i faktora kao što su ejdžizam, rasizam i ableizam.

13. Usklađivanje sa Međunarodnim dokumentima koji se bave demografskim starenjem

➤ Usvajanje dobrih praksi

- Iskoristiti proces pristupanja Srbije EU da se usvoje primeri dobre prakse iz drugih evropskih zemalja.
- Aktivno učestvovati u projektima UNECE-a, kao što je Indeks aktivnog starenja, za praćenje napretka u zaštiti starijih žena.
- Promovisanje usvajanja Nove konvencije Ujedinjenih nacija o pravima starijih osoba na globalnom nivou ima za cilj osiguranje da prava starijih budu prepoznata i podržana u svim kontekstima. Ova inicijativa doprinosi podizanju svesti o riziku od nasilja nad starijim ženama, kao i pružanju načina za smanjenje tog rizika. Takođe, važno je omogućiti da starije žene budu bolje zaštićene od nasilja i da se podstiču da prijave nasilje kada do njega dođe.

Implementacijom ovih preporuka i razvijanjem specifičnih politika, moguće je stvoriti sigurnije i inkluzivnije društvo za starije žene, koje će im omogućiti dostojanstven život, daleko od nasilja i diskriminacije.

Prilog 1

Upitnik

Zdravo,

Zovem se _____ i ja sam iz agencije _____. Trenutno sarađujemo Gerontološkim Društvom Srbije na veoma važnim istraživanjima koja za cilj imaju istraživanje iskustava starijih osoba o različitim društvenim aspektima.

Pošto ovo nije test, nema dobrih ili loših odgovora, zanimaju nas samo vaša iskustva. Rezultati istraživanja biće korišćeni za izradu mera za unapređenje svesti i bezbednosti starije populacije. Ukupno vodimo 500 intervju sa slučajno odabranim ženama starijim od 65 godina širom Srbije. Upitnike popunjavamo postavljanjem pitanja i ja ću označiti vaše odgovore. Međutim, i dalje ću vam biti na raspolaganju ako vam zatreba pomoć u bilo kom trenutku, samo me obavestite. Dužina trajanja zavisi od brojnih okolnosti, ali ne bi trebalo da bude duže od 35 minuta.

Intervju je potpuno anoniman. To znači da će vaši odgovori biti statistički obrađeni zajedno sa odgovorima drugih ispitanika u obliku tabela, grafikona, itd. Vaši konkretni odgovori neće biti nigde objavljeni i neće biti moguće da ih povežete sa vama ili drugim ljudima možete pomenuti. Imate li pitanja o ovome?

Datum anketiranja

Početak intervjuisanja: sat

minut

A. SKRINING

Q 1. Kada ste rođeni? Dan____ Mesec____ Godina_____

Q 2. Najviši nivo obrazovanja:

- 1) Osnovna škola (uključujući i nepotpunu)
- 2) Srednja škola
- 3) Viša ili visoka

B. Opšte informacije

Q 3. Da li ste u penziji? Da Ne

Šta ste radili pre penzionisanja? _____

Q 4. Koliko ljudi živi u Vašem domaćinstvu (uključujući Vas)?

Broj

FILTER: ako ispitanik živi sam, pređite na pitanje 6! Drugi nastavljaju sa pitanjem 5! (tj., ako ste dali „1“ u prethodnom pitanju, idite na pitanje 6)

Q 5. Ko živi sa Vama u domaćinstvu? (možete izabrati više odgovora)

- Suprug
- Odraslo dete/deca
- Dete ili deca mlađa od 18 godina
- Unuci
- Vaši roditelji ili roditelji Vašeg supruga
- Rođaci
- Druge osobe (negovatelj, stanar)

Q 6. Da li uspevate sa sastavite kraj sa krajem?

- 1) Prililčno teško
- 2) Teško
- 3) Lako
- 4) Prilično lako
- 9) Ne znam, ne želim da odgovorim

Q 7. Sada ću vam pročitati neke kritike koje ljudi koriste da opisuju svoje živote i osećanja. Koliko često, ako ste uopšte imali ovakva osećanja i misli. Za ovo koristite skalu od jedan do četiri, gde je:

1 = često, 2 = ponekad, 3 = retko 4 = nikada.

Dati pomoćnu karticu broj 1

često ponekad retko nikad

- A Koliko često mislite da vas godine sprečavaju da radite ono što želite?
- B Koliko često osećate da je ono što vam se dešava van vaše kontrole?
- C Koliko često osećate da se stvari dešavaju oko vas bez vašeg učešća?
- D Koliko često mislite da možete da radite stvari koje želite?
- E Koliko često mislite da vas porodične obaveze sprečavaju da radite ono što želite?
- F Koliko često mislite da vas nedostatak novca sprečava da radite ono što želite?

Q 8. Vaše trenutno zdravstveno stanje:

- 1) Loše
- 2) Ni dobro ni loše
- 3) Dobro

C. Dobrobit i kvalitet života

Q 9. Sada ću vam pročitati još nekoliko ocena kojima ljudi opisuju svoje živote i osećanja. Koliko često, ako ste uopšte imali ovakva osećanja i misli. Za ovo koristite skalu od jedan do četiri, gde je:

1 = često, 2 = ponekad, 3 = retko, 4 = nikada.

	često	ponekad	retko	nikad
A Koliko često se raduješ svakom danu?				
B Koliko često osećate da vaš život ima smisao?				
C U proseku, koliko često se osvrćete na svoj život sa osećajem sreće?				
D Koliko često se trenutno osećate puni energije?				
E Koliko često osećate da je život pun prilika?				
F Koliko često osećate da vaša budućnost izgleda dobro?				

Q 10. Da li primete socijalnu pomoć?

1) Da

2) Ne

3) Ne znam, ne želim da odgovorim

Q11. Da li koristite uslugu nege (npr. dostava hrane), gerontodomaćicu ili drugu sličnu uslugu?

1) Da

2) Ne

3) Ne znam, ne želim da odgovorim

Q12. Da li koristite internet?

1) Da

2) Ne

UPUTSTVO: PREDSTAVITI POMOĆNU KARTICU BR. 2 (SKALA).

Q13. Kako se osećate? Izrazite svoje osećanje na skali gde je:
0 = uopšte se ne osećam usamljeno i 10 = uvek se osećam usamljeno.

Uopšte se ne osećam usamljeno Uvek se osećam usamljeno

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

C. KONTEKST

Q14. Da li biste, na osnovu svog životnog iskustva, rekli da se većini ljudi može verovati, ili da morate biti veoma oprezni u ophođenju sa drugima?

- 1) Većini ljudi se može verovati
- 2) Čovek mora biti veoma oprezan u ophođenju sa drugima
- 3) Ne znam, ne mogu da procenim

Q15. Da li ste ikada lično iskusili bilo kakvo ograničenje (diskriminaciju) zbog...

	DA	NE	Ne znam	Ne želim da odgovorim
...godina?				
... pola?				
... invaliditeta/zdravlje?				
... seksualne orijentacije?				
... religioznosti?				
... etničke pripadnosti?				
... političkih mišljenja?				

Ispitivač čita:

U toku daljeg ispitivanja pitaćemo vas da li ste ikada bili u različitim situacijama. Još jednom podsećamo da je anketa potpuno anonimna. Neka od pitanja mogu izazvati različita sećanja, tako da veoma cenimo vaše poverenje i što ste uradili ovaj intervju sa nama. Budite uvereni da su to stvari koje se dešavaju mnogim ljudima širom sveta, a mi saosećamo sa svim situacijama. Prikupljene informacije će pomoći da se utvrde bolje mere za rešavanje ovih teških situacija.

Q16. U životu se ponekad dešavaju razne teške situacije. Da li ste iskusili neke od njih kada se setite svog detinjstva (kada ste bili dete) i života pre penzionisanja (u odraslom životu; na primer, kada ste bili majka, supruga itd.)?

1 = Samo u detinjstvu	Samo u	Samo u	U detinjst-	Ne	Ne želim da
2 = Samo u odraslom životu	detinjst-	odraslom	vu, a zatim		odgovorim,
3 = U detinjstvu, a zatim u odraslom životu	vu	životu	u odraslom životu		ne znam
4 = Ne					
5 = Ne želim da odgovorim, ne znam					

Da li je u vašoj porodici korišćeno vaspitno kažnjavanje dece? (čuške, šamar)

Da li je u vašoj porodici bilo nasilja, tuče?

Da li je neko u vašoj porodici imao problema sa zavisnošću (alkohol, droga, itd.)?

Da li je vaša porodica imala ozbiljnih finansijskih poteškoća?

D. POTREBA ZA POMOĆI U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

Q17. Sledeća lista uključuje aktivnosti za koje je ljudima ponekad potrebna pomoć ili podrška. Vama lično treba pomoć oko....

	DA	Ne	Ne želim da odgovorim, ne znam
A sa kupovinom namirnica, odeće ili drugih stvari?			
B oko pripreme obroka ili jela?			
C sa obavljanjem svakodnevnih kućnih poslova?			
D sa putovanjem ili prevozom?			
E sa ustajanjem i odlaskom u krevet?			

F sa pranjem ili kupanjem, uključujući ulazak ili izlazak iz kade ili tuši kabine? G sa oblačenjem ili svlačenjem? H sa dolaskom do i korišćenjem toaleta? I sa doziranjem lekova?			
--	--	--	--

FILTER: U sledećem pitanju (18) odgovorite samo na stavke za koje ste ukazali da vam je potrebna pomoć! (Pitanje 17 = kod 1).

Q18. U poslednjih godinu dana, da li vam se ikada dogodilo da je <u>neko namerno</u> odbio da vam pomogne u bilo kojoj od ovih aktivnosti?	DA, odbio je	NE, nije odbio	Ne znam, ne želim da odgov- aram
A sa kupovinom namirnica, odeće ili drugih stvari?			
B oko pripreme obroka ili jela?			
C sa obavljanjem svakodnevni kućnih poslova?			
D sa putovanjem ili prevozom?			
E sa ustajanjem i odlaskom u krevet?			
F sa pranjem ili kupanjem, uključujući ulazak ili izlazak iz kade ili tuširanja?			
G sa oblačenjem ili svlačenjem?			
H sa ulaskom i korišćenjem toaleta?			
I sa doziranjem lekova?			

FITER: Odgovorite na sledeće pitanje (19) samo ako ste doživeli odbijanje pomoći (tj. označili ste „1“ negde u Pitanju 18)! Ostali nastavljaju sa pitanjem 21!

Q19. Da li vam se odbijanje pomoći koje ste spomenuli u prethodnom pitanju desilo jednom ili više puta u poslednjih 12 meseci? 1) Samo jednom 2) Više puta 3) Ne znam, ne želim da odgovaram
--

Q20. U statističke svrhe, možete li sa liste da izaberete osobu ili osobe koje su odbile da vam pomognu u bilo kojoj od navedenih aktivnosti? Takođe možete izabrati više od jedne osobe ako ih je bilo više ili je to bilo u različitim prilikama

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	K.	L.	M.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A. Trenutni partner ili supružnik	H. Drugi rođaci (brat i sestra, nećak, nećaka, rođak, itd.)
B. Ćerka(e)	I. Neko drugi koga poznajem bliže (npr. bivši partner, prijatelj, poznanik, kolega)
C. Sin(ovi)	J. Komšija
D. Snaja/e	K. Negovatelj, medicinska sestra / medicinska sestra za kućnu negu
E. Zet/ovi	L. Druga osoba
F. Roditelji	M. Neću da odgovaram, ne znam
G. Unuče	

D. FINANSIJSKI ASPEKTI

Q21. U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu...?

To bi trebalo da bude istraživanje situacija u domaćoj sredini, između bliskih osoba, o situacijama u javnom prostoru ćemo se kasnije pitati).

NE	J e d - nom	V i š e puta	<i>Ne znam, ne želim da odgov- aram</i>
-----------	------------------------	-------------------------	---

A. ... koja vas spečava da koristite svoju imovinu ili novac bez dozvole?	☐	☐	☐	☐
B. ... koja vas ucenjuje zbog novca ili druge imovine?	☐	☐	☐	☐
C. ..ne dozvoljava da donosite odluke o novcu ili da kupujete stvari koje želite/potrebne	☐	☐	☐	☐
D. ... krade novac, imovinu ili stvari od vas?	☐	☐	☐	☐

FILTER: Na sledeće pitanje (22) odgovarate samo ako ste doživeli bar jednu takvu situaciju (tj. označili ste „2,3“ negde u pitanjima 21)! Ostali nastavljaju sa pitanjem 23!

Q22. Možete li sa liste da izaberete osobu koja je ovo uradila u statističke svrhe? Možete izabrati više od jednog ako ih je bilo više.

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	K.	L.	M.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A. Trenutni partner ili su-pružnik	H. Drugi rođaci (brat i sestra, nećak, nećaka, rođak, itd.)
B. Ćerka(e)	I. Neko drugi koga poznajem bliže (npr. bivši partner, prijatelj, poznanik, kolega)
C. Sin(ovi)	J. Komšija
D. Snaha/e	K. Negovatelj, medicinska sestra / medicinska sestra za kućnu negu
E. Zet/ovi	L. Druga osoba
F. Roditelji	M. Neću da odgovaram, ne znam
G. Unuče	

D. EMOCIONALNI I PSIHOLOŠKI ASPEKTI

Q23. U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja je...?

To bi trebalo da bude istraživanje situacija u domaćoj sredini, između bliskih osoba, o situacijama u javnom prostoru ćemo se kasnije pitati).

	NE	Jed- nom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgovaram
--	-----------	---------------------	----------------------	---

A. ... u Vašem prisustvu pretila da će Vas fizički povrediti?	☐	☐	☐	☐
B. ... Vas je vređala ili nazivala pogrđnim imeni-ma?	☐	☐	☐	☐
C. ... Vas omalovažavala ili više puta ignorisala?	☐	☐	☐	☐
D. ... Vas sprečavala da komunicirate sa drugim ljudima do kojih vam je stalo?	☐	☐	☐	☐
E. ... uništila nešto što vam je pripadalo?	☐	☐	☐	☐

A. FIZIČKI ASPEKT

Q24. U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja je...?

To bi trebalo da bude istraživanje situacija u domaćoj sredini, između bliskih osoba, o situacijama u javnom prostoru ćemo se kasnije pitati).

NE Jednom Više puta Ne znam, ne želim da odgovaram

- A. ... Vas je ograničila na bilo koji način (npr. zaključala Vas u sobu, vezala, nije pustila da koristite kupatilo, itd.)?
- B. ... Vas je udarila ili na neki drugi način napala? (npr. šutnuo, čupao za kosu, davio itd.)?
- C. ... Vam dala previše lekova da Vas kontrolišu/učine popustljivim?

A. SEKSUALNI ASPEKT

Q25. U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja je...?

To bi trebalo da bude istraživanje situacija u domaćoj sredini, između bliskih osoba, o situacijama u javnom prostoru ćemo se kasnije pitati).

NE Jednom Više puta Ne znam, ne želim da odgovaram

- A. ... napravila seksualni nagoveštaj zbog kojeg ste se osećali neprijatno?
- B. ... neprikladno vam se izlažu ili vas podvrgavaju drugom seksualnom pritisku?
- C. ... dirala Vas na seksualni način protiv Vaše volje?
- D. ... Vas je prisilila na seksualni odnos?

FILTER: odgovorite na sledeće pitanje (26) samo ako ste doživeli bar jednu od situacija opisanih u pitanjima 23-25! Ostali nastavljaju sa pitanjem 27!

Q26. Možete li sa liste da izaberete osobu koja je ovo uradila u statističke svrhe?
Možete izabrati više od jednog ako ih je bilo više.

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	K.	L.	M.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A. Trenutni partner ili su-
pružnik	H. Drugi rođaci (brat i sestra, nećak,
nećaka, rođak, itd.)
B. Čerka(e)	I. Neko drugi koga poznajem bliže (npr.
bivši partner, prijatelj, poznanik, ko-
lega)
C. Sin(ovi)	J. Komšija
D. Snaja/e	K. Negovatelj, medicinska sestra /
medicinska sestra za kućnu negu
E. Zet/ovi	L. Druga osoba
F. Roditelji	M. Neću da odgovaram, ne znam
G. Unuče	

D. LIČNA PRAVA

Q27. Sledeći set pitanja pokrivaće oblast kršenja ličnih prava. U poslednjih godinu dana, da li ste ikada imali blisku osobu koja...?

To bi trebalo da bude istraživanje situacija u domaćoj sredini, između bliskih osoba, o situacijama u javnom prostoru ćemo se kasnije pitati).

**NE Jed-
nom Više
puta Ne znam,
ne želim
da odgov-
aram**

- A.** ... Vas je sprečavala da imate mogućnost da donosite odluke o vašim poslovima i ličnim stvarima ili čak o malim stvarima i dnevnim rutinama koje su vam važne?
- B.** ... Vas je sprečavala da čitate svoju poštu (ili drugu ličnu komunikaciju)?
- C.** ... Vas je sprečavala da se bavite slobodnim aktivnostima ili hobijima?
- D.** ... Vas je sprečavala ili ograničila u komunikaciji sa drugim ljudima, ili Vas je sprečala da se sami sastajete "bez nadzora"?
- E.** ...Vam je zabranila ili ograničila pristup drugim prostorijama u kući ili stanu?

FILTER: Na sledeće pitanje (28) odgovaraju samo oni koji su se susreli sa bilo kojom od gore opisanih situacija u pitanju 27. Ostali nastavljaju sa pitanjem 29!

Q28. Možete li sa liste da izaberete osobu koja je ovo uradila u statističke svrhe?
Možete izabrati više od jednog ako ih je bilo više.

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	K.	L.	M.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A. Trenutni partner ili su-
pružnik

B. Čerka(e)

C. Sin(ovi)

D. Snaja/e

E. Zet/ovi

F. Roditelji

G Unuče

H. Drugi rođaci (brat i sestra, nećak,
nećaka, rođak, itd.)

I. Neko drugi koga poznajem bliže
(npr. bivši partner, prijatelj, poznanik,
kolega)

J. Komšija

K. Negovatelj, medicinska sestra /
medicinska sestra za kućnu negu

L. Druga osoba

M. Neću da odgovaram, ne znam

DALJA PITANJA NA KOJA SVI ODGOVORAJU

Q29. Da li vam se desilo u poslednjih godinu dana da ...

	NE	Jed- nom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgov- aram/nije pri- menljivo
A. Ste sklopili vrlo nepovoljan ugovor za neku robu (prevaranti, putovanja sa prinudnom kupovinom, itd.)				
B. Vam je neko prišao pod lažnim izgovorom i zloupotrebio vaše poverenje?				
C. Ste primili e-poštu ucene koja vas je uznemirila? (napomena: ako ih samo bacate u neželjenu poštu i to vam ne smeta, odgovorite sa „ne“)				
D. Ste bili prevareni za novac preko interneta (phishing, itd.)?				

Q30. Neke od ovih situacija o kojima smo pričali mogu se desiti van vašeg doma. Da li se vama lično desila neka od ovih situacija u poslednjih 12 meseci, na primer, u bolnici, rehabilitacionom centru, javnom mestu, kancelariji itd.?

	NE	Jed- nom	Više puta	Ne znam, ne želim da odgov- aram/nije pri- menljivo
<i>Uputstvo: sadržaj varijanti a-f približno odgovara situacijama o kojima je ranije bilo reči</i>				
A. Emocionalno i psihičko zlostavljanje				
B. Finansijska zloupotreba				
C. Fizičko zlostavljanje				
D. Seksualno zlostavljanje				
E. Povreda ličnih prava				
F. Drugo, nije navedeno ovde				

Q30. Bez obzira na to da li ste i sami ikada iskusili situacije koje smo opisali, moguće je da ste takođe bili svedoci da se to dešava nekom starijem građaninu. Da li ste ili niste bili svedok takve situacije?

1) Da, jesam ☐ *nastaviti na pitanje 32!*

2) Ne, nisam ☐ *nastavite na pitanje 34!*

Q30. Gde se ovo desilo? Može biti navedeno više mesta.

A. B. C. D. E. F. G.

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

A. kod kuće

B. u kancelariji

C. na drugom javnom mestu (kao što je ulica, park)

D. u ustanovi kao što je bolnica, ustanova za starije osobe itd.

E. u javnom prevoznom sredstvu

F. na drugom mestu

G. Ne znam, ne želim da kažem

Q31. I u kojoj oblasti? Može biti navedeno više oblasti.

A. B. C. D. E. F. G. H.

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

A. emocionalno i psihičko zlostavljanje

B. finansijske zloupotrebe

C. fizičko zlostavljanje

D. seksualno zlostavljanje

E. povreda ličnih prava

F. Internet prevara i nedolično ponašanje na mreži

G. drugo

H. Ne znam, ne želim da kažem

POSLEDICE

SAMO ONI KOJI SU DOŽIVELI INCIDENT (privatno, javno i/ili kao svedoci) ODGOVARAJU NA PITANJA 34 - 39!

FILTER: Na pitanje 34 odgovaraju samo oni koji su u pitanjima 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30 ili 31 naveli da su doživeli bar jedan incident. Ostali (=Nisu doživeli nijedan incident) nastavljaju sa pitanjem 40!

Q34. Sada, ako na trenutak razmislite o situacijama o kojima smo već razgovarali, da li su (ili su bile) povezane sa nekim od ovih emocija ili drugim posledicama? (Ako je bilo više situacija, izaberite onu koja je verovatno za vas najznačajnija). Da li ste ili niste osetili (kao rezultat ovog iskustva)...

	Da	Ne	Ne znam, ne želim da kažem
A strah	①	②	③
B sram	①	②	③
C Krivicu, osećaj da ste Vi odgovorni za ono što Vam se desilo	①	②	③
D Bes, mržnju	①	②	③
E Depresiju, anksioznost	①	②	③
F tenziju	①	②	③
G Osećaj bespomoćnosti	①	②	③
H Problemi sa spavanjem, noćne more	①	②	③
I Pogoršanje zdravstvenog stanja	①	②	③
J Problemi/poteškoće u odnosima sa drugom ljudima	①	②	③
K Gubitak pomoći i podrške	①	②	③
L Finasijske ili materijalne gubitke	①	②	③
M Fizički bol	①	②	③
N Usamljenost	①	②	③
O Druge porbleme (koji nisu ovde nabrojani)	①	②	③

Q35. Kakvo je trenutno vaše stanje uma u vezi sa ovim incidentom? Molimo vas da pokušate da izrazite svoja osećanja na skali gde je:

1 = Obradio/la sam to, više me ne opterećuje i

10 = Još uvek mi predstavlja ogroman teret.

Više me ne opterećuje

I dalje
predstavlja veliki
teret za mene

① ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧ ⑨ ⑩

Ne želim da ☐
odgovorim

Q36. Da li ste prijavili šta se dogodilo nekoj instituciji ili organizaciji ili ste bar razgovarali sa nekim o tome?

1) Da

☐ nastaviti na pitanje 38!

2) NE

☐ nastaviti na pitanje 37 pa na 40!

3) Ne znam, ne želim da kažem

☐ nastaviti na pitanje 40!

Q37. Koji su bili vaši razlozi da nikome niste rekli ili prijavili incident?

DA NE *Ne znam,
ne želim da
kažem*

A Mislila sam da mi niko neće verovati

B Nisam mislila da će neko moći nešto da uradi u vezi sa situacijom

C Mislila sam da je incident previše banalan

D Osećala sam stid ili krivicu

E Plašila sam se osвете

- F** Nisam želela da se neko meša
- G** Nisam želela da počinitelj ode u zatvor ili na neki drugi način bude kažnjen
- H** Nisam želela da se naruši ugled porodice
- I** Nisam želela da povredim nikoga od mojih bližnjih
- J** Bila sam zavisna od njegove/njene pomoći, nisam mogala drugačije da se nosim sa tim
- K** Drugi razlozi, koji ovde nisu navedeni

FILTER: Nakon što odgovorite na pitanje 37, pređite na pitanje 40!

Q38. Sa kim ste razgovarali o ovome, ili koju organizaciju ili instituciju ste kontaktirali? Ako ste razgovarali sa više osoba ili organizacija, navedite ih sve.

- A.** ☐ **B.** ☐ **C.** ☐ **D.** ☐ **E.** ☐ **F.** ☐ **G.** ☐ **H.** ☐ **I.** ☐ **J.** ☐ **K.** ☐

A. Sa partnerom

G. Sa negovateljem, socijalnim radnikom itd.

B. Sa članom porodice

H. Sa advokatom

C. Sa prijateljicom/prijateljem

I. Prijavila sam policiji

D. Da radnikom na liniji za pomoć ili psihoterapeutom

J. Razgovarala sam sa nekim drugim o tome

E. Sa sveštenikom

K. Ne želim da odgovaram, ne znam

F. Sa medicinskim osobljem (npr. lekar, medicinska sestra)

Q39. Kada ste govorili o incidentu ili ga prijavili, koliko vam je to pomoglo?

- 1) mnogo je pomoglo
- 2) pre je pomoglo
- 3) malo je pomoglo i malo je pogoršalo situaciju
- 4) to je pre pogoršalo situaciju
- 5) mnogo je pogoršalo situaciju
- 6) Ne želim da odgovaram, ne znam (ne nudim) mnogo je pomoglo

ODGOVARAJU SVI

Q40. Ako bi postojala mogućnost da žrtve ovih situacija u zaista bezbednom okruženju razgovaraju sa počiniocem, postavite bilo koja pitanja koja imaju, uz podršku iskusnog stručnjaka, da li biste smatrali da je to prihvatljiva prilika?

(Napomena: Ovi susreti mogu se održati bez obzira na to koliko je vremena prošlo od incidenta i bez obzira na to da li je počinitelj na bilo koji način kažnjen).

- 1) Da ☐ *nastavi sa pitanjem 41, pa potom pitanjem 43!*
- 2) Ne ☐ *nastavi sa pitanjem 42!* ① ② ③
- 3) Neželim da odgovorim ☐ *kraj!*

Q41. Pod idealnim okolnostima, ko bi trebalo da prisustvuje takvom sastanku? Koga biste pozvali (ako biste bili uključeni)?

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

- A. porodica
- B. Nekog od mojih prijatelja ili osoba koje su mi bliske
- C. Socijalni radnik, psiholog
- D. Advokat
- E. Komšije
- F. Ako se sastanak odvija u instituciji, u tom slučaju neko od predstavnika te institucije
- G. Druge osobe koje su imale isto ili slično iskustvo
- H. Bliski prijatelji ili neko od članova porodice počinioca nasilja
- I. Ne bih pozvao/la nikoga (tj. samo sastanak između mene i počinioca uz podršku jednog profesionalnog posrednika)
- J. Ne znam, ne želim da odgovorim (ne nuditi kao opciju).

FILTER: Nakon odgovora na pitanje 41, pređite na pitanje 43!

Q42. Da li je neki od sledećih razloga razlog zbog kojeg ne biste želeli da prisustvujete takvom sastanku? Molimo vas da navedete sve razloge koji odgovaraju vašem stavu.

A. B. C. D. E. F. G. H.

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

- A.** Bilo bi me sramota
- B.** Plašila bih se da stvari mogu da se još više pogoršaju
- C.** Ne vidim kako bi takav sastanak mogao da pomogne
- D.** Postoji mogućnost da bi u trenutku sastanka incident već zastareo
- E.** Ne želim da oprostim
- F.** Bilo bi previše bolno, ne bih ni želela da razmišljam o tome
- G.** Drugi razlog koji nije ovde navede
- H.** *Ne znam, ne želim da odgovorim (ne nuditi kao opciju).*

Q43. Čak iako je komplikovano, možete li pokušati da pogodite zašto se situacije o kojima smo razgovarale u upitniku dešavaju? Molim vas izaberite dva razloga koja najbolje opisuju tvoje stavove

Razlog 1: ☐1 ☐2 ☐3 ☐4 ☐5 ☐6 ☐7 ☐8 ☐9

Razlog 2: ☐1 ☐2 ☐3 ☐4 ☐5 ☐6 ☐7 ☐8 ☐9

- 1)** Neki ljudi su jednostavno zli.
- 2)** Mi živimo u teškim vremenima
- 3)** Stariji ljudi ponekad sami izazovu to.
- 4)** Ponekad nije ni krivica počinioca, jednostavno se desi.
- 5)** Niko se više ne brine o starijim ljudima.
- 6)** Neki ljudi su loše vaspitani

- 7) To su ljudi koji imaju svoje probleme (droga, loše zdravlje, preopterećenost, dugovi).
- 8) Stariji ljudi su već krhki i laki mete
- 9) Ne znam, ne želim da odgovorim (nemoj nuditi).

Q44. U prethodnim sekcijama smo razgovarali o različitim situacijama. Iako je možda teško priznati, ponekad dođemo u takav stres da počinimo neke od ovih radnji. Podsećamo vas da je upitnik potpuno anoniman. Možete li, molim vas, reći koji od odgovora možda opisuju vašu situaciju?

- 1) Nikada nisam svesno povredila stariju osobu (ovde se ne odnosi na obične svađe).
- 2) Nažalost, povredila sam stariju osobu pre.
- 3) Ne želim da odgovorim

① ② ③

Prilog 2

Studija slučaja

Jovanka je rođena 1952.godine. Radila je kao trgovac, ali je od pre dve godine u penziji. Udata je i sa suprugom ima dve odrasle kćerke koje su udate i imaju svoje porodice. Jedna kćerka živi u Crnoj Gori, a druga u Nišu. Suprug Lazar je bio u radnom odnosu kod više poslodavaca, ali je usled neogovornog odnosa prema radu i upotrebom alkohola na radnom mestu dobio otkaz. Kako bi obezbedila dodatna sredstva za domaćinstvo Jovanka, svakodnevno, ide da uslužno obavlja poljoprivredne radove na tuđim njivama. Lazar je pokušao da ide sa njom, ali kako nije mogao da izdrži da ne konzumira alkohol, odustao je od takve vrste rada. Lazar konzumira alkohol već nekoliko decenija, nikada je nije lečio od alkoholizma, niti to smatra velikim problemom. Kada se napije, psuje suprugu, više, kada ona dođe iz nadnice i rada na njivi – optužuje je da ga vara, da ima afere, preti da će je ubiti, da će zapaliti kuću. Jednom prilikom je, u alkoholisanom stanju, hteo da zapali plnsku bocu i digne kuću u vazduh, kada je takođe intervenisala policija.

U centar za socijalni rad, Jovanka, dolazi u pratnji svoje svekrve, sa vidnim povredama lica, plače, vidno pod velikim stresom, teško govori, oči su joj natečene i u podlivima, nos zavijen, imala je potres mozga pa teško hoda i održava ravnotežu. Noć pre dolaska u centar, suprug ju je pretukao, udarcem u glavu joj je slomio nos, usled jačine udarca ona je pala i izgubila svest. U zdravstvenoj ustanovi su joj sanirane povrede i puštena je kući. Suprug

je insistirao da sa njom pođe u bolnicu i u taksiju je sve vreme nagovarao da u bolnici ne kaže da ju je on udario.

Čim su ušli u prostorije Hitne pomoći, Jovanka je rekla da ju je suprug udario i da su na taj način nastale povrede. Medicinski tehničar, koji je tu noć dežurao ju je uveo u prostorije gde joj je predočio šta će se desiti ukoliko i dalje bude pri stavu da ju je suprug udario i da bi bilo bolje da to ne spominje više. I pored toga, Jovanka je bila odlučna i pred lekarem ponovila kako su povrede nastale. Lekar je odmah pozvao policiju, od nje je uzeta izjava. Suprug Lazar je sve vreme bio prisutan, od njega je takođe uzeta izjava i urađen je alkotest, koji je pokazao da je u stanju pijanstva i da ima više od 2 promila alkohola u krvi. Kada su joj sanirane povrede od strane lekara specijaliste, Jovanka je pozvala svekrvu kod koje je planirala da boravi jer nije želela da se vrati kući. Kontaktiran je javni tužilac kako bi ga obavestili o incidentu i koji je, kada je čuo da se Jovanka neće vraćati kući, smatrao da ne treba da određuje pritvor njenom suprugu Lazaru.

Jovanka je provela noć u stanu svoje svekrve, a kako su ranije bile u dobrim odnosima, dogovorile su se da i u narednim danima boravi kod nje. Celu noć, suprug je obilazio ispred zgrade, pozivao ih telefonom, pretio da će ući u stan, što je dovelo do toga da one budu uplašene za svoju bezbednost. Pozivali su policiju koja nije htela da izađe na intervenciju jer su već intervenisali povodom tog slučaja, dali su joj sugestiju da se zaključa i da ne otvara vrata.

Tokom rada u centru za socijalni rad, Jovanki je sve vreme podršku pružala svekrva i njene kćerke. Kod svekrve je nastavila da živi. Centar je inicirao i pomogao da se pokrenu postupci za razvod braka, podelu zajedničke imovine i parnični postupak za izricanje mera od nasilja u porodici. Paralelno sa tim, centar je podneo predlog tužilaštvu za pokretanje krivičnog postupka, i odmah potom, pokrenute su istražne radnje.

Postupak za razvod braka je okončan na prvom ročištu na kojem se Lazar nije ni pojavio. Voditelj slučaja je sa Jovankom prisustvovao ročištu i sve vreme sa njom su vođeni savetodavni razgovori u cilju njenog osnaživanja. Iako psihički jaka i stabilna, odlučna u svojim namerama, Jovanka se bojala supruga i to svaki put naglašavala. Na zakazanom ročištu za izricanje mera za nasilje u porodici, Jovanka se držala prvobitnog iskaza i insistirala na tome da se Lazaru izrekne zabrana prilaska i prilaska mestu gde ona živi. Kada

je videla da je Jovanka odlučna i da ne želi da povuče tužbu, sudija joj se obratila i pitala zašto ne oprostí suprugú, uz konstataciju da su živeli 40 godina zajedno i zašto sada da završe na ovakav način svoj odnos. Više puta joj je sugerisala da pokuša da oprostí suprugú jer je očigledno da je suprug ipak voli. Kada je Jovanka na sve ove navode oštro reagovala, govoreći da ne može da živi sa nekim ko je pokušao da je ubije, sudija je pitala Jovankú od čega misli da njen suprug sada živi, s obzirom da nema prihode i da je živeo od njene penzije i njenog dodatnog rada. Uz podršku voditelja slučaja, Jovanka je ostala pri svom iskazu i ročište je okončano. Sledili su dalji postupci u cilju Jovankine zaštite.

Pitanja za razgovor:

- U navedenom primeru potrebno je utvrditi koji tip/tipovi nasilja su u pitanju.
- Ko su počinioci nasilja.
- Šta mislite zašto žena nije ranije prijavila nasilje. Koji su sve razlozi zbog čega nije prijavila nasilje.
- U navedenom primeru potrebno je utvrditi da li je došlo do kršenja prava ove starije žene kada se odlučila da prijavi, koja institucija/organ/pojedinac je to učinio.
- Potrebno je obrazložiti da li postoje razlozi za zaštitu i koja vrsta zaštite i podrške bi ovde bila najpotrebnija.
- Da li vi znate neki primer slučaja nasilja nad starijim ženama. Da li možete sa nama da ga podelite. Kako je taj slučaj završen.
- Kažite nam kako biste vi ovaj slučaj rešile/li predstavite postupak, sa jasnim koracima koga ćete sve kontaktirati (pojedince, ustanovu, instituciju,...), kojim redosledom, na koji način ćete komunicirati sa tim subjektima (molbom, zahtevom, obaveštenjem,...), predložite kako će taj dokument izgledati i obrazložiti zbog čega ste se opredelili za te osobe ili službe i za takav oblik zastupanja.
- Da li ste vi lično upoznati sa procedurom prijavljivanja nasilja i zaštite prvenstveno starijih žena od nasilja.

Bibliografija

Acierno, R., Hernandez-Tejada, M., Muzzy, W., Steve, K. (2009). National elder mistreatment study. U.S. Department of Justice, National Institute of Justice. Available at: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/226456.pdf>

Babović, M., Brownell, P., Vračević, M., Todorović, N. (2022). Exploring violence against older women in the Western Balkans, Moldova and Ukraine. Belgrade: Red Cross of Serbia. Available at: <https://www.redcross.org.rs/media/8062/exploring-violence-against-older-women-in-the-western-balkans-moldova-and-ukraine.pdf>

Brandl, B., Raymond, J.A. (2012). Policy Implications of Recognizing that Caregiver Stress Is Not the Primary Cause of Elder Abuse. *Generations – Journal of the American Society on Aging*. Fall 2012, Vol. 36. No. 3. Available at: https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/80662/3/A%20safer%20life%20for%20older%20women_a%20training%20manual%20for%20professionals.pdf

Burnight, K., and Mosqueda, L. (2011). Theoretical Model Development in Elder Mistreatment. Reported submitted to the U.S. Department of Justice. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/234488.pdf>.

Biggs, S., Lowenstein, A., (2011). *Generational Intelligence: A Critical Approach to Age Relations*. London: Routledge. 1st edition. Available at: https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/80662/3/A%20safer%20life%20for%20older%20women_a%20training%20manual%20for%20professionals.pdf

Baker, L., O'Neil, B., Kubow, M., Etherington., N. (2016). Violence against women who are older. Learning Network. Dostupno na: https://www.gbvllearningnetwork.ca/our-work/issuebased_newsletters/issue-18/Newsletter_Issue_18_Online.pdf

Band-Winterstein T. (2015). Aging in the shadow of violence: a phenomenological conceptual framework for understanding elderly women who experienced lifelong IPV. *Journal of elder abuse & neglect*, 27 (4–5), pp: 303–27.

Cook, S. K., Rice, E. (2003). Social Exchange Theory, *Handbook of Social Psychology*. In John De-lamater (ed.). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. Available at: https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/80662/3/A%20safer%20life%20for%20older%20women_a%20training%20manual%20for%20professionals.pdf

CDC (2016a). Intimate partner violence: Definitions. Centers for Disease Control and Prevention. Available at: <https://www.cdc.gov/intimate-partner-violence/about/index.html>

CDC(2016b). Elder abuse: Definitions. Centers for Disease Control and Prevention. Available at: <https://www.cdc.gov/elder-abuse/about/index.html>

CERD (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

CEDAW (1981). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW). WomenNGO. Dostupno na: from <https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/cedaw-serbian.pdf>

Crockett, C., Brandl, B., & Dabby, F. (2015). Survivors in the margins: The invisibility of violence against older women. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 27(4-5):291-302. doi: 10.1080/08946566.2015.1090361.

Crockett, C., Mcclary-Sills, JD., Cooper, B., Pojunas, Bethany, B., Gonzalez Acero, C-, Arango, DA., Contreras Urbina, JM., Glinskaya, E., Urban, AM., Merriman, J. (2016). *Violence Against Women and Girls Resource Guide: Brief on Violence Against Older Women*. Washington, D.C.: World Bank Group. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/995591611122468396/Violence-Against-Women-and-Girls-Resource-Guide-Brief-on-Violence-Against-Older-Women>

DHS (2023). The Demographic and Health Surveys (DHS) Program [website]. Rockville, MD: DHS Program. Available at: <https://dhsprogram.com/>

EESC (2022). European Strategy for Older persons - Exploratory opinion at the request of the Spanish Presidency. Brussel: European Economic and Social Committee. Available at: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-strategy-older-persons>

European Commission (2008). Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the implementation of the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation (COM 2008/426 final). EUR-Lex. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008PC0426&from=EN>

European Commission (2010) EU action plan on gender equality and women's empowerment in development. Available at: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5745.pdf/>

European Commission (2015). European accessibility act: Promoting the accessibility of goods and services for people with disabilities. Available at: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15017&langId=en>

European Commission (2016). Strategic engagement for gender equality 2016–2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at: https://commission.europa.eu/document/download/89af673e-daf5-455d-b4f0-948b7fae01f0_en?filename=strategic_engagement_en.pdf

European Commission (2021). Green Paper on Ageing - Fostering solidarity and responsibility between generations. Brussels: European Commission. Available at: https://commission.europa.eu/system/files/2021-06/green_paper_ageing_2021_en.pdf?utm_source=chatgpt.com

European Commission (2021a). Green Paper on Ageing - Fostering solidarity and responsibility between generations. Brussels: European Commission. Available at: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce2ab168-7f23-11ec-8c40-01aa75ed71a1?utm_source=chatgpt.com

European Commission (2021b). GREEN PAPER ON AGEING - Fostering solidarity and responsibility between generations. Brussels: European Commission. Available at: <https://www.alzheimer-europe.org/sites/default/files/2021-11/EU%20Green%20Paper%20on%20Ageing%202021.pdf>

European Commission (2021c). Long-term vision for rural areas: for stronger, connected, resilient, prosperous EU rural areas. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_21_3162/IP_21_3162_EN.pdf

European Commission (2021d). A long-term Vision for the EU's Rural Areas - Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040. Available at: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6c924246-da52-11eb-895a-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_1&format=PDF

European Parliament (1997). Resolution on the Amsterdam Treaty (CONF 4007/97 - C4-0538/97) A4-0347/97. Available at: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/positionnep/resolutions/191197_en.htm

Evropski Parlament (2021). Starenje Starog kontinenta – mogućnosti i izazovi povezani s politikom starenja poslije 2020. Dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0347_HR.html?utm_source=chatgpt.com

Finfgeld-Connett, D. (2014). Intimate partner abuse among older women: Qualitative systematic review. *Clinical Nursing Research*, Vol. 23(6) 664–683. doi: 10.1177/1054773813500301

Gasmi G., Prlja, D. (2024). Nasilje nad ženama u međunarodnom pravu. Beograd: Institut za uporedno pravo. Dostupno na: <https://iup.rs/wp-content/uploads/2024/05/2024-Nasilje-nad-%C5%BEenama-u-me%C4%91unarodnom-pravu.pdf>

Global Alliance for the Rights of Older People (2024). The conclusion of the UN Open-ended Working Group on Ageing process and what it means for our campaign for a UN convention. Dostupno na: https://rightsofoldpeople.org/wp-content/uploads/2024/11/FAQS_311024.pdf

Grevio (2018). Извештај Републике Србије поднет у складу са чланом 68. став 1. конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Доступно на: https://www.womenngo.org.rs/images/GREVIO/GREVIO_izvestaj_Srbija.pdf

Heffernan, J. (2006). Darfur: Assault on Survival, *Journal of Ambulatory Care Management*: April-June 2006. Volume 29 (2), 189-190. Available at: https://s3.amazonaws.com/PHR_Reports/darfur-assault-on-survival.pdf

HRC (2012). The Human Rights of Older Persons Resolution 21/23, Human Rights Council, October 2012, Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/176/57/PDF/G1217657.pdf?OpenElement>

HRC (2013). The Human Rights of Older Persons HRC Resolution 24/20, Human Rights Council, October 2013, dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/179/50/pdf/g1317950.pdf>

ICCPR (1966). International Covenant on Civil and Political Rights Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

ICESCR (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

Ignjatović, T. (2005). Nasilje nad ženama - prepreka razvoju - Međunarodni dokumenti. Ženske organizacije za podršku. Beograd: Autonomni ženski centar. Dostupno na: <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>

ILO (1967). C128 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention, ILO, 1967, Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C128,/Document

ILO (1980). Recommendation No. 162 concerning Older Workers, ILO, 1980, Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162

ILO (1967). Invaliditet, starije doba i beneficije: Preporuka br. 131. International Labour Organization (ILO). Available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312469:NO

Jackson, S. L. (2018). Understanding Elder Abuse: A Clinician's Guide. Washington D. C.: American Psychological Association.

Krug EG., Dahlberg, L., Mercy, J., Zwi, A., Lozano R. (2002). World Report on Violence and Health. World Health Organization. Geneva. Available at: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena (2017). Opšta preporuka br. 35 o rodno-zasnovanom nasilju nad ženama, ažuriranje Opšte preporuke br. 19. Dostupno na: <https://www.cpz.rs/wp-content/uploads/2023/10/Op%C5%A1ta-preporuka-br.-35-o-rodno-zasnovanom-nasilju-nad-%C5%BEenama-a%C5%BEuriranje-Op%C5%A1te-preporuke-19.pdf>

Luoma, M.-L., Koivusilta, M., Lang, G., Enzenhofer, E., De Donder, L., Verté, D., Reingarde, J., Tamutiene, I., Ferreira-Alves, J., Santos, A. J. and Penhale, B. (2011). Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women. Results of a Multi-cultural Survey in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal (European Report of the AVOW Project). Finland: National Institute for Health and Welfare (THL).

Momtaz, Y., Hamid T., and Ibrahim R. (2013). Theories and measures of elder abuse. Review Article. Psychogeriatrics 2013; 13: 182–188

Meyer, SR., Lasater, ME., Garcí'a-Moreno, C. (2020). Violence against older women: A systematic review of qualitative literature. PLoS ONE 15(9): e0239560. Available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239560>

Merodio G., Martínez Ortiz de Zárate A., Zhu F., Morentin-Encina, J. (2024). The Impact of Gendered Ageism and Related Intersectional Inequalities on the Health and Well-being of Older

Women. *Research on Ageing and Social Policy*, Vol 12 (2), pp: 146 – 165. Available at: <http://dx.doi.org/10.17583/rasp.15017>

Mikton, CR., Campo-Tena L., Yongjie, Y., Sardinha, L., García-Moreno, C. (2022). Review of measurement instruments for violence against older women used in quantitative surveys conducted globally. Paper presented at the SVRI Forum 19–23 September 2022, Cancun, Mexico. Available at: <https://www.svriforum2022.org/wp-content/uploads/2022/10/UPDATE1-2.pdf>

MIPAA (2002). Madrid International Plan of Action on Ageing (MIPAA). New York: United Nations. Available at: <https://social.un.org/ageing-working-group/documents/mipaa-en.pdf>

O'Brien, M., O'Brien-Olinger, S., Boccaletti, L., Milianta S., Caciula, I., Laurola, H., Perttu, S., Kadzik-Bartoszewska, A., Canning, K., Quinn, S. (2016). 237 Elder abuse context and theory in Finland, Ireland, Italy and Romania. *Age and Ageing*, Vol 45, Issue suppl_2. Available at: <https://www.lenus.ie/bitstream/handle/10147/617710/Bookletstage.pdf?sequence=1&isAllowed=y> and <https://doi.org/10.1093/ageing/afw159.208>

Official Journal (2000a). Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 Establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. EUR-Lex. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>

Official Journal (2000b). Charter of fundamental rights of the European Union. Official Journal of the European Communities. Available at: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Official Journal (2000c). Directive 2000/43/EC of the Council of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. EUR-Lex. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043&from=EN>

Official Journal (2006). European Parliament resolution on demographic challenges and solidarity between the generations (2005/2147(INI)). Official Journal 292 E 01/12/2006 P. 0131 – 0140. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006IP0115>

Official Journal (2011). Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:088:0045:0065:en:PDF>

Official Journal (2012). Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (CELEX: 12012E/TXT). EUR-Lex. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>

Official Journal (2022). COUNCIL RECOMMENDATION of 8 December 2022 on access to affordable high-quality long-term care (2022/C 476/01). Official Journal of the European Union. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H1215\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H1215(01))

Our Watch (2022). Preventing intimate partner violence against older women. Melbourne, Australia: Our Watch. Available at: <https://www.ourwatch.org.au/preventing-violence/older-women>

PAHO (2010). Rezolucija CD50.R8: Zdravlje i ljudska prava. Pan American Health Organization (PAHO). Available at: https://social.un.org/ageing-working-group/documents/PAHO_resolution.pdf

Parlament (2013). Zakon o potvrđivanju konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>

Petrušić, N. (2007). Međunarodni i domaći pravni okvir ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Niš: Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju u Nišu. Dostupno na: https://www.zicni.org.rs/wp-content/uploads/2018/01/prirucnik_zs_seminar_kompletan.pdf

Prichard, J. (1996). Working with elder abuse. London; Jessica Kingsley Publishers.

RZS (2023). Statistički godišnjak. Beograd: Republički Zavod za Statistiku. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/PdfE/G20222055.pdf>

Roberto, K. A., Teaster, P. B. (2017). Theorizing Elder Abuse. In: X. Q. Dong (Ed.), Elder Abuse: Research, Practice and Policy (pp. 21–44). New York City: Springer International Publishing.

Rochira, S. (2017). Information and guidance on domestic abuse: Safeguarding older people in Wales. Wales: Older People's Commissioner for Wales. Available at: <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2019-06/safeguarding-older-people-in-wales.pdf>

Security Council (2000). Resolution 1325 (2000) Adopted by the Security Council at its 4213th meeting. Available at: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>

Sinha, M. (2013). Overview of family violence. Family Violence in Canada: A Statistical Profile, 2011 (pp. 5-16). Available at: <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2013001/article/11805-eng.pdf>

Službeni list (2002). "Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori", broj 13/02. Dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/1617-14Lat.pdf

Službeni list (2003). Zakon o ratifikaciji konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, izmenjene i dopunjene protokolom 1 i protokolom 2 uz konvenciju. "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 9/99. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_konvencija_o_sprecavanju_mučenja_se.pdf

Službeni glasnik (2003a). Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 - odluka US, 86/2019, 62/2021, 125/2022, 138/2022, 76/2023 i 94/2024). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_penzijskom_i_invalidskom_osiguranju.html

Službeni glasnik (2005). Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_redu_i_miru.html

Službeni glasnik (2006). Zakon o sprečavanju nasilja u porodici. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglrsViewPdf/6fcfadb5-e213-4322-81cd-e333bcf55425?fromLink=true>

Službeni glasnik (2009). Zakon o potvrđivanju revidirane evropske socijalne povelje. Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori", broj 42/09. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Revidirana%20Evropska%20socijalna%20povelja%20SE.pdf

Službeni glasnik (2009a). Zakon o ravnopravnosti polova ("Sl. glasnik RS", br. 104/2009). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_ravnopravnosti_polova.pdf

Službeni glasnik (2009b). Zakon o planiranju i izgradnji ('Sl. glasnik RS', br. 72/2009, 81/2009 - ispr., 64/2010 - odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - odluka US, 50/2013 - odluka US, 98/2013 - odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 - dr. zakon, 9/2020, 52/2021 i 62/2023). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_planiranju_i_izgradnji.html

Službeni glasnik (2009c). Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Medjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf

Službeni glasnik (2010). Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad. "Sl. glasnik RS", br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - dr. pravilnik, 1/2012 - dr. pravilnik, 51/2019, 12/2020, 83/2022 i 10/2025. Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_organizaciji_normativima_i_standardima_rada.html

Službeni glasnik (2011). Zakon o socijalnog zaštiti. "Sl. glasnik RS", br. 24/2011, 117/2022. Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglrsViewPdf/75e593f2-e905-4e45-b666-85c35ac58003?fromLink=true>

Službeni glasnik (2011a). Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima („Službeni glasnik RS“, broj 27/2011). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/61/1/reg>

Službeni glasnik (2012). Nacionalna strategija socijalnog stanovanja ("Sl. glasnik RS", br. 13/2012). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2012_02/t02_0319.htm

Službeni glasnik (2013). Zakon o pravima pacijenata ("Sl. glasnik RS", br. 45/2013 i 25/2019 - dr. zakon). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_pravima_pacijenata.html

Službeni glasnik (2013a). Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama ("Sl. glasnik RS", br. 45/2013). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-zastiti-lica-sa-mentalnim-smetnjama.html>

Službeni glasnik (2015). Zakon o izmenama i dopunama Porodičnog zakona. „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005., ispr. 72/2011, ispr. 6/2015. Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglrsViewPdf/75e593f2-e905-4e45-b666-85c35ac58003?fromLink=true>

Službeni glasnik (2016). Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom ("Sl. glasnik RS", br. 33/2006 i 13/2016). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_diskriminacije_osoba_sa_invaliditetom.html

Službeni glasnik (2017). Uredba o nacionalnom programu za očuvanje i unapređenje zdravlja starih ("Sl. glasnik RS", br. 8/2017). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2017_02/t02_0189.htm

Službeni glasnik (2018). Zakon o javnom redu i miru. "Sl. glasnik RS", br. 6/2016 i 24/2018. Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_redu_i_miru.html

Službeni glasnik (2018a). Zakon o policiji ("Sl. glasnik RS", br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_policiji.html

Službeni glasnik (2018b). Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Sl. glasnik RS", br. 87/2018). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci.html>

Službeni glasnik (2018c). Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS“, broj 61/2018). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/61/1/reg>

Službeni glasnik (2019). Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Sl. glasnik RS", br. 25/2019 i 92/2023 - autentično tumačenje). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zdravstvenoj_zastiti.html

Službeni glasnik (2020). Strategija razvoja digitalnih veština u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS“, broj 21/2020). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/21/2/reg>

Službeni glasnik (2020a). Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine ("Sl. glasnik RS", br. 44/2020). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2020_03/SG_044_2020_003.htm

Službeni glasnik (2021). Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. glasnik RS", br. 22/2009 i 52/2021). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html

Službeni glasnik (2021a). Strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021. do 2030. godine. ("Sl. glasnik RS", br. 52/2021). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/103/1>

Službeni glasnik (2023). Strategija aktivnog i zdravog starenja u Republici Srbiji za period od 2024. do 2030. godine ("Sl. glasnik RS", br. 84/2023). Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2023_10/SG_084_2023_003.htm

Službeni glasnik (2024). Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika. "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024. Beograd: Službeni glasnik. Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/sglrViewPdf/75e593f2-e905-4e45-b666-85c35ac58003?fromLink=true>

Službeni glasnik (2024a). Општи протокол о поступању и мултисекторској сарадњи у ситуацијама родно заснованог насиља према женама и насиља у породици. Београд: Službeni glasnik. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2017_02/t02_0189.htm <https://www.mpravde.gov.rs/files/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D1%99%D1%83%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B5%20%20%D0%BE%20%D1%83%D1%81%D0%B2%D0%B0%D1%98%D0%B0%D1%9A%D1%83%20%D0%9E%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%B3%20%D0%B-F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%2029.3.2024.pdf>

Službeni list (1954). Odluka o ratifikaciji konvencije o političkim pravima žena. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Konvencija%20o%20politicnim%20pravima%20zena.pdf

Službeni vesnik (1951). Konvencija o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2005_05/t05_0084.htm

Stojilković Gnjatović, J. (2018). Teorijsko-metodološka preispitivanja fenomena demografskog starenja u Srbiji. Doktorska disertacija, odbranjena na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

RZS (2024). Detaljne tablice mortaliteta. Beograd: Republički zavod za statistiku. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20246010.pdf>

Savet Evrope. (2013). Recommendation on the promotion of human rights of older persons (CM/Rec(2014)2). Dostupno na: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805c649f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]} and https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805c649f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} and https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf)

Todorović, N., Vračević, M., Babović, M., Stepanov, B., Matejić, B., Đikanović, B. (2021). Na ničijoj zemlji - Rodno zasnovano nasilje prema starijim ženama (65+) u Republici Srbiji. Beograd: Crveni Krst. Dostupno na: <https://www.redcross.org.rs/media/7139/na-nicijoj-zemlji-web-low-res.pdf>

UN (1948). Universal Declaration of Human Rights, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. United Nations. Available at: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

UN (1991). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). Older persons. United Nations. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OlderPersons.aspx>

UN (1993). Deklaracija UN protiv nasilja nad ženama (A/RES/48/104). New York: United Nations. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/un-a-res-48-104.pdf>

UN (1995). Preporuke za ekonomska, socijalna i kulturna prava starih osoba (Opšti komentar br. 6, 1995). Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Dostupno na: <https://cref.pars.rs/ujedinjene-nacije/115-un-pakt-esk-prava/opsti-komentari/856-ok-pakt-icescr-06>

UN (2008). General comment No. 19: The right to social security (Article 9) (E/C.12/GC/19). New York: United Nations. Available at: <https://docs.un.org/en/E/C.12/GC/19>

UN (2009). General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (E/C.12/GC/20). New York: United Nations. Available at: <https://docs.un.org/en/E/C.12/GC/20>

UN (2010). Rezolucija Generalne skupštine A/RES/65/182 o pratećim aktivnostima Drugog svetskog kongresa o starenju. New York: United Nations. Dostupno na: <https://docs.un.org/en/A/RES/65/182>

UN (2010). Komitet za eliminaciju diskriminacije žena - Opšta preporuka br. 27 – Starije žene i zaštita њихових људских права. Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g10/472/53/pdf/g1047253.pdf?OpenElement>

UN (2011). Resolution 65/182. Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, General Assembly, February 2011, Available at: <https://undocs.org/A/RES/65/182>.

UN (2013). Towards a comprehensive and integral international legal instrument to promote and protect the rights and dignity of older persons - A/RES/67/139 - General Assembly. Available at: <https://docs.un.org/en/A/RES/67/139>

UN DESA (2019). Briefing paper: Voluntary national reviews (VNRs) and older persons. New York: United Nations. Available at: https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2019/12/Briefing-Paper_VNRs-and-OPs-2019.pdf

UNFPA (1994). Programme of action of the International Conference on Population and Development (ICPD). New York: United Nations Population Fund. Available at: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/programme_of_action_Web%20ENGLISH.pdf

UNFPA (2019). Nairobi Summit opens: Leaders express optimism and urgency in securing rights for all. United Nations Population Fund. Available at: <https://www.unfpa.org/news/nairobi-summit-opens-leaders-express-optimism-and-urgency-securing-rights-all>

UN SGD (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. New York: United Nations. Available at: <https://docs.un.org/en/A/RES/70/1>

UN Women (2020). Serbia: National review of progress on the implementation of the Beijing Platform for Action. UN Women. Available at: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/Serbia_en.pdf

VIPAA (1982). Vienna International Plan of Action on Ageing. New York: United Nations. Available at: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>

WHO (2002). Missing voices: views of older persons on elder abuse. Geneva: WHO. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/missing-voices-views-of-older-persons-on-elder-abuse>

WHO (2002a). The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse. Geneva: World Health Organisation. Available at: https://eapon.ca/wp-content/uploads/2021/09/toronto_declaration_en.pdf

WHO (2013)*. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: World Health Organization. Available at: <https://iris.who.int/handle/10665/85239>

WHO (2014). Global status report on violence prevention 2014. Geneva: World Health Organisation. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564793>

WHO (2018). Violence against women prevalence estimates, 2018: Global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. Geneva: World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256>

WHO (2021). Global report on AGEISM. Geneva: World Health Organisation. Available at: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/340208/9789240016866-eng.pdf?sequence=1>

WHO (2024). Violence against women 60 years and older - Data availability, methodological issues and recommendations for good practice. Geneva: WHO. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240090996>

Yon, Y., Mikton, C., Gassoumis, Z. D., & Wilber, K. H. (2017). The Prevalence of Self-Reported Elder Abuse Among Older Women in Community Settings: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence & Abuse*, 20(2), 245–259. Available at: <https://doi.org/10.1177/1524838017697308>

Yon, Y., Gonzalez, M.R., Mikton, C., Huber, M., & Sethi, D., (2019). The prevalence of elder abuse in institutional settings: a systematic review and meta-analysis. *European Journal of Public Health*, 29 (1), 58–67- Available at: <https://doi.org/10.1093/eurpub/cky093>

Савет Европе (2011). Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Доступно на: <https://rm.coe.int/1680462540>

Пармалент (2006). Устав Републике Србије. Доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.54/.55-053.9:[055.2
364.6-053.9:[055.2
159.922.6
343.988-053.9:[055.2

NASILJE nad starijim ženama : poslednji tabu / Nataša
Todorović...[et al.]. - Beograd : Gerontološko društvo Srbije, 2025
(Beograd : Print&Gift). - 152 str. : tabele i graf. prikazi ; 25 cm

“Ovaj projekat podržan je od strane Kabineta ministarke bez portfelja zadužene za koordinaciju aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, sprečavanja nasilja nad ženama i ekonomskog i političkog osnaživanja žena. Mišljenje koje je izneto u ovoj publikaciji/ članku/studiji/radu je mišljenje autora i ne predstavlja nužno i mišljenje Kabineta.”--> Kolofon. - Тираж 200. - Prilog 1-2: str. 115-138. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 139-152.

ISBN 978-86-915731-9-5

1. Тодоровић, Наташа, 1968- [аутор]
а) Породично насиље -- Стари људи -- Жене
б) Стари људи -- Виктимизација -- Жене --
Србија в) Стари људи -- Социјална
заштита

COBISS.SR-ID 163869193

